

302.939

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

1982

1

9

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

1982

1

MŰVELŐDÉSI MINISZTERIUM MÚZEUMI OSZTÁLY

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

**AGÓCSY PÁL
BERTA ISTVÁN
FÜZES ENDRE
KISS LÁSZLÓ
KODOLÁNYI JÁNOS
MIKLÓS PÁL
NEMES IVÁN
SZIKOSSY FERENC**

SZERKESZTŐK:

**BÁNDI GÁBOR
KOVÁCS TIBOR
SELMECZI LÁSZLÓ**

ISSN 0133-4921

**Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Megjelent: 12,5 A/5 ív terjedelemben
9466/83, Népművelési Propaganda Iroda
Felelős vezető: Vymeták Ferenc**

MÚZEUMPOLITIKA

*A Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztálya az 1982. évi, Nyíregyházán megtartott országos múzeumigazgatói értekezleten, az alább ismertetésre kerülő előzetesen meghatározott szempontok szerint megtárgyalta a régészettel és néprajzzal foglalkozó intézmények feladatait, együttműködésük lehetőségeit. Tekintettel a téma fontosságára, a vita-
indító előadást követően a korreferátumok, ill. hozzászólások egy részét is közreadjuk.*

SZEMPONTOK

1. Milyen intézményekkel és milyen rendszerességgel végeznek közös ásatásokat, közös néprajzi gyűjtéseket, s hogyan oszlik meg ezek anyagi fedezete?
2. Az intézmény által irányított témák feldolgozásába milyen rendszerességgel vonnak be más intézményeket? Hogyan oszlik meg ennek finanszírozása?
3. Az intézmény játszik-e szerepet, és milyen rendszerességgel az egyetemi hallgatók képzésének segítésében (tanszékek kivételével)?
4. Az intézmény hogyan ítéli meg saját helyét és szerepét a tudományszakon belül, és mint lehetséges együttműködő partner?
5. Az intézmény milyen perspektívát lát az együttműködésben, hogyan látja az együttműködés lehetséges irányait, milyen elképzelései vannak az elkövetkező 15 évre?
6. Könyvtári egységek száma, évi könyvbeszerzési keret, cserepartnerek száma (keleti, nyugati); van-e könyvtári együttműködés pl. a beszerzésben?

7. A szakdolgozati témák kijelölésében a tanszék támaszkodik-e és milyen rendszerességgel a múzeumokra?

8. A tanszékek, intézetek és a múzeumok tapasztalatai az egyetemi gyakornokok tevékenységével kapcsolatban.

9. Véleményük szerint a szakág egységes országos tervét milyen körben, kiknek a részvételével és hogyan volna lehetséges elkészíteni, megvalósítani, valamint a végrehajtást folyamatosan ellenőrizni?

A MÚZEUMOK, AKADÉMIAI INTÉZETEK ÉS AZ EGYETEMI TANSZÉKEK EGYÜTTMŰKÖDÉSE A RÉGÉSZET ÉS A NÉPRAJZ TERÜLETÉN

A művelődéspolitikában az utóbbi években egyre gyakrabban került előtérbe, mint fontos követelmény, az intézmények, intézményhálózatok közötti együttműködés kérdése. Talán túl gyakran is, s minthogy emiatt nem nagyon jutott idő az együttműködés konkrét követelményeinek és feladatainak kidolgozására, a téma felvetése gyakran az általánosság szintjén rekedt, s végső soron fennállt az a veszély is, hogy egy éppen soros művelődéspolitikai slogan-né degradálódik. Holott a témában érintett intézményrendszerünk munkájának továbbfejlődése, egyáltalán a régészet és a néprajztudomány jövője – még azt a kijelentést is megkockáztatjuk – alapvetően az együttműködés hatékonyságától függ. Mindnyájan felelősek vagyunk intézményeinkért és az általunk művelt szaktudományokért, s az újabb és újabb szakmai generációk munkánkat éppen ezzel a mércével mérik.

Az intézmények, intézményhálózatok közötti együttműködés, ha nem pusztán politikai jelszóként kezeljük, a gyakorlatban az intézményi funkciók kritikai átértelmezésén, a profiltisztításon, a feladatok világos elhatárolásán és az együttműködésben egyenrangú partnerek konkrét munkamegosztásán alapuló, közös cél irányába ható, együttesen megjelölt tudományos problémák megoldására törekvő közös tevékenységet jelent. Ebben a közös munkában nem az a fontos, hogy a résztvevők közül melyiknek nagyobb a hiva-

talos rangja, hanem az, hogy ki a kezdeményező, ki mennyit végez a szervezésben, a tudományos anyag gyűjtésében, és feldolgozásában.

Talán fölösleges is hangsúlyozni, az együttműködés követelménye általában nem a jelen helyzet terméke, de ahhoz, hogy soronkövetkező feladatainkat konkretizálhassuk, feltétlenül át kell tekintenünk azt az utat, ahogyan napjainkig eljutottunk, legfontosabb következményeivel együtt.

Alapvető tény, hogy megalakulásuktól a magyar múzeumok gyűjtik és őrzik a magyar és az egyetemes történelem és műveltség tárgyi emlékeit. Ebből következően – kivéve az időlegesen az MTA Régészeti Intézetében és az OMF raktáraiban tároltakat – valamennyi feltárt régészeti lelet a múzeumokban van, s ugyancsak ott található a néprajz szinte teljes tárgyi anyaga a szorosan hozzá kapcsolódó információkkal együtt, valamint igen jelentős folklór anyag is.

A magyar múzeumok fejlődése során a Magyar Nemzeti Múzeum és annak Néprajzi Tárából önálló intézménnyé vált Néprajzi Múzeum mellett, jelentős régészeti és néprajzi gyűjtemények alakultak ki a nagyobb vidéki centrumokban is. Az elmúlt negyedszázad múzeumalapítási törekvéseinek korántsem biztos, hogy pozitív következményeként, sok apró, igen vegyes értékű, elsősorban néprajzi gyűjtemény is létrejött. A régészet és a néprajz egyetemi oktatása a múzeumi gyűjtemények létrehozását csak számottevő késéssel követte. A felszabadulás előtt szervezett képzésről nem is beszélhettünk.

Jelenleg régész és ethnographus képzés a következő egyetemeken folyik: az ELTE Régészeti Tanszékén és a JATE Ókortörténeti és Régészeti Intézetében, valamint az ELTE Tárgyi Néprajzi, Folklór és a KLTE Néprajzi Tanszékén. A muzeológus diplomák egyenértékűek, egy kivétellel. A múzeumok egyaránt alkalmaznak Budapesten és Szegeden végzett régészeket, de a szegedi egyetem régész diplomája jogilag nem egyenértékű a budapestivel.

Az önálló akadémiai intézetek létrehozásáig a régészet és a néprajz művelői a múzeumokban, mégpedig az országos múzeum kétségtelen számbeli és szakmai fölényével, valamint a Régészeti Társulatban és a Néprajzi Társaságban tömörültek. A Magyar Tudományos Akadémia igen későn hozta létre önálló intézeteit, a Régészeti Intézet jogelődjét 1958-ban, a Néprajzi Kutatócsoport jogelődjét pedig 1963-ban alapították. Ez a lépés leginkább az országos múzeumokat érintette érzékenyen. Egyrészt az alkalmazott szakemberek számát tekintve is megszűnt korábbi fölényük, másrészt pedig az akadémiai intézetek elsősorban éppen ezekből az intézményekből vonták el a szakemberek jelentős csoportjait, állandó fluktuációt előidézve ezzel az országos múzeumokban.

Az akadémiai intézetek létrejöttéig a tudományszervezésben az alapvető szerepet az országos múzeumokra, mint bázisra építve, az MTA Régészeti és Néprajzi Bizottsága játszotta részben koordinatív funkciója miatt, részben mert kezében voltak az akadémia szaklapjai, mint szinte egyetlen publikációs fórumok. Az akadémiai intézetek létrehozásakor az MTA ezen intézmények feladatául szabta a kutatások területi és tematikus összefogását. Az újonnan létrejött akadémiai intézeteknek az említett feladat ellátására irányuló törekvései lényegében sikertelenek maradtak. Az országos múzeumok hagyományos feladatai közül nem sokat tudtak átvenni, másrészt ugyanebben az időben indultak erőteljes fejlődésnek a megyei múzeumi szervezetek, számottevő helyi publikációs lehetőségekkel, s ez szintén a központi irányítás hatékonyságát csökkentette. E folyamatok együttes hatására elvesztették korábbi szerepüket az akadémiai bizottságok is.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy az akadémiai intézetek mellett az országos múzeumok tudományos munkájuk elismeréseképpen már korábban, legutóbb pedig hét megyei múzeum kutatóhelyé minősültek.

A vázolt körülmények között az együttműködés intézményesített formái nem is válhattak általánossá.

1. A régészeti feltárásokat és a néprajzi gyűjtéseket a múzeumok önálló középtávú terv alapján végzik, hasonlóképpen az akadémiai intézetek és egyetemi tanszékek is. Az akadémiai bizottságok ugyan megvitatják a múzeumok középtávú terveit, de minthogy azok jóváhagyása után, így szerepük teljességgel formálisnak tekinthető.

A régészeti feltáró munkában a múzeumok és a régészeti intézet közötti együttműködés a következőkben realizálódik:

- Topográfiai szondázó ásatások Békés és Pest megyében a megyei múzeumigazgatóságok bevonásával, 50–50%-os költségmegosztással.
- A Régészeti Intézet munkatársai különböző régészeti korszakokra vonatkozóan számos esetben végeznek feltárásokat oly módon, hogy az ásatási munkabért 70%-ban vagy még ennél is nagyobb arányban a Magyar Nemzeti Múzeum, illetve a területileg illetékes múzeumok fizetik, az ásatások járulékos költségei (felszerelés, gépkocsi, restaurálás, fotó, rajz) pedig az intézetet terhelik.
- A magyar–szovjet közös régészeti expedícióba a Régészeti Intézet bevonta a területileg illetékes múzeumok néhány munkatársát, ill. más külső munkatársakat is. A megyei múzeumok azonban a feltárás költségeihez hozzájárultak.

A régészeti feltárásokban az egyetemi tanszékekkel rendszeres együttműködést alakított ki a Csongrád megyei, újabban pedig a Szolnok megyei Múzeumok Igazgatósága, egy-egy meghatározott alkalomra más megyei múzeumok is alakítottak ki együttműködést. Ilyen esetekben a feltárások költségkihatásai általában a múzeumokat terhelték.

Az országos és a területileg illetékes megyei múzeumok között rendszeres együttműködés alakult ki a nagyberuházásokat megelőző előzetes feltárások esetében.

Régészeti ásatásoknál a megyék között együttműködés általában nem alakult ki. Kivételt képez a Kis-Balaton területének előzetes régészeti feltárása, itt ugyanis a munkát a Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága is segíti.

A néprajzi anyaggyűjtés vonatkozásában az együttműködés még olyan eredményeket sem ért el, mint a régészetben.

Az MTA Néprajzi Kutatócsoportja más intézményekkel nem folytat közös néprajzi gyűjtéseket. Alkalmanként az intézetet érdeklő témákban külső munkatársakkal bér munkában gyűjtet.

A Néprajzi Múzeum szintén nem végez más intézményekkel közösen néprajzi gyűjtéseket.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum törekvései is csak részben jártak sikerrel, elsősorban Győr-Sopron és Szabolcs-Szatmár megyével jött létre konkrét és szorosabb intézményközi munkakapcsolatuk. Egyes témákban, pl. kiállítások előkészítésében a Magyar Mezőgazdasági Múzeum is sikeres kapcsolatokat teremtett néhány megyei múzeumi szervezettel.

Az egyetemi tanszékek és múzeumok együttműködése a néprajzon belül elsősorban abban realizálódik, hogy a hallgatók szakdolgozati gyűjtéseinek költségeit a múzeumok fedezik. Kivételt képez a KLTE Néprajzi Tanszéke, amely a tanszéki kutatási programokba rendszeresen bevonja az egyetemi hallgatókat és a tanszéken korábban végzett muzeológusokat, sőt publikációs lehetőséget is biztosít számukra. A tanszék rendszeres együttműködést folytat a Déri Múzeummal is. A különböző egyetemeken működő néprajzi tanszékeknek gyakorlatilag nincs egymással munkakapcsolatuk. Szoros együttműködés alakult ki az anyaggyűjtésben Szolnok, Bács-Kiskun és Pest megye múzeumai, valamint a KLTE Néprajzi Tanszéke között.

A múzeumok és a vidéki akadémiai bizottságok munkakapcsolata gyakorlatilag még csak most van kialakulóban.

2. A tudományos feldolgozások vonatkozásában is több példát találunk az intézményközi együttműködésre, mint a néprajzban. Azonban hangsúlyoznunk kell, hogy az egyes témákat gondozó intézmények általában egyes kutatókat vonnak be a munkába, s nem intézmények társulnak. Így módon az intézményi felelősség legalábbis az egyik fél részéről elsikkad. Mindkét tudomány eredményeinek döntő többségét ma is az egyéni kutatói teljesítmények alkotják, és ritka a szellemi és anyagi erőket koncentráló teammunka. Az egyéni kutatások túlsúlya következtében a tervezettnél jóval lassúbb ütemben folynak a kollektív vállalkozások, s rendszeresen aránytalanságok keletkeznek a kutatás irányai között.

Kedvezőtlen tendencia bontakozott ki ennek következtében a publikációk műfajainak arányában is, a szintézisek helyett a leggyakoribb műfajjá a monográfia vált.

3. Az egyetemi oktatásban a tanszékek munkáját az akadémiai intézetek és a múzeumok is segítik, tehát érintettek a képzés színvonalának javításában, helyes arányainak megtalálásában.

A tanszékek rendszeresen bevonnak az oktatásba, elsősorban speciálkollégiumok és anyagismereti órák tartására, kutatókat, pl. az MTA Régészeti Intézete, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Néprajzi Múzeum néhány vezető munkatársát, s alkalmanként egy-egy megyei múzeumi szervezetben — pl. Szolnok, Tolna — dolgozó kutatót. Az eddig egyetlen létező együttműködési szerződés szerint, amelyet az ELTE Néprajzi tanszékei kötöttek az MTA Néprajzi Kutatócsoportjával, az ethnológiát az akadémiai intézetben dolgozók oktatják. A régészképzésben problémát okoz, hogy az anyagismereti órák nincsenek szinkronban a szakkollégiumokkal.

A szegedi Móra Ferenc múzeum szakemberei hosszú éveken át szinte egyedüli szakmai bázisát képezték a József Attila Tudományegyetemen folyó régészképzésnek.

Rendszeresen folyik gyakorlatvezetés a Magyar Nemzeti és a Néprajzi Múzeumban, a többi érintett múzeum alkalmanként fogad egyetemi hallgatókat. Az ELTE Néprajzi Tanszékei valamennyi végző hallgatójuk számára az ötödévi féléves múzeumi gyakorlatot a Néprajzi Múzeumban szervezik, s a többi múzeumban rejlő lehetőségekkel nem élnek.

A múzeumok tapasztalatai alapján egyértelműen leszögezhető, hogy elmélyült ismeretek elsajátítására a gyakornoki idő kevés, még a muzeológiai alapismeretek sem sajátíthatók el kellőképpen.

A szakdolgozati témák kijelölésében — akár csupán témajavaslat szintjén is — kivéve a szegedi múzeumot, a többi múzeum szerepe esetleges.

A hallgatók a múzeumi gyakorlaton szakdolgozati témáik körében megfelelő tájékozottságot szereznek, de ezen túl nem sajátítják el a tárgyak meghatározásához szükséges tudást. Nem tudnak bekapcsolódni csak egész felületesen a nyilvántartási, leltározási feladatok végzésébe. A gyakorlati muzeológiai képzettség hiánya a végzettek beilleszkedésében nehézségeket okoz. Ugyancsak megfigyelhető negatív tendencia, hogy főleg a pesti régész hallgatók nem elhanyagolható hányada csak egy-két alkalommal, kirándulásszerűen vesz részt az ásatásokon. Nem kis mértékben emiatt az egyetemi diplomával rendelkezők egy része alkalmatlan önálló régészeti ásatás vezetésére.

4. A tudományos munka elengedhetetlen feltétele a gyűjteményekkel azonos fontosságú szakkönyvtár. A könyvtárak rohamos emelkedése és az intézmények relatíve csökkenő anyagi kondíciói, mégha a rendszeres külföldi csere jelentős megtakarítást is eredményezett, egyre sürgetőbben tűzik napirendre a könyvtárfejlesztésben történő együttműködést, amelyre eddig sajnos ezen a területen nem volt példa. A könyvtárak közötti együttműködés összesen a belföldi cserére korlátozódik.

Hazánk legjelentősebb régészeti szakkönyvtára, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 98 000, legjelentősebb néprajzi szakkönyvtára, a Néprajzi Múzeum könyvtára pedig 124 150 könyvtári egységből áll. Rendszeres évi beszerzési keretük 280 000, ill. 253 000 Ft. Az MTA-intézetek viszonylag újonnan létrehozott könyvtárai jóval kevesebb egységet, a Régészeti Intézeté 26 237-et, a Néprajzi Kutatócsoporté 40 000-et számlálnak, ugyanakkor beszerzési keretük a Régészeti Intézet esetében évi 600 000 Ft, a Néprajzi Kutatócsoportnál pedig 90 000 Ft.

Az egyes múzeumok könyvbeszerzési keretei általában alacsonyok és nagy különbségek vannak közöttük. A témában érintett országos múzeumok közül a Mezőgazdasági Múzeum évi 200 000 Ft-ot, a BTM pedig 100 000 Ft-ot használ fel könyvbeszerzésre. 50 000 Ft-ig terjed az évi könyvbeszerzési kerete Tolna, Nógrád, Heves, Győr-Sopron, Békés és Hajdú-Bihar megyének, 120 000 Ft-ig Somogy, Zala, Csongrád, Pest és Fejér megyének. Vas megyének 180 000, Szolnoknak pedig 260 000 Ft az éves könyvbeszerzési kerete.

Az együttműködés lehetséges irányait, perspektíváit, ebben az egyes intézmények helyét, szerepét meghatározni nagyon felelősségteljes feladat, s csupán a realitások talaján végzhető el. Különbözn minden törekvésünk, bármennyire kívánatos volna is az ellenkezője, lényegében óhaj-szinten marad. A reális helyzetfelmérésre épülő feladatmeghatározás, s a feladatok végrehajtására irányuló törekvések így is előreláthatóan nagy ellenállásba

fognak ütközni, hiszen beidegződött szemléletet és hosszú évtizedes gyakorlatot kell megváltoztatnunk.

- a) A VII. ötéves terv irányelveinek elkészültéig ki kell dolgoznunk mind a régészetben, mind a néprajzban a szakágak egységes országos terveit. Az országos tervek néhány központi irányítású témától eltekintve jelenleg számtalan helyi-egyéni törekvés tartalmazhat foghatók fel. Így módon a rendelkezésre álló tudományos kapacitás és az anyagi lehetőségek teljesen felaprózódnak. Ezen a helyzeten csak akkor lehet változtatni, ha a tervezés nem azzal kezdődik, hogy 120–130 régész, illetőleg néprajzos összeállítja, mit szeretne csinálni, hanem eleve megkapja, milyen problémák megoldását vagy ebben való közreműködését várja tőle a kutatás. Az országos tervnek tehát a magyar régészet és néprajz előtt álló feladatok meghatározott időre vonatkozó összességének kell lennie, tehát összeállítása nem indulhat ki alulról. Konkrétan meg kell fogalmazni, melyek azok a feladatok, amelyeket a kutatóknak meg kell oldaniuk. A tervet pedig egyelőre még csak intézményekre és régiókra bontva az akadémiai bizottságoknak kell elkészíteniük mint legmagasabb szakmai testületeknek, amelyekben egyébként is helyet foglalnak az egyetemi tanszékek, az akadémiai intézetek és a múzeumok képviselői is, valamint a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályának illetékese.
- b) A szakágak országos terveinek ismeretében az egyes feladatok elvégzésére a kutatói kapacitás és egyéb kondíciók ismeretében keretintézményeket kell kijelölni, amelyek a megvalósítást, a megvalósításban az együttműködést, tehát a szellemi és anyagi erők koncentrációját is elvégzik. Így módon lehetne meghatározni a tervek végrehajtásában az akadémiai intézetek, a tanszékek, az országos múzeumok és a megyei múzeumok feladatait, és ennek alapján megvalósítani konkrét munkamegosztásokat.
- c) A következő lépcsőben kellene intézményenként a terveket személyekre bontani. Pl.: Egy megye adottságai ismeretében az intézményre szabott téma kutatópontjai, lelőhelyei kijelölésében már az adott intézményben dolgozó kutatók játszanak alapvető szerepet.
Az intézményekre és személyekre bontott tervjavaslatot az MTA illetékes bizottságai újra megvitatnák és jóváhagynák. Így módon alakulna ki a szakági tervek „végrehajtási utasítása”.
- d) A terv megvalósulását minden intézmény vezetője saját hatáskörében ellenőrizné, de az ellenőrzésben fontos szerepet kap a megyei múzeumok vonatkozásában a szakfel-

- ügyelői hálózat, az országos terv megvalósulásának ellenőrzésében pedig újra az akadémiai bizottságok.
- e) Az egyetemi hallgatók gyakorlatainak témáit központilag kell meghatározni, s a bonnyolításba valamennyi érintett országos és megyei múzeumot be kell vonni. Az egyetemi oktatásban az anyagismeret órákat a szakkollégiumokhoz kell csatolni, s az eddigieknél nagyobb hangsúlyt kell kapjon a muzeológia oktatása, ill, a múzeumi munkára való felkészítés.
- f) Végezetül pedig annyit, hogy e terv megvalósításának alapfeltétele, s az együttműködés kibontakozásának és hatékonyságának alapja, hogy a vázolt kereteket mind az akadémiai intézetek, a tanszékek, az országos és a megyei múzeumok magukra nézve kötelezőnek ismerjék el.

KORREFERÁTUMOK:

Mócsy András:

Az ELTE Régészeti Tanszéke örökölte jogelődjeinek, a Pázmány Péter Tudományegyetem régészeti tanszékeinek helyzetét és adottságait. Nincsen fotólaboratóriuma, elemi konzerválási feladatok ellátására képes műhelye, önálló ásatási terv teljesítésére alkalmas rendszeres kutatási támogatása és nincsen számottevő könyvbeszerzési kerete. E hiányok ellenére hagyományosan rá hárul a honfoglalás előtti Magyarország történetének minden egyéb tekintetben való művelése is, amely a filológiai indíttatású ókori történeti tanszék feladatkörén kívül esik. Nem bocsátkozhatunk itt bele mindazokba a problémákba, amelyek e sajátos helyzetből adódnak, kezdve történelemtanárainknak a hazai őskort, ókort és koraközépkort illető megdöbbentő tájékozatlanságán át egészen addig, hogy a régész-képzés integráns részét alkotó társtudományok oktatását a Régészeti Tanszéknek részben saját erőikkel kell megoldania. Az említett — pozitívan semmiképpen sem értékelhető — adottságot azonban a továbbiak szempontjából nem hallgathatjuk el. Ebből következik ugyanis az, hogy nem beszélhetünk a tanszék valamiféle önálló kutatási profiljáról, vagy saját központi feladatként kezelt témájáról. Minden témát más intézményekkel együtt kell kutatnia, technikai és anyagi vonatkozásban rászorul valamely más intézmény hat-

hatós közreműködésére. Nevezhetjük ezt a közös feladatvállalás vagy akár a csoportmunka szép példájának is, mert hiszen ilyen vonatkozásban valóban szép közös vállalkozásokra lehet hivatkozni, de az önálló kutatási bázis hiánya mindenképpen azzal a következménnyel jár, hogy a csoportmunka ritkán válik tervezhető és hosszútávú kutatássá.

Egy másik adottság ugyanebben az irányban hat. Ellentétben a régebbi hazai helyzettel, ami egyébként megfelelt a külföldön általános és bevált gyakorlatnak, egyetlen tanszék képviseli nálunk a régészet minden ágát a palaeolithikumtól a törökkorig. Nincsenek meg ezért a szervezetileg biztosított evidens kapcsolatok az illető korszak kutatásának egyéb diszciplínáival: a klasszika archaeológiának és provinciális régészetnek a klasszikus ókortudomány többi ágával, a középkori régészetnek a mediaevisztika számos, régen kifejlesztett tudományával. E szervezeti megoldást a muzeológia practicista értelmezése sugallta, amely szerint a múzeumoknak jó ásatókra, a nyilvántartás, kiállításrendezés és sok más gyakorlati tevékenységben járatos szakemberekre van szükségük, amely mellett másodrendű kérdés, hogy a régész történetesen melyik korszakot tekinti speciális területének. Elismerve a gyakorlatban azonnal sokoldalúan alkalmazható szakemberek iránti igény létjogosultságát, hangsúlyozni kell azt, hogy a gyakorlati és igazgatási ismeretek mindenek fölé való helyezése nemcsak a múzeumokban, hanem minden más szakterületen is a tartalom és a minőség, a szakszerűség és a tudomány rovására megy. Az egyetlen régészeti tanszék és az egy és oszthatatlan régészet elképzelése egyébként azt a paradox helyzetet teremti meg, hogy a gyakorlati képzést attól az intézménytől várják el, amelynek sem rendszeresített ásatási lehetősége, sem muzeális gyűjteménye nincsen. Végül következik a helyzetből még egy adottság: az ésszerűség határain belül sem bővíthető létszámú tanszék oktatóinak a régészet minden részét „fedniök kell”, azaz minden korszaknak vagy ágazatnak legfeljebb kettő, de többnyire csak egy képviselője van. Ilyen személyi összetétel nem kedvez a saját hosszútávú kutatási terveknek, de kedvez az intézményközi kutatásoknak, amennyiben a tanszék minden kutatója a témában legközelebb eső kutatótársat szükségképp nem a tanszéken találja meg.

Az együttműködés lehetőségeit, irányait ezzel már körvonalaztuk. Természetszerűleg együttműködési kérdés az is, hogy hallgatóink milyen szakdolgozati témák között válogathatnak. Az ideális persze az lenne, ha a hiányok felmérése alapján dőlné el, kit milyen témára kell ráállítani.

Lehet ez a hiány egy egész korszak, amelyben utánpótlásra van szükség, de lehet egy fel nem dolgozott jelentős ásatás és lehet egy-egy anyagcsoport, amelynek nincsen specialis-

tája. Ha nem egyetlen közöletlen ásatás anyagáról van szó, az ország összes múzeumával együtt kellene működni ahhoz, hogy a szakdolgozó teljes anyaggyűjtést végezhesen. Bár itt igen sok megoldandó részletkérdés van, a legnagyobb nehézséget nem ebben, hanem abban látom, hogy egy átgondolt, az országos igényeket figyelembe vevő témaválasztás még nem biztosíték arra, hogy az illető témában elindult régész valóban ott és úgy tud elhelyezkedni, ahol hiányként felismert feladatát a továbbiakban teljesíteni tudja. Nemcsak ebben a tekintetben, hanem más vonatkozásban is nyomasztóan éreznünk kell a tudományos tervezés hiányát. A régészet országos tervét ki kellene dolgozni, ebben alighanem teljes az egyetértés. Kérdés csak az, hogyan, kik dolgozzák ki és lesz-e foganatja. Minden tervezés annyit ér, amennyit végrehajtanak belőle: eddigi terveink alig értek valamit. Vagy azért, mert a tervezés látszatát keltve a tervszerűtlenséget intézményesítették, vagy pedig fordítva: utópisztikus kívánalmakat fogalmazzak meg, feladatokat deklaráltak anélkül, hogy végrehajtásukhoz a személyi és anyagi feltételek vagy legalább a hajlandóság leti volna meg. Az egyéni munkában az ilyen tervek legfeljebb a voltaképpeni munka legalizálásának ürügyül szolgáltak: minél lazább, minél általánosabb a terv, annál jobb, mert annál több divergens tevékenység fér bele. Nem hiszem, hogy bármely fórum vagy akár egy össznépi régésztalálkozó kidolgozhatna egy olyan tervet, amelyet mindenki kötelezően vállalhatna, mert az anyagi támogatás anarchiájából kényszerítően következik a tevékenység anarchiája.

Néhány bevált külföldi példa nyomán (pl. CNRS vagy DAI) a tervszerűséget a következő tényezők összejátszásában látnám biztosítva: (1) a hiányokat, feladatokat átgondolni képes és tekintéllyel – vagy ha úgy tetszik, megfelelő anyagi bázissal – rendelkező fórum, (2) szabad kutatói kapacitás, amely a meghirdetett és támogatott témát elvállalja. Ha e két tényező közül valamelyik hiányzik, a hiányként érzett feladatokat vagy nincs aki támogassa, vagy nincs, aki teljesítse.

Még két kérdésre kell kitérnem. Már szóltam arról, hogy a tanszék évszázados adottságok folytán nem tudja vállalni a terep és a múzeumi munka gyakorlati részébe való bevezetést. Ez mindenképpen a múzeumok feladata, és tapasztalatunk szerint ezt kevés kivételtől eltekintve múzeumi kollégáink lelkiismeretesen vállalják is. A felduzzadt hallgatói létszám azonban sajnos nem járt együtt a minőség emelkedésével. Helytelen lenne általánosító következtetéseket levonni azokból az esetekből, amikor régészhallgatók nem akartak terepre menni vagy elemi múzeumi feladatokat (revízió, nyilvántartás stb.) terhes adminisztratív teendőknek tartottak. De tagadhatatlan az ilyen magatartás demo-

ralizáló hatása. A tanszék részéről hosszú ideje azon vagyunk, hogy a kötelező nyári gyakorlatok idejét és alkalmait megsokszorozzuk és az ötödéves gyakornokság órakeretét a régi szintre emeljük. Reméljük, hogy ennek bürokratikus akadályai elhárulnak, de egyelőre nem lehetett a szakspecifikus gondolkodást a precedensekben és általános előírásokban gondolkodó fórumokon érvényre juttatni. A dolog másik oldala az, hogy országos intézményeink sem birkózhatnak meg olyan hallgatói létszámmal, amely a régészet A-szakká való meggondolatlan és káros következményű átminősítése folytán előállott. Végezetül, de nem utolsósorban arra a kérdésre is választ kell adnom, hogy mi a tanszék könyvtárának beszerzési és állományi helyzete. A budapesti egyetemhez mérhető nagyságú külföldi egyetemek szemináriumi könyvtárához képest a könyvállomány és a beszerzés mindig is siralmasan szegény volt. Nagykapuk döngetése és kiskapuk nyitogatása oda vezetett, hogy egyes kisebb szakágazatokban pillanatnyilag jó kézikönyvtár áll rendelkezésre, de ez korántsem elegendő arra, hogy az oktatás igényeit legalább az alapvető kézikönyvekkel kielégítse. Szerény kivitelű kiadványsorozatunk nem alkalmas arra, hogy cserekapcsolatot teremtsünk a legfontosabb folyóiratokkal. Bár a magyar szakirodalommal eddig problémáink nem voltak – a legtöbb múzeumi kiadványt is megkapjuk különböző szervek megértése folytán –, féltő, hogy a ma már horribilis árú akadémiai publikációk egyike-másika hamarosan meghaladja a tanszék forint-keretét. Tőkés beszerzéseinkkel már régóta ez a helyzet. Attól tartok, hogy könyvimportőreink egy életveszélyes tévedés folytán emelik egyre irreálisabb magasságokba a márka, a dollár, a font stb. átszámítását. Mintha itt is a tőkés import – más területen indokolt és tökéletesen érthető – korlátozása hatna; mintha a tudományos könyv is olyan árucikk lenne, amelynek importját hazai termékekkel „ki lehet váltani”. Ennek a szemléletnek a következményeként ma már évente egy vagy két könyvet tudunk csak beszerezni – devizakeretünk változatlansága mellett, miközben a tőkés kiadók jelentősen emelik kiadványaik árát. Hogy a régészet egyetlen ága sem művelhető a nemzetközi irodalom nélkül, hogy importőr kifejezéssel éljek: hazai anyagból és termékekből – azt talán épp ebben az orgánumban nem kell hangsúlyoznom.

Ésszerű és kulturált beszerzési körülményeket feltételezve is szükség lenne természetesen könyvtári ügyeink rendbehozatalára, hiszen a mai tudományos túlprodukciónak és a régészeti könyvek átlagon felüli árai mellett nem engedhetjük meg magunknak azt, hogy egyes kiadványok több példányban legyenek könnyen hozzáférhető könyvtárakban, ugyanakkor, amikor rengeteg fontos publikáció hiányzik. Azt is számításba kell vennünk, hogy a

régészeti irodalom alapvető sajátossága folytán nem egyszeri elolvasásra való, tehát a szokásos közkönyvtári kölcsönzéssel kiterjedt anyaggyűjtések nem végezhetők. Az Akadémia Könyvtára, amelynek országos profilja a régészet is, már csak ezért is alig használható — nem beszélve arról a katasztrofális tévedésről, amely elszalasztotta egy méltó Akadémiai Könyvtár létesítésének lehetőségét. A régészet országos jelentőségű és valóban központi könyvtára a Nemzeti Múzeumé: minisztériumi feladat annak folyamatos átérzése, hogy egyetlen év csökkentett beszerzése is helyrehozhatatlan károkat okoz. A beszerzéseket ugyanakkor egyeztetni lehetne azon könyvtárak között, amelyek régészettel egyáltalán foglalkoznak. Evidens, hogy a klasszika archaeológiát a Szépművészeti Múzeum Antik Osztályának könyvtára gyarapítsa, a régészet egyéb területeit pedig a Nemzeti Múzeum és a MTA Régészeti Intézete, de kerülve azt a kényelmes intézményi sovinizmust, amely inkább mégegyszer megszerez egy könyvet, ha arra valakinek helyben szüksége van. Ez a kissé utópisztikus javaslat feltételezi azt, ami a Központi Régészeti Könyvtárhoz mérhető nagyságú szakkönyvtárakban szükségszerű: a mindennapos, estig tartó állandó nyitvatartást és szigorú felügyeletet (a kettő elválaszthatatlan). Ezzel talán levethetjük szégyellnivaló szokásainkat, mint pl. azt, hogy könyvtáraink állománya kézenkőzön apad, hogy egyes könyvek évekig hozzáférhetetlenek, mert a kölcsönző csak kölcsönözni tud, de olvasni nem stb. De ez már olyan általános magatartásbeli kérdés, amelynek fessegetésére ezúttal nem kaptam felkérést.

Fülep Ferenc:

1. A Magyar Nemzeti Múzeum az akadémiai intézetekkel, egyetemi tanszékekkel közös ásatást igen ritka esetben végez. Előfordult az — elsősorban a dunai kutatásoknál —, hogy az MTA Régészeti Intézetétől bevontunk kutatókat, mivel 1958-ban a Régészeti Intézet végezte a dunai ásatásokat és igyekeztünk egy-egy helyen azzal folytatni az ásatást, aki 1958-ban elkezdte. Minden esetben azonban az anyagi fedezetet a Magyar Nemzeti Múzeum biztosította.

Ugyanez volt a helyzet a dunai ásatások esetében az esztergomi múzeummal, sőt a Budapesti Történeti Múzeummal is: kutatóik résztvettek a Nemzeti Múzeum által finanszírozott ásatásokon. Több esetben előfordult az, hogy vidéki tanácsok biztosítottak anyagi fedezetet a Nemzeti Múzeum kutatói által az illető területen folytatott ásatásokhoz.

2. Az egyes témák feldolgozásába – elsősorban az interdiszciplináris kutatásokba – vonunk be más intézményekből résztvevőket. Ez elsősorban nem régészeti jellegű munkára vonatkozik, hanem pl. az ásatásokból kikerülő fém-, fa-, textil stb. anyagokat vizsgál-tatjuk meg, illetve dolgoztatjuk fel az MTA egyes intézetének kutatóival, de előfordult az is, hogy ipari kutatóintézetekkel. Ezek finanszírozása vagy a Nemzeti Múzeum által történik, vagy az illető kutatók társadalmi munkában végzik el a különböző vizsgálatokat. A Nemzeti Múzeum interdiszciplináris kutatások finanszírozására a TKFA keretből rendelkezik egy bizonyos összeggel.

3. A Nemzeti Múzeum igen fontos szerepet játszik az egyetemi hallgatók képzésében. Felkért előadóként a Régészeti és Középkori Osztály munkatársai rendszeresen tartanak anyagismereti órákat a III–V. éves hallgatók számára. Ez régészeti korszakonként 2–2 órát jelent, de ugyanez a helyzet a honfoglalás-kor, középkor esetében, sőt egy speciál-kollégiumot is tartunk (ötvösség). Fodor István osztályvezető ezenkívül félállásban részt vesz a szegedi régész-képzésben, ahol rendszeresen tart előadásokat és gyakorlatokat a népvándorlaskor, a magyar őstörténet, a honfoglalás-kor, az Árpád-kor és késő-középkor régészetéről. Ezenkívül az ELTE finnugor szakos hallgatóinak minden második fél-évben előadást tart a finnugor őstörténetéről. Dr. Korek József rendszeresen tart az V. éveknek muzeológiai előadásokat.

A Régészeti Osztály megjegyzése szerint az előadások hatékonyságát csökkenti az a körülmény, hogy sok esetben a hallgatók elméleti órákat még nem hallgattak az egyete-men arról a korszakról, amelynek anyagát részükre a Múzeumban be kell mutatni.

4. A Magyar Nemzeti Múzeum kb. 25 főnyi régész gárdájával, igen komoly anyagi bázisával, kulcsfontosságú szerepet tölt be a magyar régészeti kutatásban. Dolgozóink nemcsak a Nemzeti Múzeum részére gyűjtenek – a terv- és mentőásatások alkalmával – tudományos anyagot, hanem ebből igen sok kerül a vidéki múzeumokba is. Ezek feldolgozását is a múzeum kutatói végzik el. A fennálló törvények szerint az MTA ásatásának anyaga is a múzeumokba, legtöbb esetben a Nemzeti Múzeumba kerül és ennek anyagát gyarapítja. Nagyobb szerepet kellene hogy kapjon a Nemzeti Múzeum a tervásatások tematikájának megállapításában, hogy a múzeum anyagában még meglevő fehér foltokat tudnánk kiküszöbölni. Jelen esetben az a helyzet, hogy igen sok fehér folt megmaradt, viszont olyan anyag érkezik be pl. az MTA Régészeti Intézetétől, amivel a Magyar Nem-

zeti Múzeum már eddig is bőven rendelkezik. A Nemzeti Múzeum mind a topográfia-ban, mind egyéb kutatásokban együttműködött partnerként a Régészeti Intézettel, igen szorosán együtt dolgozik a vidéki múzeumokkal, és ezt a szerepét a jövőben is be kívánja tölteni.

5. Az együttműködés perspektívái: Véleményünk szerint egy szűkebb, magas szintű szakmai bizottságnak meg kellene állapítani a magyar régészettudomány irányelveit, ehhez szabni az ásatási és feldolgozó munkát az elkövetkezendő 15 évben. Ennek azonban csak akkor van jelentősége, és akkor lehet hatékony az együttműködés, ha ennek a kere-teit mind az MTA Régészeti Intézete, mind a vidéki múzeumok magukra nézve is kötele-zőnek ismerik el.

Teljesen új perspektívákat nyit az együttműködésben az az írásban is megfogalmazott tervzet, amelyet a Magyar Nemzeti Múzeum és a Régészeti Intézet írt alá és nyújtott be a közelmúltban a Magyar Tudományos Akadémiához és amely a Nemzeti Múzeum régé-szeti anyagának számítógépes feldolgozását tűzte ki céljául. Véleményem szerint a követ-kező 15 éves periódusban tervbe kell venni az egész ország régészeti anyagának feldol-gozását ugyanazon szisztéma szerint egy központi, országos régészeti adatbank részére. Megfontolandónak tartom azt is, hogy ugyancsak számítógépes módszerrel a régészeti adattárak anyagát is központilag feldolgozzuk, és központilag tároljuk. Ez jelentené mind a régészeti anyag, mind az adattári anyag bekapcsolását a tudományos feldolgozás országos vérkeringésébe.

7. Szakdolgozati témák kijelölése: A Régészeti Osztály jelentése szerint az utóbbi évek-ben a népvándorláskori gyűjteményből 3, az őskori gyűjteményből egy hallgató kapott szakdolgozati témát. A szakdolgozat elkészítéséhez a múzeum dolgozói, akik az egyes gyakornokok vezetői, szakmai és tudományos támogatást nyújtanak. A szakdolgozatok-hoz szükséges fényképeket a múzeum térítésmentesen adja a gyakornokoknak. A Közép-kori Osztály anyagából is az utóbbi időben több alkalommal választottak a hallgatók szakdolgozati témát (honfoglaláskor, ötvösség). Ez évben első ízben beszélte meg a Kö-zépkori Osztály az illetékes egyetemi professzorral a régész hallgatók honfoglaláskori té-májú szakdolgozatait. Sajnálatosnak kell tartanunk, hogy az utóbbi években középkori régészeti témájú szakdolgozat egyetlen sem készült a Magyar Nemzeti Múzeum anya-gából.

8. Tapasztalataink az egyetemi gyakornokok tevékenységével kapcsolatban:

A múzeumokba kerülő gyakornokok részére munkaterv készül, majd a gyakorlat végén a vezetők jelentésben értékelik a gyakornokok munkáját. Rendszeresnek mondható a gyakornokok fogadása a honfoglalás kori részlegben és az ötvösgyűjteményekben is. A hallgatók törekszenek a régészeti munka minden ágában a megfelelő ismeretek megszerzésére.

A Középkori Osztály megjegyzése szerint, páratlan gazdagságú középkori leletanyagunk tanulmányozását egyetlen gyakornok sem tűzte célul maga elé az utóbbi években.

Az osztályok véleménye szerint elmélyült ismeretek elsajátítására a gyakornoki idő kevés. A hallgatók szakdolgozati témáik körében megfelelő tájékozottságot szereznek, de ezen túl nem szerzik meg a tárgyak meghatározásához szükséges tudást. Nem tudnak bekapcsolódni csak egészen felületesen a nyilvántartási, leltározási feladatok végzésébe. Részt vesznek a hallgatók ásatásokon is. A Középkori Osztály vezetője szerint azonban ezen a téren az utóbbi évek tapasztalata lesújtó. Míg a szegedi egyetemi hallgatók évről évre, több hónapot töltenek a terepen, a nagyszámú pesti hallgatósnak csak kis töredéke, egy-két alkalommal, kirándulásszerűen vesz részt az ásatásokon. Emiatt a végzett közép-koros régész-hallgatók zöme az egyetem elvégzése után alkalmatlan önálló régészeti ásatás vezetésére.

9. Okvetlenül szükségesnek tartjuk a régészet országos tervének elkészítését. Véleményünk szerint ezt több vonalon kell, párhuzamosan végezni. Külön el kell hogy készítse a régészeti tervét a Nemzeti Múzeum, a Régészeti Intézet, a BTM, az OMF és külön-külön a 19 megye. A 19 megye régészeti terveit a Nemzeti Múzeumnak kell koordinálnia. Az így begyűjtött régészeti terveket a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Bizottságának plénuma kell, hogy megvitassa, amelyen részt kell hogy vegyen a Művelődési Minisztérium és az Országos Műemléki Felügyelőség képviselője is. A végrehajtás ellenőrzését a vidéki múzeumokban szakfelügyelői munka keretében a Nemzeti Múzeum végzi. Két-évenként a munka teljesítését, az összes intézmény vonatkozásában, ellenőriznie kell az MTA Régészeti Bizottságának, kibővítve a fentiekkel.

1. Közös ásátások.

Közös ásátásokat az alábbi intézményekkel folytattunk rendszeresen:

Békés megyei Múzeumi Szervezet

Pest megyei Múzeumi Szervezet

Ezek topográfiai szondázó ásátások. Anyagi fedezetük az alábbiak szerint oszlik meg. Békés megye korábban a feltárások fedezetének 50%-át biztosította, az utóbbi években ezek intézeti forrásból történnek. Pest megye a feltárások anyagi fedezetének 50%-át biztosította.

Neolitikus szondázó ásátásokat az alábbi múzeumokkal végeztünk közösen:

Szolnoki Damjanich János Múzeum

Pécsi Janus Pannonius Múzeum

Szombathely Savaria Múzeum

Nagykanizsai Thury György Múzeum

A munkabérek 80%-át az érintett múzeumok fizették.

Kelta telep és temető feltárása folyik a Nyugat-Dunántúli Intéző Bizottság költségén, a feltárások költségének 10%-a azonban intézeti támogatás. Berettyóújfalu—Herpály lelőhelyen KKA-támogatás biztosítja a feltárás költségeinek 80%-át, ehhez azonban a Debreceni Déri Múzeum is hozzájárul. Keszthely—Fenekpusztán ugyancsak KKA-támogatással folytak a magyar—szovjet közös kutatások a Keszthelyi Balatoni Múzeum részvételével.

Szarmata telepek és temetők kutatása Csongrád és Szolnok megyékben. A feltárások költségeinek 70%-át az érintett megyei múzeumi szervek biztosították, a fennmaradó 30% az Intézetet terhelte.

Koraközépkori telepek kutatása korábban Csongrád megye költségén, jelenleg KKA-támogatással folyik. Zala megyében ugyancsak koraközépkori telepek kutatását végezzük a Zala megyei Múzeumi Szervezet költségén.

Középkori falvak kutatása szondázó ásátásokkal a Magyar Nemzeti Múzeummal közösen. A feltárások anyagi fedezetének 70%-át a Magyar Nemzeti Múzeum, 30%-át a Régészeti Intézet biztosította.

Középkori egyházi és világi központok kutatása a Dunakanyar Intéző Bizottság és a Pili Erdőgazdaság költségén folyt.

Középkori városok kutatása a Fejér megyei Múzeumi Szervezet költségén folyt intézeti kutató részvételével.

Középkori temető feltárásokat végeztünk a Magyar Nemzeti Múzeummal közösen, a munkabérek 90%-át a Magyar Nemzeti Múzeum biztosította.

A dunakanyari leletmentésekbe az Intézet 3 kutatója kapcsolódott be.

Szinte valamennyi feltárás járulékos költségei (felszerelés, gépkocsi, restaurálás, fotó, rajz) az Intézetet terhelték.

2. Az Intézmény által irányított fontosabb témákban való együttműködés.

Magyarország neolitikumának kutatásában rendszeres az együttműködés a Szombathelyi Savaria Múzeummal, ill. az ELTE Régészeti Tanszékének egy-egy kutatójával.

Magyarország Hallstatt és La Tene kora témában a Magyar Nemzeti Múzeummal működünk együtt.

Az egyetemi tanszék által irányított Pannonia régészete c. kézikönyv munkálataiban két kutatónk vesz részt.

A RIU (Römische Inschriften Ungarns) vállalkozásban rendszeres együttműködés alakult ki az ELTE Régészeti Tanszékével és a Budapesti Történeti Múzeum egy munkatársával. Az ELTE Régészeti Tanszéke zalalövői ásatásainak feldolgozásaiban rendszeresen részt veszünk.

Szarmata leletanyagok corpus-szerű gyűjtése. A Csongrád megyei, Szolnok megyei és Szabolcs megyei Múzeumi Szervezetekkel való rendszeres együttműködéssel történik.

A későrómai átmeneti korszak problematikájának kutatását a Fejér megyei Múzeumi Szervezettel közösen végezzük.

Koraközépkori életmódok társadalmi-gazdaságtörténeti rekonstrukció c. témában rendszeres együttműködést alakítottunk ki a Zala megyei Múzeumi Szervezettel.

A koraközépkori telepkutatások Magyarországon című tanulmánykötet munkáiban számos Intézeten kívüli kutató vesz részt.

Koraközépkori telepek kutatásában együttműködünk a Magyar Nemzeti Múzeummal.

A Magyarország Régészeti Topográfiája c. vállalkozásban rendszeresen együttműködünk a Békés megyei és Pest megyei Múzeumi Szervezettel.

Az Ökológiai és antropogén kölcsönhatások régészeti-multidiszciplináris kutatása c. téma eleve számos más intézmény közreműködésére és szoros kapcsolatára épül. (MTA Izotóp Intézete, Csillagvizsgáló Intézete, ELTE Geofizikai Tanszék, Orvostudományi Egyetem Neurológiai Klinika. VITUKI.)

3. Az elmúlt időszakban hét kutató végzett oktatójellegű munkát; közülük ketten megbízott előadók voltak az ELTE-n, egy pedig a Restaurátorképző Főiskolán. Hat kutató összesen hét egyetemi hallgató képzéséből vállalt részt gyakorlatvezetőként, illetve szakdolgozat konzultánsaként.

4. Az Intézet a regionális kutatásokat és szempontokat áttörő multidiszciplináris jellegű, nemzetközi kitekintésű kutatások szervezője kíván lenni. Legtöbb témája – különböző megközelítési módszerrel – összefoglaló jellegű feldolgozások és tanulmánykötetek előkészítésére és sorozatban történő kiadására irányul. Feladataink többsége eleve csak a széleskörű összefogás lehetőségét nyújtó kooperációban valósítható meg, ezért kész együttműködni a múzeumokkal és a tanszéki kutatóhelyekkel.

5. Az együttműködés nemcsak egy-egy feladat megoldásának eredményességéhez járul hozzá, hanem a tudományág fejlődésének alapvető feltétele. Az intézet vizsgálati módszereinek fegyvertárát a társtudományokéval, főként a természettudományokéval kívánja kiegészíteni, illetve a bevált interdiszciplináris eljárásokat minél szélesebb körben alkalmazni. A téma-központú, az egyes intézmények szűkebb anyagi és szervezeti lehetőségeit áttörő, a kapacitást koncentráló kutatások művelését véleményünk szerint a keretintézmény-rendszer biztosíthatja. Az elkövetkező időszakban még szorosabb együttműködésben kívánunk dolgozni a koraközépkori települések, életmódok, társadalom- és gazdaságtörténeti rekonstrukció, a Magyarország régészeti topográfiája, az ökológiai és antropogén kölcsönhatások régészeti-multidiszciplináris kutatása című témákban.

7. Szakdolgozati témák kijelölésében az elmúlt időszakban az Intézet az alábbi kutatási területeken vett részt:

Óskori kutatások terén négy szakdolgozat témájának kijelölésében.

Topográfiai kutatások terén 3–4 szakdolgozat témájának kijelölésében,

Az Alföld római kora terén 2 szakdolgozat témájának kijelölésében,

Koraközépkori kutatások terén 2 szakdolgozat témájának kijelölésében.

8. A gyakornokok tevékenysége elsősorban ott bizonyult hasznosnak, ahol a téma kijelölését már eleve az intézeti feladatok határozták meg.

9. A szakág egységes országos tervét a Művelődési Minisztérium, a Régészeti Intézet, az ELTE Régészeti Tanszék és a megyei Múzeumi Szervezetek bevonásával lehetne elkészíteni; ez a Régészeti Bizottságban kerülne megvitatásra, és ez a testület lehetne az ellenőrzés fóruma is.

Kurucz Albert:

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum sajátos helyet foglal el a magyar múzeumok rendszerében. Szervezetileg korábban országos gyűjtőkörű, ma országos múzeum, kijelölt tudományos kutatóhely.

Ugyanakkor nem illik bele a magyar múzeumok hagyományos rendjébe, mert egy tudományágnak, a néprajztudománynak csak egy sajátos részterületével foglalkozik, viszont azáltal, hogy az épületek áttelepítésével kapcsolatos kérdések vizsgálatát is feladatának tekinti, más tudományág, az építészet területén is végez kutatásokat. Mindehhez kapcsolódik az életmódrekonstrukciók kérdésköre is, ami az előbb vázoltaknál is bonyolultabbá teszi feladatát.

Így a Szabadtéri Néprajzi Múzeum – konkrét múzeumépítő tevékenysége mellett – feladatának tekinti a magyar népi építészet és az életforma kutatását, s feladatának érezné e kutatások összehangolását.

1. Gyűjtési kapcsolatok a társintézményekkel.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeumnak rövid története során mindig törekvése volt, hogy rendszeres kapcsolatokat alakítson ki, egyrészt a megyei múzeumi szervezetekkel, másrészt teljesen önállóvá válása óta a Néprajzi Múzeummal. E téren vannak sikeres s kevésbé sikeres tapasztalataink. Korábban volt kísérlet arra, hogy a néprajzi muzeológia egy középtávú kutatási tervében kijelöltek a megyei múzeumi szervezetben dolgozó kollégák közül néhányat, hogy intézményileg dolgozzanak együtt a Szabadtéri Néprajzi Múzeummal, ebből azonban csak nagyon kevés valósult meg. Az együttműködésnél számbajöhető kollégák helyi leterhelése rendkívül nagy, szinte mindegyike szabadtéri néprajzi múzeumot vagy tájházat épít, s rendez be. Ez megnehezíti a közös tárgygyűjtést, bár e téren kezdeti eredmények vannak.

A Néprajzi Múzeummal intézményi szinten csak alkalmi kapcsolatokat sikerült kialakítani, bár mind a két múzeum vezetése tudatában van annak, hogy a kölcsönös kapcsolat

mindkét múzeum számára előnyökkel járna, főleg a néprajzi gyűjtés, kutatás és feldolgozás látná hasznát.

A múzeumok együttműködése csak kétoldalú lehet. Jó példa erre, hogy Győr-Sopron megyében a mi munkatársaink vettek részt a tápi tájház berendezési munkálataiban, valóban intézmények közötti kapcsolat keretében. Öt éven keresztül szakmai segítséget nyújtottunk a Nyíregyháza Sóstói Múzeumfalú építéséhez és berendezéséhez. Más hasonló együttműködésre csak szórványosan, egyéni megbízások keretében került sor. Ugyanezek a megyék több alkalommal adtak konkrét segítséget a Szabadtéri Néprajzi Múzeumnak.

2. Kapcsolatok a társintézményekkel a tudományos feldolgozás területén.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum jelenleg nem irányítja a tevékenységi köréhez kapcsolódó kutatásokat, feldolgozásokat. Egy alkalmi feldolgozással kapcsolatosan — „A magyarországi szabadtéri gyűjtemények” c. kötet összeállításánál — kísérletet tettünk a regionális szabadtéri múzeumban dolgozó szakemberek bevonására, sikeresen. Ennek továbbfolytatására éppen az említett vállalkozás egyszeri volta miatt nem sok lehetőség van. Elvileg évkönyvünket, a Ház és Embert a magyar népi építkezés és életmódkutatás központi orgánumának tekinthetnénk, de ez is csak elvi lehetőség a kiadvány rendszertelen megjelenése miatt.

Az elmúlt évek időszakában nagy számban jelentek meg olyan vállalkozások (területi, helyi monográfiák stb.), amelyekben jelentőségének megfelelő teret szentelnek a népi építkezésnek, az adott terület életforma-kutatásának. Ezeknél a kutatásoknál, feldolgozásoknál ez ideig egyetlen egy esetben sem keresték meg a Szabadtéri Néprajzi Múzeumot, hogy a magunk szakterületén járuljunk hozzá a kutatáshoz. Az egyéni, személyes megkeresések száma is elhanyagolható. Ennek az a következménye, hogy ha megnézzük az utóbbi időben megjelent ilyen munkákat, abban lényegében sohasem találkozhatunk a Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársaival, mint közreműködőkkel.

Ez annál is sajnálatosabb, mert nem egyszer mi magunk is dolgozunk az adott területen, s az együttes kutatásra lehetőség volna.

3. Részvétel az egyetemi hallgatók képzésében.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum elsősorban a néprajzszakos egyetemi hallgatók képzésében érdekelt és vesz részt. Rendszeres jó kapcsolatunk van a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékével, gyakorlaton fogadjuk a tanszék hallgatóit, ezenkívül nyaranta

rendszeresen foglalkoztatunk különböző évfolyamos hallgatókat, a múzeumi gyűjtő és feldolgozó munkában. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemmel a kapcsolat mindössze néhány rövid, tantervhez kapcsolódó látogatásra korlátozódott. Az egyetem hallgatói múzeumi gyakorlatukat kizárólag a Néprajzi Múzeumban végzi, s nyári munkára is csak elvétve találunk közülük vállalkozókat. Korábban szorgalmaztuk, hogy a Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti Tanszékével karöltve nyári gyakorlatra jöhessenek hozzánk egyetemi hallgatók. Ez intézményes keretben máig sem valósult meg, de egyéni jelentkezés alapján több hallgatót foglalkoztatunk a nyári szünidőben épületfelméréseken.

4. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum helye a néprajztudományon belül.

A kérdést részben már a bevezetőben érintettük. Ami a múzeumokra érvényes, az a tudományágra is vonatkozik; a Szabadtéri Néprajzi Múzeum mindmáig nem tudott beilleszkedni a tudomány őt érintő területének munkálataiba. Ez megítélésünk szerint nemcsak intézményünkön múltott és múlik. A tudományszak elvi irányítását az MTA Néprajzi Kutatócsoportja látja el.

A kutatócsoport munkája meglehetősen belterjes, egyes vállalkozásaiba kevésbé von be más intézményeket. Példaként elég csak megemlítenünk legnagyobb jelenlegi vállalkozásukat, az Új Magyarország Néprajzát, ahol a kutatási területünkkel kapcsolatos részek előkészítésébe, kidolgozásába egyáltalán nem vonták be múzeumunkat. A munka előkészítésére szervezett „Előmunkálatok a magyarság néprajzához” sorozatba — szóban tett felkéréseiket is visszavonták, vagy nem vitték következetesen végig. A hasonló példák még tovább sorolhatók, de az említettek is jól jelzik a tendenciát. Mindez azért is különös, mert személy szerint is, vezetési szinten is igen jó a személyes kapcsolat a két intézmény között. Mindössze olyan kezdeményezések, szervezeti intézkedések következetes véghezviteléről lenne szó, amely biztosítaná a szervezett együttműködést. Mi a magunk részéről az ilyen fajta munkában való részvételt nemcsak óhajtánánk, hanem kötelességünknek is tartjuk.

A Néprajzi Múzeummal sem sikerült mindezidáig olyan eredményeket elérni, amelyek konkrét szervezett együttműködéssel lehetséges volna. Itt is megvan pedig a kölcsönös szándék, de egynéhány kezdeményezéstől eltekintve nem indult meg a mindenképpen szükséges, a tudományunk szempontjából fontos együttműködés, a kutatásban és a feldolgozásban.

A megyei múzeumi szervezetekhez kapcsolódó regionális szabadtéri múzeumoknál, valamint a kérdéshez szorosan kapcsolódó tájházak esetében már több eredményről számol-

hatunk be. Igaz, ez intézmények szakfelügyeletét múzeumunk egyik munkatársa látja el, s bár ez a megbízás személyre szól, nyilván ez is erősíti az együttműködést. Az ideális helyzet ezen a területen az lenne, ha az adott területen dolgozó szakembereink (tájegység-felelősök) látnák el a szakfelügyeletet. Így közvetlenebb szakmai együttműködésre nyílna lehetőség. Összefoglalva: a kezdeti lépéseket és a személyes felkérések alapján létrejövő egyedi kapcsolatokat mindenképpen az intézményesített, jól szervezett együttműködésnek kellene felváltani.

5. Az együttműködés perspektívái, lehetséges irányai, hosszútávú lehetőségei.

Az együttműködésnek közép- és hosszútávon két fő területre kellene irányulni:

- intenzívebb együttműködéssel segíteni a szabadtéri Néprajzi Múzeum és a regionális szabadtéri néprajzi múzeumok, tájházak építésének, berendezésének munkálatait (összehangolást és tervszerű fejlesztést is beleértve),
- tudományos együttműködéssel lerakni az alapjait, később el is készíteni a magyar népi építkezés korszerű összefoglalását.

Együttműködés a múzeumépítő munkában:

E tevékenységet a Szabadtéri Néprajzi Múzeum koordinálhatná. Munkatársai szakmai tanácsokkal, közvetlen munkájukkal résztvennének a regionális szabadtéri múzeumok, valamint tájházak létesítésében. Ugyanakkor a megyei múzeumi szervezetben dolgozó kollégák konkrét feladatokat vállalhatnának és kapnának a helyi, a regionális és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum építésében is. Ebbe a munkába bekapcsolódhatnának az MTA Kutatócsoportjának munkatársai is, s különösen a Néprajzi Múzeum szakemberei. Meg lehetne kísérelni egyetemi tanszékek bevonását, hiszen a hallgatók több évig folytathatnának ilyen irányú területi kutatásokat, s részt vállalhatnának egy-egy tájház, szabadtéri múzeum építmény-kutatásában, felmérésében, dokumentálásában. Ez a néprajzos muzeológus képzésben sem elhanyagolható eredményt jelentene (szakdolgozat témák, TDK dolgozatok, hallgatók publikálási lehetőségei stb.).

Együttműködés a kutatásban, feldolgozásban:

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum eddig is törekedett a magyar népi építészet központi archívumának kialakítására, nyilvánvaló, hogy a jövőben is ezt az utat kell folytatnia. A saját erőből összegyűjtött dokumentációk mellett azonban meg kellene oldani a különböző társintézményekben levő, e témakörbe tartozó dokumentációk másolati, esetleg eredeti példányainak beszerzését is. (Néprajzi Múzeum, Kutatócsoport, OMF.)

Ez lehetne az alapja a további kutató és összegező munkának. Ezen az adatbázison nyugodhatnának a további kutatások, melynek szervezését az MTA Néprajzi Kutatócsoportja vagy a Szabadtéri Néprajzi Múzeum látná el. Ez a szervezés kiterjedne olyan kérdésekre is, amelyek az egyetemi oktatást is elősegítenék. Az anyag természetesen kitűnő segítséget nyújthatna a vidéki kutatók számára, s nagyban megkönnyítené a későbbi népi építészeti kutatásokat. Erre az egész országot felölelő dokumentációs bázisra multhatatlanul szükség lenne, éppen a népi építészet és lakásberendezés tárgyi emlékeinek rohamos pusztulása miatt is.

9. A szakág egységes országos tervének kialakítása.

A néprajztudomány jelenlegi struktúrája többé-kevésbé biztosítja a tervezés lehetőségét, de a megvalósítás, a végrehajtás és a folyamatos ellenőrzés keretei nincsenek meg. Az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának elvi irányítása s a múzeumokban folyó kutató és feldolgozó munka a Művelődési Minisztérium által a Néprajzi Múzeumra bízott szervezések s ellenőrzések inkább csak elvi lehetőség, mint a gyakorlatban is megvalósuló tény.

A továbblépésnek megítélésünk szerint meg lennének a lehetőségei, sőt bizonyos szervezetek keretei is adóttak. Az elvi irányítást a Néprajzi Kutatócsoportnak kellene ellátni, az eddigieknél hatékonyabban.

A múzeumok, illetve megyei múzeumok, igazgatóságok egy része a nemrégben megjelent rendelettel kutatóhellyé lett nyilvánítva. A jövőben érvényt kellene szerezni ennek, s a jelenlegi formális lehetőségeket tartalommal kellene megtölteni.

A kutatóhelynek nyilvánított múzeumok középfokú irányító, tervező, sőt ellenőrző feladatokat is elláthatnak, azaz konkrétan egyes részterületek munkáját ők irányítanák. Vagyis a középfokú irányítás, tervezés, ellenőrzés feladatát nemcsak a Néprajzi Múzeum látná el, hiszen ez a jelenlegi szakfelügyeleti formában egyszerűen csak formális lehet. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum ilyen lehetőségeit már részleteztük saját kutatási terület vonatkozásában. A jó felkészültségű szakemberekkel rendelkező megyei múzeumi szervezetek szintén kaphatnának ilyen feladatot.

1–3. Közös ásatást más intézménnyel eddig nem végeztünk. A gorsiumi ásatásokba a 60-as évek első felében éveken át bevontuk az ELTE Régészeti Tanszékét, a költségeket teljes egészében intézményünk vállalta. A Tanszékhez tartozó egyetemi hallgatók – egyéni kezdeményezés formájában – azóta is részt vesznek, változó számban ásatásainkon. (Gorsium, Dunaújváros, Csákvár).

A fontosabb témák feldolgozásában is általában nem az intézményekkel, hanem azok kutatóival állunk kapcsolatban. (Pl. embertani anyag, állatcsontok feldolgozása.) Az 1981/82. évi nagy csákvári római temető feldolgozásában az MTA Régészeti Intézetéből (a csákvári temető korábbi ásatásait felkérésünkre publikáló) Barkóczi Lászlót és Salamon Ágneszt vontuk be. Az együttműködés ez esetben – rajtuk keresztül és nem intézményi megállapodás formájában – a Régészeti Intézet közreműködését is maga után vonta a leletanyag egy részének konzerválása tekintetében. Az ELTE Régészeti Intézetének a 60-as évek eleje óta szakdolgozatok számára számos, különféle anyagfeldolgozást ajánlottunk fel, ezek közül több megvalósult (Gorsium II. villa. IV. századi temető, az üveganyag feldolgozása), illetve folyamatban van (Gorsium: terra sigillaták, csont eszközök, falfestmények stb.). A régész egyetemi hallgatók több ízben töltötték nyári szakmai gyakorlatukat Gorsiumban, korábban rendszeresen, az utóbbi években csökkenő arányban, a hallgatók érdeklődése szerint.

A néprajzi együttműködés az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékével újabban alakult ki. Tabajdon végeztünk közös néprajzi gyűjtést. Az egyetemi hallgatók által végzett terepkutatáshoz intézményünk 3 000,— Ft anyagi támogatást adott. Nyári gyakorlaton 1977-ben, 1980-ban és 1981-ben 1–2 fő vett részt.

4. Intézményünk elsősorban a régészeti kutatásokban tölt be számottevő szerepet. A tervszerű kutatások és a beruházásokkal kapcsolatos ásatások tartósan nagy ásatótevékenységet tartanak fenn. (1981-ben 4 milliót meghaladó összeget fordítottunk e célra.) Tíz szakemberünk tudományos feldolgozó tevékenysége (évente 40–50 megjelenő cikk), az országos corpusokban (RIU, CSIR, avar corpus) való közreműködésünk, illetve a corpus-munkák irányítása (kelta-corpus) és az elsősorban régészeti profilú Alba Regia évkönyvünk határozzák meg tevékenységünket. Más intézményekkel való együttműködésünket eddig is, a jövőben is általában feszített programjaink kötik meg: új vagy más

intézmény által kezdeményezett közös munkába lehetőleg nem kapcsolódunk be, viszont szívesen társulunk saját programjaink végrehajtásában akadémiai vagy egyetemi intézetekkel. Az ásatások száma és mérete következtében, mint eddig is, az anyagfeldolgozásban széles körű együttműködést kínálunk az egyetemi tanszékeknek. Tapasztalatunk szerint a szakdolgozati témák kiadásában a tanszékek kis mértékben élnek felajánlásainkkal.

9. A szakág erős decentralizáltsága következtében az „országos terv” számtalan helyi-egyéni törekvés halmaza, összefogó koncepció nélkül, ami a rendelkezésre álló tudományos kapacitás és az anyagi lehetőségek teljes felaprózódásával jár. Ezen a helyzeten csak akkor lehet változtatni, ha a tervezés nem azzal kezdődik, hogy 120–130 régész összeállítja, mit szeretne csinálni, hanem eleve megkapja, milyen problémák megoldását vagy ebben való közreműködését várja tőle a kutatás. Az országos tervnek tehát a magyar régészet előtt álló feladatok meghatározott időre vonatkozó összességének kell lennie, összeállítása nem indulhat ki alulról. Meg kell fogalmazni, egy időszakra lehetőleg konkrétan, akár személyekre bontva, melyek azok a feladatok, amelyeket a magyar régészeknek meg kell oldania. E koncepció elkészítésére jelen körülményeink között az MTA régészeti albizottságai látszanak legalkalmasabbnak, nemcsak összetételük miatt, de tagjai általában képviselik a legfontosabb intézményeket is. Ha a magyar kutatás rendelkezik egy hosszabb távra szóló, de öt éves időszakra is meghatározott koncepcióval, annak elfogadtatására és végrehajtására már meg lehet találni a megfelelő formákat és eszközöket.

Dankó Imre:

Általában megállapítható, hogy az akadémiai intézetek, az egyetemi tanszékek és a múzeumok között nincs megfelelő együttműködés. Különösen vonatkozik ez az akadémiai intézetek vonatkozásában a vidéki múzeumokra. Vidéken nincsenek akadémiai intézetek és már csak ezért is a budapesti akadémiai intézetekkel való együttműködés nehézkes. Debrecenben működik ugyan a Debreceni Akadémiai Bizottság (DAB), amely több munkabizottságban fejti ki tevékenységét. Azonban régészeti munkabizottsága nincs, s ezért régészeink idevonatkozó tevékenységüket a történelmi munkabizottság keretében fejtik ki. Ez a munka, ez a tevékenység egészen minimális, szinte jelképszerű. A DAB-nak van néprajzi munkabizottsága, azonban ez a szervezet nem igényli a múzeumok munkáját,

tevékenysége az együttműködésre alkalmatlan. Más a helyzet — esetenként — az egyetemi tanszékek viszonylatában. Több munkatársunk résztvesz az egyetemi oktatómunkában; dr. Varga Gyula a történeti tanszék, dr. Módy György és dr. Dankó Imre a néprajzi tanszék keretében. Legaktívabb az együttműködés a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi tanszékével (tanszékvezető dr. Újváry Zoltán egyetemi tanár). A tanszéken végző ötödéves egyetemi hallgatók úgynevezett 220 órás szakmai gyakorlatát hosszú évek óta, rendszeresen a Déri Múzeumban végzik. A tanszék dolgozói sok esetben mint a múzeumi szervezet külső munkatársai a múzeum tárgyi és dokumentációs anyagára támaszkodottan végeznek tudományos feldolgozó munkát, részt vesznek kiadványaink szerkesztésében, munkáik egy részét múzeumi kiadványainkban jelentetik meg. A Néprajzi tanszék munkatársai olykor részt vesznek a múzeumi gyűjtőtevékenységben is, ill. azt segítik. Fordítva is hasonló a helyzet. A múzeumi szervezet dolgozói sokoldalúan részt vesznek a Néprajzi tanszék munkájában, használják és feldolgozzák a Néprajzi tanszék adattárát, dokumentációs anyagát, használják könyvtárát, részt vesznek kiadványaik szerkesztésében, közleményeik egy részét a Néprajzi Intézet különböző kiadványaiban adják közre. A Hajdú-Bihar megyében kibontakozott helytörténeti feldolgozó tevékenységben a múzeum munkatársai a KLTE más intézeteivel, illetve más intézeteinek munkatársaival is együttműködnek. Ez az együttműködés azonban sem a kérdéses egyetemi intézet, sem pedig a múzeumi szervezet keretében, hanem azon kívül, általában a megyei Honismereti és Helytörténeti Bizottsághoz kötötten folyik. Az eddig elmondottakon túl a következőkben a körlevélhez csatolt szempontok alapján mondom el véleményemet a múzeumok, az akadémiai intézetek és egyetemi tanszékek együttműködéséről a régészet és a néprajz területén:

1. A Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet több éve tartó ásatást végez a MTA Régészeti Intézetével Herpályon (szovjet—magyar ásatás). A több éve folyó ásatást minden valószínűség szerint 1982-ben befejezik. Az ásatásokhoz a Múzeumi Szervezet szakembert, régészt biztosított és évenként 100 000 Ft támogatást nyújtott az ásatásra. Az ásatás leletanyaga a Bihari Múzeumba került. Sem a MTA Régészeti Intézetével, sem a MTA Néprajzi Kutatócsoportjával közösen gyűjtéseket nem végeztünk. A KLTE Néprajzi tanszékének gyűjtőmunkájába esetenként több munkatársunk bekapcsolódott, illetőleg a múzeumi gyűjtőtevékenységben nem rendszeresen, de több alkalommal a Néprajzi tanszék több dolgozója résztvett. A néprajzi gyűjtésekkel kapcsolatos kiadásokat mindenkor a munkahely biztosította.

2. A Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet, a Megyei Múzeum által irányított témák feldolgozásába igen kis mértékben vonjuk be más intézményeket, illetve azok munkatársait. Régészeti vonatkozásban általunk irányított fontosabb témának a dr. Módyne Nepper Ibolya által folytatott püspökladányi ásatás, valamint a dr. Módy György által vezetett Debrecen Nagytemplom körüli ásatás fogható fel. Minthogy ez utóbbinak műemlékvédelmi konzekvenciái is vannak, a munkálatokban és a téma feldolgozásában az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség közreműködésére számítottunk és számítunk most is. Itt a finanszírozás a Múzeumi Szervezet feladata. Igen szép és értékes együttműködés valósult meg a Medgyessy Múzeumot elhelyező, Debrecen Péterfia u. 28. sz. műemlékház konzerválása, helyreállítása és múzeumi célokra való bizonyos mértékű átalakítása vonatkozásában is. Az OMF nagy figyelemmel kísérte a munkálatokat, nagyon értékes szakmai tanácsokkal látta el mind a tervezőt, mind a kivitelezőt, és ha kellett, a hatóság erejével is diadalra vitte a helyes megoldást. Az OMF együttműködéséért semmiféle kifizetésünk nem volt, az ilyen jellegű munka finanszírozását mindig az OMF maga, saját költségvetése terhére oldja és oldotta meg. Néprajzi vonatkozásban kevésbé vontunk be akadémiai intézeteket, illetve egyetemi tanszékeket. Alkalomszerű esetleges, támogató munkájukért egyetlen esetben sem fizettünk tiszteletdíjat, vagy munkadíjat, hanem azokat minden esetben az egyetemi Néprajzi Intézet fedezte.

3. A Déri Múzeum több éve rendszeresen végzi a néprajzszakos hallgatók szakmai képzését, valamint ugyancsak rendszeresen, minden évben 2–3 közművelődésszakos végzős egyetemi hallgató szakmai gyakorlatát is irányítja. Több ízben előfordult, hogy a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének hallgatóit fogadtuk meg egyezés alapján szakmai gyakorlatra. A debreceni Tanítóképző Főiskola népművelés-könyvtárszakos hallgatóinak egy csoportja, évenként általában 2–3 fő, szakmai gyakorlatát ugyancsak nálunk végzi. Ezek alapján a Déri Múzeum az egyetemi hallgatók képzésében jelentős szerepet tölt be.

4. A Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet saját helyét és szerepét a régészetben belül közepesnek ítéli meg és szükségét érzi annak, hogy mind a MTA Régészeti Intézetével, mind pedig az egyetemek régészeti tanszékeivel együttműködjön. Erre több lehetőséget is látunk: közös ásatások, gyűjtőtevékenységek, közös kiállításrendezés, közösen írt publikációk kölcsönös megjelentetése. Néprajzi vonatkozásban az intézmény országos fontos-

sággal bír. Mind gyűjteménye gazdagságát tekintve, mind munkatársai szaktudományi színvonalát ismerve reálisnak tartja azokat az elismeréseket, amelyeket a legkülönbözőbb helyekről, de a szakma területéről is kap a Déri Múzeum néprajzi gyűjteménye. Néprajzi vonatkozásban sokoldalú együttműködés lehetséges mind a MTA Néprajzi Kutatócsoportjával, mind az egyetemek Néprajzi tanszékeivel és a Néprajzi Múzeummal.

5. Az intézmény az együttműködésben mind régészeti, mind néprajzi vonatkozásban a szakemberképzésben lát perspektívát. A jelenlegi helyzet ugyanis az, hogy az egyetemek régész, illetve néprajzos kutatókat, tudósokat képeznek, akik múzeumba kerülve nehezen vagy egyáltalán nem találják meg megfelelő munkahelyüket, lehetőségeiket. A legtöbb fiatal muzeológus elvágyódik a munkahelyről és kutatóintézetekben, egyetemi tanszékeken kíván elhelyezkedni, dolgozni. Ugyanakkor a múzeumokban dolgozó régész és néprajzos szakemberek képzése sem megfelelő, mert teljes egészében figyelmen kívül hagyja a muzeológia elméleti és gyakorlati tudományát. A múzeumokban dolgozó régész és néprajzos szakemberek szükségszerűen muzeológiai munkát kell, hogy végezzenek, eredményeiket ezen a téren kell, hogy elérjék. A kétféle intézmény között ez a különbség adja és követeli meg az együttműködés lehetőségét. A múzeumoknak szüksége van a folyamatos tudományos elvi irányításra, ellenőrzésre, illetve támogatásra, míg a tudományos intézetek, illetőleg tanszékek nem képesek ellátni feladataikat a konkrét régészeti, illetve néprajzi anyag ismerete, a muzeológia gyakorlatának ismerete nélkül. Ennek a kölcsönösen szükségszerű együttműködésnek a rendszerét kellene kidolgozni elsősorban a szakemberképzésre vonatkozóan és megvalósítani az elkövetkezendő 15 év alatt.

7. Mind a Kossuth Lajos Tudományegyetem Történeti tanszéke, mind Néprajzi tanszéke, mind pedig Felnőttnevelési tanszéke, sőt más tanszékek is (történeti vonatkozású) szakdolgozati témákat rendszeresen adnak ki az egyetemi hallgatóknak. A Múzeumi Szervezettel a tanszékvezetők általában megbeszélik a múzeumi érdekeltségű szakdolgozati témák kiadását. A szakdolgozati témák kidolgozásához általában gyűjteményeink ismeretére, adattáraink feldolgozására, fotótárunk közreműködésére van szükség. Ilyen vonatkozásban, előzetes tájékoztatás után minden esetben készségesen állunk a szakdolgozók rendelkezésére.

8. A múzeumban folytatott szakmai gyakorlatokat gondos előkészítés, a szakmai gyakorlat tartalmának és formáinak megbeszélése előzi meg. A szakmai gyakorlatoknál a választott

szaknak megfelelően minden múzeumi tevékenységbe bevonjuk a gyakornokokat, önálló feladatok megoldásával is megbízzuk és általában heti 1 órában a magyar múzeumi szervezet felépítését, a nyilvántartási szabályzatot, ügyrendi szabályzatot és egyéb muzeológiai dokumentumokat tanulmányozunk. A gyakornokoktól következetes jelenléteket, pontosságot, a feladatok ellátásában kellő aktivitást követelünk meg. A múzeum részéről a gyakornokok tevékenységével, magatartásával általában meg vagyunk elégedve. Megelégedésünknek a gyakornokokról készített jellemzésekben, illetve osztályzatokban következetesen hangot is adunk. A gyakornokok zöme jól érzi magát a gyakornokság ideje alatt, megérti feladatait, és azokhoz megfelelő módon viszonyul. A tanszékek és intézetek véleménye szerintünk hasonlóan jó, bár nem egy esetben – inkább régebben – kifejtették, hogy a gyakorlati képzés ezen formája nem megfelelő, nem elégséges. Véleményünk szerint a muzeológusképzést be kellene építeni az egyetemi tananyagba, és az eddiginél rendszeresebben, szervezettebb formában (például konkrét tananyag kijelölésével) az egyetemeken az erre kijelölt múzeumok közreműködésével kellene megoldani.

9. Véleményünk szerint az egyes múzeumi szakágak országos tervei jelenleg a legnagyobb káoszról tanúskodnak, egyrészt azért, mert sokszor szélsőségesen egyéni terveket vagy tervrészleteket emelnek országos tervvé, másrészt mert a terv összeállítását egy széles körű, végeredményben megfoghatatlan szervezetre bízzák. Ráadásul az elkészített és elfogadott terveket érdemlegesen nem ellenőrizzük. Az egyes múzeumok tervei és az országos szakági tervek között ellentmondások vannak. Véleményünk szerint a szakágak egy-egy országos tervét, illetve annak múzeumi részét alulról jövő, tehát a múzeumokban dolgozó régészek, illetve néprajzosok egyéni terveiből kellene összeállítani, mégpedig egy háromtagú bizottságnak, amelynek tagjai a következő intézmények képviselői volnának: a MTA szakági kutatóintézete, a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztálya, a kérdéses szakág országos múzeuma. A tervezés előtt ennek a háromtagú bizottságnak fel kellene mérnie az igényeket, és meg kellene határozni a tervezési irányelveket, amelyek alapján az egyéni, illetve múzeumi tervek megszületnének. Ezeket a terveket a szokásos módon felül kell vizsgálni, és el kellene őket fogadni, vagy el kellene őket vetni. A munkatervben meghagyott és jóváhagyott tervekben kiindulva kellene a már említett háromtagú múzeumi tervbizottságnak az országos szaktervet, illetve a szakági terv múzeumi tervrészletét kidolgozni, és azt az egyes múzeumokra lebontva kötelező erejűvé tenni. A végrehajtás folyamatos ellenőrzését a múzeumigazgatókra kell bízni, azonban biztosítani kell, hogy

egy a minisztérium Múzeumi Osztálya keretében újjászervezendő szakfelügyelet évente legalább egyszer minősítő hatáskörrel is ellenőrizze.

Bándi Gábor:

A magyar régészeti és néprajzi kutatások országos összefogása, egységes tervezése s ezek háttérében a különböző intézménytípusok együttműködésének rendezése egyik legfontosabb problémája tudományszervezésünknek. Mindkét tudományszakban a források gyűjtése, illetve a tárgyi anyag tárolása hagyományosan a magyar múzeumi hálózatra hárult és hárul a mai napig. A múzeumok és egyetemek, ill. egyetemi intézetek együttműködése elsősorban a szakemberképzésben, ideális körülmények között a post-graduális képzésben, tehát elsősorban teoretikus értelemben hangsúlyosak. A felszabadulás után alakult Akadémiai Intézetek; mint e két tudományszakban új strukturális formák hagyomány nélküliek, de feltétlenül hasznosíthatók elsősorban a feldolgozás, ill. az országos összefoglaló monográfikus munkák bonyolításában.

A 60-as évektől kezdődően szoros összefüggésben a magyar múzeumi hálózat decentralizálásával, még ezen zárt intézményi hálózaton belül is meglazultak az egységes tervezés, a koordinálás, illetve az ellenőrzés feltételei, s e tendenciával párhuzamosan teljesen esetlegessé váltak az egyetemek és múzeumok kapcsolatai, a múzeumok és akadémiai intézetek kapcsolati formái viszont szervezett keretek között ki sem alakulhattak. Anélkül, hogy a kérdéses tudományszakok irányításának strukturális kérdéseit érintenénk — egy egyetemmel nem rendelkező megye múzeumi hálózatának aspektusából —, e három intézménytípus kapcsolatát elsősorban a személyes és alkalmi kontaktus összefoglaló fogalmával tudjuk csak jellemezni.

1. Intézményünk az elmúlt évek során az MTA Régészeti Intézetével közösen egy régészeti feltárást végzett. Ez esetben is — egy neolitikus telep feltárásáról lévén szó — saját fiatalabb munkatársunk számára kerestünk egy országos szaktekintélyt társszerzőül, s ez jelentette az együttműködés hivatalos keretét. A feltárás a megyei múzeumi szervezet költségéből történt. A tárgyi anyag restaurálását és dokumentálását az MTA Régészeti Intézete végezte. A kialakult gyakorlatot jónak tartjuk annak ellenére, hogy ezen együttműködés koncepcionális háttere nem volt tervezett sem az intézetnél, sem múzeumunk-

nál. Az alkalmi és feltétlenül követendő példa nem jutott a két intézmény vezetésének szintjéig, már ami az esetleges folytatást, például egy földrajzi egység neolitikumának szisztematikus és közös további kutatását és annak interdiszciplináris összefüggéseit illeti.

A néprajz területén még ilyen alkalmi együttműködésre sem volt példa az elmúlt évtizedben.

2. A megyei múzeumi szervezet fontosabb feldolgozási témáinak néhány országos kiemelt téma részét képezi. Ilyen például néprajzban a népi építészet kutatása, régészetben a velemi Szentvid-hegy feldolgozása vagy a római városkutatás. A magyar régészet, illetve néprajz országosan összesített terveibe ezek a témák kiemelt minősítésűek, de lényegében önálló részként folynak, koordinálásukra sem az akadémia, sem az egyetem, de még az Országos Múzeum sem vállalkozik. A megye régészeti topográfiájának munkálatait is saját kezdeményezésre indítottuk el 1981-ben. E téren az MTA Régészeti Intézetének topográfiai osztályával van kapcsolatunk, ahol a telhető legnagyobb erővel igyekeznek támogatni a téma irodalmi előkészítését. A topográfiai munka közép-, ill. hosszútávú ütemezése, a feldolgozás és megjelentetés körülményei a mai napig hivatalosan intézmények között nem legalizált.

3. Intézményünk és ismereteink szerint a legtöbb megyei múzeumi szervezet az egyetemi hallgatók képzésében rendszeres keretek között tevékenykedik. Kivétel ez alól a Csongrád megyei múzeum, amelyik lokálisan bázisintézménye a szegedi egyetemnek. E kérdésben ugyancsak személyes kapcsolatokon keresztül többször kezdeményeztük a budapesti egyetem régészeti intézetével az egyetemi hallgatók rendszeres részvételének biztosítását ásatásokon, sőt a velemi Szentvid-hegy feltárása, mint a képzést elősegítő bázis-ásatás is felmerült a megbeszélések során. Annak ellenére, hogy egyetemi hallgatók az ország különböző múzeumainak ásatásain résztvesznek, ez nem rendszer szerint, tanszéki irányítással a különböző korszakok és ásatási módszerek gyakorlati megismerésének eszközeként bonyolódnak, hanem megmaradnak az egyes hallgatók, illetve múzeumok személyes kapcsolati szintjén. Az egyes esetekben jól bevált szakdolgozati együttműködésre ugyanez mondható. A néprajzoképzés gyakorlatában a debreceni egyetem részéről észleltük a legszisztematikusabb igényt a vidéki múzeumok irányításában, különösen a kötelező gyakorlatok, a helyszíni gyűjtések terén.

4. Saját intézményünk megítélését illetően a kérdéses tudományzakokon belül ezt a problémát nem szabad elválasztani a magyar múzeumügy strukturális állapotától. Minden megyei múzeumi szervezet jelen körülmények között sajnos csak annyit ér a magyar régészet és néprajz gyűjtő, rendszerező és feldolgozó munkájában, amennyit saját szándéka szerint a rendelkezésre álló szellemi kapacitással vállal és teljesít. Semmilyen szisztéma, ellenőrzési vagy koordinációs rendszer ma nem segíti abban, hogy a múzeumi együttműködések, illetve a különböző intézménytípusok együttműködése a saját vállalás és teljesítés szintjét növelje. Kezdeti lépéseknél tartunk a megyei területi elv átlépésének kérdésében, alig van példa több megye közös anyagi erőfeszítésének egy-egy témára fordítására. Hasonló a helyzet a megyék és az országos múzeumok, ill. a múzeumok és az akadémiai intézetek között.

5. A múzeumok, ill. a kérdéses tudományzakok három intézménytípusa közötti együttműködés lehetőségeit a jelenlegi strukturális, illetve irányítási és felügyeleti rendszer mellett alig lehet felvázolni. A szaktudományok akadémiai főbizottságai és bizottságai, mint koordinatív és tanácsadói testületek — bár létszámukban minden intézménytípus képviselve van —, hatékony irányítást, illetve bármilyen koncepció gyakorlati érvényesítését nem voltak képesek realizálni. A decentralizált múzeumi hálózatban az érvényben levő szakfelügyelői rendszer, bár jó szándékát kétségbe nem vonhatjuk, ugyancsak alacsony határfokkal tevékenykedik.

7. Az egyetemi tanszékek szakdolgozati témák kijelölésében alkalmanként és személyre szabottan támaszkodik az egyes múzeumokra. E tekintetben a gyűjtemények felmérése, hosszabb távú többlépcsős szakdolgozati feldolgoztatás szisztémájának megteremtése még nem létezik. Ugyanúgy mélyen a lehetőségek alatt marad a régi gyűjtésű múzeumi anyag-egységek tervszerű feldolgoztatása is.

8. Egyetemi gyakornokok tevékenységével kapcsolatosan múzeumunk tapasztalatai nem általánosíthatók.

9. A korábbi pontokban jelzett problémák miatt a tudományzakok egységes országos tervezésének végrehajtásának és ellenőrzésének optimális vagy a mainál legalább kedvezőbb formáját igen nehéz megtalálni. A jelenlegi intézménystruktúrában nem kétséges,

hogy az akadémia, az egyetemek és a múzeumok tevékenységét egységesnek kell tekinteni. Az azonos tárcához tartozó múzeumi hálózat és egyetemek szaktudományi terveit minisztériumi szinten egyeztetni lehet. E téren perspektívát látok a Tudományszervezési és Informatikai Intézet működésében, különösen akkor, ha ez az intézet szervezési és dokumentációs vonatkozásban majd saját módszerekkel rendelkezik a régészeti és néprajzi tudományok koordinálására.

Az akadémiával való együttműködés eszköze jelen esetben csak a tudományszakok már meglévő fő- és szakbizottságainak nagyobb hatáskörével érhető el.

HOFFMANN TAMÁS:

A MÚZEUM - MUNKAHELY ÉS HIVATÁSTUDAT MAGYARORSZÁGON*

Hazánkban megközelítőleg félezer múzeum, kiállítóhely van. Számuk az elmúlt negyedszázadban növekedett rohamosan, hozzávetőlegesen megnégyszereződött. Éves átlagban megközelítőleg 2000 kiállítás tekinthető meg. A múzeumok kiállításait évente 15–17 millió látogató nézi meg. A látogatók több mint fele felnőtt és hozzávetőleg 1/10-e külföldi állampolgár, többségük turistaként látogat el hozzánk.

A múzeumokra fordított költségek igen jelentős terhet rónak az államháztartásra. 1960-ban 55,3 m/Ft, 1970-ben 153,9 m/Ft és 1980-ban 350,2 m/Ft volt a magyarországi múzeumok költségvetése. A múzeumok szakalkalmazottainak száma hozzávetőlegesen 2000 fő.

Az első évtizedben a költségforrások megoszlottak, mivel 1963-ban az országos múzeumok kivételével csaknem valamennyi múzeum tanácsai szervek hatáskörébe került.

* Egy ad hoc bizottság jelentése, amelyet a szerző a bizottság tagjainak (Botka Ferenc, Kapusi András, Kiss László, Korek József, Kovács István, Pénzes Éva, Szentlélek Tihamér, Varsits Mihály) előtanulmányai alapján, felhatalmazásukkal öntött végleges formába.

Ennek megfelelően a Művelődési Minisztériumhoz tartozó intézmények költségvetése 48,3 m/Ft-ról 178,1 m/Ft-ra, míg a tanácsi szervekhez tartozó múzeumoké 7 m/Ft-ról (ez húsz évvel ezelőtt lényegében véve csak a Budapesti Történeti Múzeumot jelentette) 160,9 m/Ft-ra nőtt.

A változás alapvető volt a magyar múzeumügy történetében.

A magyar múzeumok gyűjtik és őrzik a magyar és az egyetemes történelem és műveltség tárgyi emlékeit, azt a nemzeti vagyont, amelynek felbecsülhetetlen erkölcsi és — a múzeumokra fordított költségeket sokszorosán meghaladó — anyagi értéke van. A legfontosabb múzeumok az ún. országos múzeumok. Ezek történelmileg a Nemzeti Múzeum egy-egy osztályából váltak önálló intézménnyé. (Pl. Iparművészeti, Szépművészeti, Néprajzi, Természettudományi Múzeum.) Más országos múzeumok a mindenkori társadalmi és politikai szükségleteknek megfelelően szerveződtek — lényegében véve az előbbiek mintájára. (Hadtörténeti, Mezőgazdasági, Közlekedési Múzeum, Nemzeti Galéria, Műszaki Múzeum, Munkásmozgalmi Múzeum, Szabadtéri Néprajzi Múzeum.) Az országos múzeumok többségének felügyeleti szerve a Művelődési Minisztérium, legalábbis azoké, amelyek a Nemzeti Múzeum kötelékéből váltak ki.

A múzeumok működését egyfelől a szakfelügyeleti rendszer keretében koordinálják. Az országos múzeumok egy részében szakfelügyelői gárdát szerveztek a tapasztaltabb tudományos munkatársakból, akik ajánlásokat tesznek a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályának, a minisztérium pedig megkísérli érvényesíteni álláspontját az illetékes múzeumot felügyelő területi vagy ágazati hatóságnál. A múzeumok működését hivatott koordinálni a működésképtelen múzeumi tanács, gyakorlatilag jogkör és funkció nélkül. A múzeumokban folyó tudományos munka szaktudományi felügyeletét — de iure rendezetlen módon — az MTA tudományos bizottságai már nem tudják ellátni. Működésük formálissá vált. A múzeumok működését ún. háttérintézmények segítik. A Művelődési Minisztériumhoz tartozók gazdasági ügyeit az ún. Központi Múzeumi Igazgatóság adminisztrálja, s ugyanitt működik a nagyobb kiállításokat valamennyi múzeumban kivitelező Kiállításrendező Csoport (az utóbbi évtizedben azonban valamennyi nagyobb múzeum saját kivitelező részleget szervezett). Működik továbbá egy restaurátori és módszertani (tkp. múzeumi propagandával kapcsolatos) tevékenységet koordináló intézet is, amit napjainkban szervezetileg összevonnak a Központi Múzeumi Igazgatósággal.

A múzeumok — elhelyezésüket tekintve — három csoportba sorolhatók. Az első csoportba azok az intézmények tartoznak, amelyeknek épületét még a múlt században (vagy

legalábbis a századfordulón) építették. Noha ezek között többségben vannak a múzeumi célra tervezett és kivitelezett épületek, funkcionálisan már nem mindegyik felel meg a korszakvetelményeknek. A legjelentősebbek: a Nemzeti Múzeum, a Szépművészeti Múzeum, az Iparművészeti Múzeum és számos vidéki múzeum Szegedtől Szombathelyig. A Nemzeti Múzeumban jelenleg még három intézmény: a Történeti és a Természettudományi Múzeum, továbbá a Széchényi Könyvtár él társbérletben, területfelosztásukat 1905-ben szabályozták utoljára! A Néprajzi Múzeum – eredetileg Kuria-ként épült bíróságban működik, tehát nem múzeumnak építették, ráadásul társbérletben osztozik a Párttörténeti Intézettel. A felszabadulás óta csak Salgótarjánban és Makón építettek olyan múzeumot, amit rendeltetésének megfelelően terveztek.

A másik csoportba tartoznak azok a múzeumok, amelyek átalakított épületekben működnek. A vidéki múzeumok többsége ebbe a csoportba tartozik. Ilyen továbbá a budai Várpalota épületegyüttesében helyet kapott Nemzeti Galéria, a Munkásmozgalmi Múzeum, a Budapesti Történeti Múzeum. Ezeknek a múzeumoknak a rendeltetészerű működése, szervezeti felépítése, létszáma, mútárgyállománya – az épületek felújítási tervei készítésének időpontja óta – alapvetően megváltozott, ezért az új épületekben helyhiány, funkcionális zavar, szolgáltató műhelyek hiánya stb. tapasztalható. Mindez együtttvéve sok problémát okoz, holott ezeknek a múzeumoknak az elhelyezése volt az elmúlt húsz év legnagyobb kulturális beruházása, jelentősen megterhelve az államháztartást.

Végül a harmadik csoportba tartoznak azok a múzeumok, amelyeknek saját épületükben nincs kiállításuk, csak irodákkal, raktárakkal és műhelyekkel rendelkeznek. Ezek az intézmények kiállításukat más múzeumok épületeiben rendezik meg. A legjelentősebbek a Természettudományi és a Műszaki Múzeum.

Az első és a harmadik csoportba tartozó múzeumok épületeinek állaga meglehetősen kritikus állapotú. Csaknem valamennyinek beázik a tetőzete, s fűtési rendszereik is elavultak, csak egyikük-másikuk felújítására kerülhetett sor az elmúlt évtizedben. (A Mezőgazdasági Múzeumot pl. most látják el központi fűtéssel, kiállító termei telente hidegek.) Problémát okoz, hogy a Művelődési Minisztérium közvetlen felügyelete alá tartozó múzeumokban az elmúlt két évtizedben a felújítási keretek az ár- és bérmozgásoktól függetlenül alakultak (1960: 13,0 m/Ft, 1980: 16,8 m/Ft), és már kezdetben sem fedezték a tényleges szükségleteket. A Szépművészeti Múzeum, az Irodalmi Múzeum kiállításainak egy részét, az Iparművészeti Múzeum egész épületét, a Nemzeti Múzeum egyes termeit jelenleg is zárva kell tartani a téli időszakokban, a fűtési rendszer zavarai miatt. A fővárosi

és a vidéki múzeumok túlnyomó többségében a raktárak fűthetetlenek. A felújítási keret terhére folynak csaknem valamennyi múzeumi szervezetben a szabadtéri múzeumok áttelepített házainak építkezései, ami minden egyes esetben csökkenti a múzeumok funkcionális működését javító építkezéseket.

Meg kell végül említeni azt is, hogy az újonnan épült múzeumokban sem zavartalan a műszaki szolgáltatások rendje, javarészt a tervezés vagy a kivitelezés (esetleg a költségkímélő megoldások erőszakolt választása) miatt. A Nemzeti Galéria klimatizálását nem sikerült megoldani, a salgótarjáni múzeum emeleti szintjén (ahol tetővilágítást kapnak a kiállítási termek) a nyári hónapokban 30 °C feletti hőmérséklet van.

A felsorolt problémákat két ok miatt kellett ismertetni. Egyrészt azért, mert az épületek, munkahelyek és munkakörülmények egyáltalában nem problémamentesek. Másrészt azért, mert az épületekben műtárgyakat, a nemzeti vagyont kell elhelyezni, s ennek épése koránt sincs megnyugtató módon biztosítva.

Ennek ellenére nagyon jelentős a terület egészének — a múzeumok létszámában, épület-számában is lemérhető — gyarapodása. A Nemzeti Galéria, a Munkásmozgalmi Múzeum, a Néprajzi Múzeum, az Irodalmi Múzeum, számos megyei múzeum (Nagykanizsa, Zalaegerszeg, Salgótarján, Nyíregyháza), csaknem valamennyi szabadtéri múzeum az elmúlt évtizedben nyert új, a korábbihoz mérten kedvezőbb elhelyezést. Valamennyi szabadtéri múzeum és a Műszaki Múzeum (továbbá még egy sor kevésbé kiemelkedő nagyságrendű, ám profiljával egyedi létesítmény) egészen fiatal alapítású intézmény. Ezeknek megalapításával jelentős lépéshátrányt lehetett — nemzetközi mértékkel mérve — ledolgozni a magyar múzeumügy előrehaladásában.

Az sem tagadható, hogy jobbra a beszámolási időszakban kezdődött el a múzeumokban a múzeumpedagógiai programok kialakítása, az igényesebb közművelődés, a tudomány-népszerűsítés. Mindezek nem csupán a múzeumi szolgáltatások növekedésével jártak együtt, nem csupán a múzeumi tudomány-népszerűsítés hatékonyságát növelték, de szükségképpen differenciáltabbá tették a múzeumi szakembergárda összetételét, mindamellett, hogy a létszám abszolút emelkedését is okozták. Ezekkel a változásokkal a magyar múzeumügy emelkedett a nemzetközi ranglistán, növekedett — nemzetközi összehasonlításban — szakmai megbecsülése, noha ez (a dolog természeténél fogva) az egyes múzeumok kapcsolatrendszerében, illetve egyes múzeumok és vezető munkatársaik nemzetközileg növekvő erkölcsi megbecsülésében mérhető csak le.

Egészében véve megállapítható, hogy a múzeumok — kulturális intézményrendszerünkben — legjobb hatékonysággal működnek, és ezt nem csekély mértékben a legolcsóbban

teszik (más intézménytípushoz: színház, filmipar, kultúrház stb.) viszonyítva. Ugyanakkor a múzeumi területen dolgozók anyagi és erkölcsi megbecsülése össze sem hasonlítható az említett kulturális ágazatokban kialakult szokásokhoz és normákhoz. Letagadhatatlan tény az is, hogy a múzeumfejlesztés nincs minden tekintetben az országban lejátszódó társadalmi, történelmi és szellemi változásokkal azonos ütemben. Kirívó példaként illusztrálja a mondottakat a természettudomány és a műszaki múzeumügy helyzete, vagy az a körülmény, hogy a magyar mezőgazdaság és a falu helyzetének alapvetően pozitív változását csak megkésve követi a mezőgazdasági és a néprajzi múzeumügy átalakulása, a központi szabadtéri múzeum szerfelett lassú építése.

Egyáltalában nem örvendetes az sem, hogy a beszámolási időszakban végbement fejlesztéssel párhuzamosan egy sor tudományterületen (történettudományok, irodalomtudományok, régészet, művészettörténet, néprajz, zenetörténet stb.) a múzeumalapításokkal, profilváltozásokkal és fejlesztésekkel egyidőben megalapították — létszám és felszereltség tekintetében jóval gyorsabban és hatékonyabban — a Magyar Tudományos Akadémia intézményhálózatát. Ez egyszersmind azt eredményezte, hogy jelenleg az akadémiai intézetek (és nem az országos múzeumok) tömörítik a szakemberek többségét, továbbá hogy ezek az akkumulációk a múzeumokból vonták el az elmúlt két évtizedben a szakemberek jelentős csoportjait, állandó fluktuációt idézve elő, s gyengítve a múzeumok hatékonyságát. Ez a kádermozgás a szaktudományok képviselői között egészségtelen csoportosuláshoz vezetett, indokolatlanul növelte a szubjektív feszültségeket. Az akadémiai intézetekben dolgozó tudományos munkaerők munkakörülményei lényegesen kedvezőbbek, számos kedvezményben, jobb tanulmányi, utazási stb. lehetőségekkel és eszközökkel rendelkeznek, mint a múzeumokban dolgozó kollégáik. Ráadásul az akadémiai intézetekben mindenütt ki kellett építeni a szakkönyvtárak, archívumok rendszerét, ami párhuzamos fejlesztést és jelentős többletköltséget jelent.

Az akadémiai intézetekben dolgozók átlagfizetése jobb, munkaidejük heti két alkalomra korlátozódik az őket foglalkoztató intézmény hivatali helyiségeiben, tanulmányutakon, külföldi kongresszusokon való részvételük tekintetében preferenciákat élveznek, mindamellet, hogy nincsenek adminisztratív feladataik, nagyon minimális a tudomány népszerűsítő és csak néhányuknál tapasztalható az oktatási kötelezettség. A már harmadik évtizedébe lépő rendszer a fiatalabb kutatógárda működésében anomáliákhoz vezet. Kontraszelekciót eredményez és gyengíti az egyes tudományterületek produktívját, végső soron a magyar tudományosság hatékonyságát.

Annak köszönhetően, hogy a beszámolási időszakban az MTA szívóhatása következtében a múzeumi terület a tudományos munkaerő átmeneti terepének számított (és bizonyos fokig még ma is az!), a tudományos utánpótlás nevelése, a „műhely”, netán az „iskola” kialakítása eleve lehetetlenné vált. Nem tervezzük hosszútávra a tudományos intézmények fejlesztését, egyelőre beérjük a rövid távon elérhető és el is ért eredményekkel, de féltő, hogy a szakemberek minősége óhatatlanul leromlik az így kialakított kondíciók között. Hovatovább jelentős kutatási ágak fognak képzett kutatók hiányában megszűnni, illetve leépülni.

Egyetlen terület a középkáderek alkalmaztatása és képzése, ahol jelentős az előrelépés. A restaurátorképzéssel nagyon sok szakmai gond oldódik meg, az utánpótlás biztosítottan látszik, és ezzel a magyar múzeumok restaurátor ellátása — nemzetközi viszonyításban is — az élre kerül. Ugyanakkor problémát okoz, hogy a fejlesztéshez szükséges álláshelyeket úgyszólván mindenütt „ki kell gazdálkodni”, a központi fejlesztés ugyanis nem következetes, és nem terjed ki minden részletre. A restaurátorok képzésével és munkába állításával ugyanakkor nem tart lépést a korszerű technikai felszerelések terén indokolt fejlesztés. Ennek elsősorban anyagi okai vannak, másrészt a csaknem valamennyi múzeumban meglévő gazdálkodási szemlélet, amely a gazdasági adminisztrációnak az indokoltnál jóval nagyobb döntési szabadságot biztosít.

Ugyanez gátolja a színvonalasabb múzeumi kiadványok, mindenek előtt kiállítási katalógusok megjelentetését. E téren egyrészt az élenjáró múzeumi gyakorlathoz mérten elmaradásunk nagyon jelentős, másrészt a szakembereket másirányú publikációs lehetőségek felé tereli a meglévő gyakorlat. A helyzeten nemcsak anyagi eszközökkel kell változtatni.

További anyagi probléma a múzeumi kiállítások üzemeltetésével kapcsolatban adódik. Jelenleg minden magyar múzeumban 65–80 év közötti teremőrök felügyeletére vannak bízva a kiállított tárgyaink. Ez teljesen elfogadhatatlan. Semmiféle biztonságot nem biztosít ez az őrzés. Arról nem beszélve, hogy nyugdíjasokat miért kell arra kényszerítenünk, hogy jelentős anyagi és erkölcsi felelősséget vállaljanak magukra, ha már egyébként a társadalom mentesítette őket a munkavégzés kötelezettségétől? A megoldás elsőrendűen béremelésen múlik. Ennek feltételeit egységesen kell megteremteni, s egyidejűleg szélesíteni kell — legalábbis a nagyobb múzeumokban — a fegyveres őrség működését, az őrzés hatékonyságát.

* * *

Egészében véve a múzeumok problémáit és eredményeit áttekintve abban summázható véleményünk, hogy a nagyon figyelemre méltó mennyiségi növekedés arra figyelmeztet: összpontosítsuk erőinket a minőségi fejlesztésre. A jelen körülmények között mérlegelnünk kell, hogy a megközelítőleg 10 millió (fizető) múzeumlátogató működési bevételeivel és a ráfordításokkal számolva az egy látogatóra eső költség 23,5 Ft. Ez alacsonyabb dotálás, mint a többi kulturális ágazaté. Mindamellett számolni kell azzal is, hogy meg kell javítani az épületek állapotát, a technikai szolgáltatások rendszerét. Javítani kell a raktárak adottságait, amivel nemcsak a vagyonvédelmet, de a munkakörülmény megjobbítását is szolgáljuk. Rendezni kell a tudományos gárda párhuzamos (különböző főhatóságok alá tartozó munkahelyeken tapasztalható) alkalmaztatásából keletkező ellentmondásokat. Biztosítani kell a különböző főhatóságok alá tartozó intézmények (ill. határozatok) tudományos és politikai programtervezésének egységesítését, a végrehajtás és a hatásmechanizmus gazdaságos energiafelhasználását, az e téren mutatkozó kirívó egyenetlenségek felszámolását. A szakemberek anyagi és erkölcsi elismerését fokozni kell a szakterület tényleges hatékonyságának megfelelően. Javítani kell a középkáder-állomány arányát, technikai felszerelését. Meg kell alapjaiban oldani a múzeumok és főként a kiállítások őrzésének szakszemélyzeti gondját.

A MÚZEUMOK SZAKALKALMAZOTTI ÁLLOMÁNYÁNAK SZAKKÉPZETTSÉGI, MUNKAKÖRI ÉS ÉLETKORI HELYZETE

A felmérés az érdemi muzeológiai munkakörben foglalkoztatott főfoglalkozású szakalkalmazottakra terjedt ki az 1982. IV. 30-i helyzetnek megfelelően. Nem tartalmazza az állagvédelmi feladatokat végző restaurátor, preparátor, valamint fényképész szakalkalmazottak adatait.

Ennek figyelembevételével a felmérés célja a múzeumokban foglalkoztatott szakalkalmazotti létszámhelyzet alakulásának rögzítése az összlétszám, iskolai végzettség, szakképesítés, múzeumi feladatkörök, múzeumi szolgálati idő, valamint a nemek és az életkori megoszlás szerinti elemzés, a távlati káderutánpótlás és szakemberképzés tervszerűségének segítése érdekében.

A jelenlegi helyzet rögzítése a múzeumoktól beérkezett részletes — egyszeri — adatszolgáltatás alapján történt. Tekintettel arra, hogy a felmérés alapjául dolgozói névjegyzék szolgált, az adatok megbízhatónak tekinthetők. A helyzetfelmérés pontosságát csupán a hiányos — vagy a személyi szakági besorolások tekintetében téves — alapadatközlések befolyásolhatták. A szakkerői állományi helyzet teljességét illetően bizonyos mértékben fogyatékos. Nem kértünk adatot ugyanis a megyei szervezetekhez szervesen nem (vagy csak felügyeletileg tartozó) kisebb helyi gyűjteményektől, egyházi vagy más felügyelet alá tartozó muzeális közgyűjteményektől, melyekben zömmel nem főfoglalkozású szak-erők dolgoznak. Ezek hiánya az országos helyzetértékelés realitását érdemben nem be-

folyásolja. A muzeológusi képzésben való érdektelenség indoklásával nem adott jelentést a budapesti Természettudományi Múzeum. Szakalkalmazotti létszámadatait globálisan beépítettük az anyagba, részadatok hiányában azonban a Természettudományi Múzeum 64 fős szakalkalmazotti állományát az életkori, valamint a nyugdíjjogosultsági helyzet alakulásának elemzéseinél kényszerűen figyelmen kívül kellett hagyni.

Az adatok területi bontását a múzeumi hálózat szervezeti rendjének megfelelően a felügyeleti szervek szerinti tagolásban — Művelődési Minisztérium, Tanácsok, Egyéb szervek — adjuk, a tudományágankénti részletezés igényével. Ez utóbbi tekintetében problémát okozott azoknak a szakalkalmazottaknak a besorolása, akik munkaköri tevékenységük szerint muzeológiai — érdekű, jellegű — feladatot végeznek, de egyik múzeumi tudományághoz sem sorolhatók. Ilyenek pl. adattáros, nyilvántartó muzeológus, rendszer-szervező, építéstervező stb. Ezeket az „egyéb” szakalkalmazotti kategóriába soroltuk. Jellemzően a szakképzettségük szerint sem muzeológiai szakot végeztek. E kategóriába kellett sorolni továbbá az adatközlő múzeum által szakág jelölése nélkül megadott múzeumi létszámadatokat, ugyanis sem a munkaköri besorolás feltüntetése („tud. munkatárs”, csoport- vagy osztályvezető stb.), sem az iskolai végzettség (amennyiben több szakot végzett, vagy nem muzeológus) nem adott egyértelműen támpontot a megfelelő szakági besorolásra. (E kivételeket az egyes táblázatok alatt lábjegyzetben jelezzük.) Ennél fogva az „egyéb” szakalkalmazotti rovatok rendkívül heterogén összetételű állományt takarnak a szakképzettséget és a munkaköri besorolást illetően egyaránt.

Az „egyéb szervek” felügyelete alatt működő múzeumok szakalkalmazotti létszámadatainál figyelembe kell venni továbbá, hogy ezek egy — pontosan meg nem állapítható — része a múzeumfenntartó szerv (vállalat, intézmény) múzeumi feladatokkal megbízott alkalmazottai, akik a fenntartó létszámmállományába tartoznak. Mint ilyenek csak kérdőjelesen tekinthetők a múzeumi státusos létszámhoz tartozóknak. Ez elsősorban a kisebb létszámú szakmúzeumokat érinti.

Az 1975. évi összehasonlító adatok alapjául a Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ kiadásában 1978. évben megjelent „A múzeumok munkájának eredményei a IV. ötéves tervidőszakban (1971—1975)” c. statisztikai kötete szolgált.

Az adatok tudatosan részletesebb ismertetésével az volt a célunk, hogy lehetőség legyen esetleges további — más szempontú — elemzésekre, összefüggések vizsgálatára, melyekkel e tanulmány nem foglalkozik.

MÚZEUMI HÁLÓZATFEJLESZTÉS, TÁRGYI GYŰJTEMÉNYGYARAPODÁS

A múzeumok szakszemélyi ellátásának vizsgálata indokolttá teszi a hálózatfejlesztés és gyűjteménygyarapodás főbb mutatóinak áttekintését, melynek ismerete nélkül a jelenlegi szakterői helyzet sem értékelhető reálisan. Annak ellenére, hogy a gyűjtemények mennyiségi adatai és a szakállomány tényezői között nem lehet normatív arányokat megvonni – különösen szakágazonkénti összevetésben nem –, a gyűjteményi helyzet és a szakterői fejlesztések kérdései összefüggenek, jellemző tendenciákat jeleznek, s rávilágítanak bizonyos hiányosságokra, ill. fejlesztést igénylő területekre.

Országos viszonylatban tapasztalható, hogy különösen az utóbbi évtizedben megnövekedett a társadalmi igény és érdeklődés a múzeumok iránt. Kifejeződik ez a látogatói létszám töretlenül erőteljes növekedésében (1970 óta több mint kétszeresére), a helyi kezdeményezésű gyűjteményalapítási társadalmi törekvésekben, a múzeumi közművelődési munka kiteljesedésében, az iskolai oktatást és szakemberképzést is segítő hatékonyságában s nem utolsósorban a társadalmi erőkre is támaszkodó leletmentések, gyűjteményfejlesztések kiszélesedésében. E változások végeredményben visszahatnak a muzeológiai munkavégzésre, meghatározzák vagy befolyásolják a szakértői szükségletet, illetőleg közvetlenül érintik a szakértői tevékenységet, a kapacitásbeli leterheltséget.

A múzeumok, muzeális létesítmények száma 1970. év vége óta 207-ről 500-ra növekedett napjainkig. A hálózatbővülés tehát a legutóbbi 10 évben példátlan volumenű a magyar múzeumok történetében. A fővárosban a nyilvántartott 37-ről 64-re, vidéken 146-ról több mint 430-ra nőtt a közgyűjtemények száma. Egyes megyék példáival érzékeltetve a muzeális létesítmények növekedését: 7-ről 38-ra, 6-ről 33-ra, 18-ről 41-re, 7-ről 29-re, 15-ről 36-ra, 4-ről 15-re stb., lényegében megközelítő arányban. Figyelembe kell venni, hogy a zömében kisebb új gyűjtemények, bemutatóhelyek muzeológiai feladatai, felügyelete, irányítása (vagy részbeni elvégzése) szükségszerűen a nagyobb múzeumok szakembereit terheli, ill. kell hogy terhelje. A hálózati bővüléssel nem egyenes arányú a gyűjteménygyarapodás, ami különösen egyes szakágazatokban jelentős ugyan, de zömmel nem az új alapítású kisebb létesítményeknél (jellegük szerint ezek számottevő része bemutatóhely, vagy vegyes összetételű kisgyűjtemény), hanem a szakemberekkel rendelkező nagyobb múzeumoknál mutatkozik. Országos viszonylatban közel 3 millió darab egyedi tárggyal növekedett a múzeumi tárgyi emléktárhely. Legszámottevőbb gyarapodás a régészeti, természettudományi és a termelés-történeti (ide értve a legújabbkori, mű-

szaki, ipartörténeti anyagot) tudományágaknál jelentkeznek. Arányaiban szerényebb mértékű volt a szakalkalmazotti állomány növekedése, különösen ha szem előtt tartjuk a tárgyi gyűjteményekkel nem közvetlenül foglalkozó (gyarapításban, feldolgozásban nem érintett) népművelők, könyvtárosok, egyéb szakalkalmazottak létszámösvülését is a létszámfejlődés ösvtényzámán belül.

A múzeumokban örvött *egyedi tárgyi* gyűjteményanyag mennyiségének alakulása 1970–1980 között (ezer db-ban):¹

Felügyelet	1970. XII. 31.	1975. XII. 31.	1970= 100%	1980. XII. 31.	1975= 100%
Műv. Min. felügy. alatt	1745	1832	105	1829	99,8
Tanácsok felügy. alatt	3387	4396	130	5762	131
Egyéb szervek felügy. alatt	212	333	157	654	196
Összesen:	5344	6561	123	8245	126
Tárgyi gyűjteményanyag megoszlása tudományágak szerint (múz. ösvz.)					
Régészet	2539	3308	130	4167	126
Numizmatika	632	783	124	815	104
Természettudomány	473	570	120	1095	192
Néprajz	426	522	122	642	123
Képzőművészet	212	271	128	395	146
Iparművészet	148	165	112	189	115
Történet	564	787	147	712	90
Irodalom	53	111	208	33	30
Műszak, ipartört.	28	44 ²	156	126	286
Egyéb	269	—	—	71	—
Összesen:	5344	6561	123	8245	126

Megjegyzés: A gyűjteményanyag tudományágak szerinti megoszlása c. táblázatban egyes szakágak (történet, irodalom, egyéb) anyagában az ötévenkénti változások alakulását a tárgyi és archivális jellegű emlékek fogalmának tisztázatlansága magyarázza. Az adatközlő múzeum vagy beépíti, vagy leválasztja az archivális anyagot a tárgyi gyűjteménytől, ellenőrizhetetlenül (elemi muzeológiai rendszerezési ismerethiány!).

1. Az 1980. évi adatok az MRMK stat. feldolgozásából.

2. Az e csoportban szerepelt anyag felbontva a megfelelő tud. ág. 1975. évi adatai között.

A személyi létszám adatai 1975–1982.³
(főfoglalkozásúak):

a) Felügyeleti szervek szerint összesen:

	1975. XII. 31.	1982. IV. 30.	1975=100%
Műv. Min. felügyelete alatt	357	366 –	103
Tanácsok felügyelete alatt	324	426+8 üres	131
Egyéb szervek felügyelete alatt	124	137+7 üres	110
Összesen:	805	929+15 üres	115

b) Tudományágak szerint (országos összesen):

Megnevezés	1975. XII. 31.	1982. IV. 30.	1975= 100%
Régész	127	161	121
Numizmatikus	6	–	
Term. tud.	87	79	91
Néprajzos	106	107	101
Művészettörténész	131	147	112
Történész	132	159	120
Ipar- és tech. tört.	28	56	200
Irodalomtörténész	37	32	86
Népművelő, múz. ped.	58	76	131
Könyvtáros	68	62	91
Egyéb szakalkalm. ⁴	28	50	178
Összesen:	805	929 +15 üres	115

3. A munkaköri besorolások következtelen adatközlései miatt az összehasonlító táblázatban a tudományágak szerinti részletezést a Műv. Min. és Tanácsi múzeumoknál a munkakörök szerint, az egyéb szerveknél a szakképesítések szerint bontottuk. A szakági bontások tehát csak tájékoztató jellegűek az utóbbinál.

4. Az „egyéb szakalkalmazott” kategóriába soroltak: szakág jelölése nélküli „tudományos munkatárs”-ak, tudományos titkárok, helytörténeti vegyes gyűjtemény-vezetők, szakág jelölése nélküli osztály v. részlegvezetők, továbbá adattáros, nyilvántartó muzeológus, építésztervező, rendszerszervező, szerkesztő stb.

Felügyeletek szerint (Műv. Min és Megyei Tan.) szakalkalmazottak összesen:

Műv. Min. felügyelete alatt:

Megnevezés	1975. XII. 31.	1982. IV. 30.	1975= 100%
Magyar Nemzeti Múzeum ⁵	52	57	110
Természettudományi M.	65	64	98,5
Szépművészeti M.	33	32	97
M. Nemzeti Galéria	44	53	120
Iparművészeti M.	34	32	94
Néprajzi M.	32	26	81
Szabadtéri Néprajzi M.	11	17	155
Munkásmozgalmi M.	37	32	86
Színháztörténeti M.	9	6	67
Pedagógiai M.	2	2	100
Petőfi Irodalmi M.	30	31	103
Orsz. Műszaki M.	8	14	175
Összesen:	357	366	103

5. Visegrád, Esztergom, Sárospatakkal együtt.

Tanácsok felügyelete alatt:

Megnevezés	1975. XII. 31.	1982. IV. 30.	1975= 100%
Budapesti Tört. M.	45	45	100
Baranya	18	24	133
Bács	12	20	167
Békés	17	19+1 üres	112
Borsod	12	15+2 üres	125
Csongrád	17	27	159
Fejér	18	16	89
Győr	17	13	76
Hajdú	19	21	111
Heves	16	21+1 üres	131
Komárom	11	12+2 üres	109
Nógrád	9	20	222
Pest	25	35+1 üres	140
Somogy	6	17	283
Szabolcs	8	18+1 üres	225
Szolnok	17	21	124
Tolna	8	14	175
Vas	22	30	136
Veszprém	21	21	100
Zala	6	17	283
Összesen:	324	426+8 üres	131

1975 óta a szakalkalmazotti létszám növekedése országosan – a jelenleg betöltetlen állásokat is figyelembe véve – 139 fő. Meglepő, hogy a Műv. Min.-hoz tartozó múzeumoknál a létszámbővülés csupán 9 fő. Részbeni magyarázat lehet egyes alkalmazottak más munkaterületre távozása (pl. Kutatóintézetek) és az állások más célú betöltése. Miután az évenkénti szakalkalmazotti státusfejlesztések adatai nem ismeretesek, a szerénynek tűnő emelkedés reális magyarázatát csak az intézményenkénti elemzés adhatja.

c) A főfoglalkozású szakalkalmazotti létszám alakulása
felügyeleti szervek és tudományágak szerint:

	Műv. Minisztérium			Tanácsok			Egyéb szervek ⁶		
	1975. XII. 31.	1982. IV. 30.	1975= 100%	1975. XII. 31.	1982. IV. 30.	1975= 100%	1975. XII. 31.	1982. IV. 30.	1975= 100%
Régész	34	36		89	120	135			
Numiz.	4		95	—					
Term. tud.	57	52	91	18	25	139			
Néprajzos	36	31	86	66	71	108			
Művészettört.	95	96	101	31	39	126			
Történész	35	43	123	58	91	157			
Ipar- és technikatört.	4	8	200	3	1				
Irodalomtört.	27	22	81	9	8	89			
Népműv., múz. ped.	24	28	117	29	35	121			
Könyvtáros	34	31	91	17	11	65			
Egyéb szakalkalm. ⁶	7	19	271	4	25	625			
Összesen:	357	366	103	324	426 +8 üres	131	124	137 +7 üres	110

Megjegyzés: A beküldött adatok szerint az egyéb szervek felügyelete alatt álló szakmúzeumok muzeológiai feladatokat végző szakalkalmazotti állományában 6 fő régész, 8 fő néprajzos, 4 fő művészettörténész és 24 fő történész szakképesítésű munkatárs dolgozik.

A gyűjtemények mennyiségi adatainak, valamint a szakalkalmazotti létszám alakulásának összevetése figyelmet érdemlő, érdekes — lényegében csak nagyságrendi — tájékoztatást ad a szakmuzeológusok gyűjteménykezelési feladatainak *mennyiségi változásáról statisztikai átlagban*. (A tárgyak eltérő jellege, kezelési, feldolgozási igényének különbözősége miatt az egyes szakági mutatószámok más szakágazat mutatóival reálisan nem vetethők össze.)

6. A szakági bontások szerinti összehasonlítás nem tükrözi a realitást. A szakalkalmazottak e múzeumokban jellemzően nem a muzeológusi képzettségük szerinti munkát végzik, tehát az 1975. évi besorolások is önkényesek. Reálisabb összehasonlítást csupán a Műv. Min. és Tanácsai múzeumok adnak.

Az alábbi tájékoztató adatok mértékegységének alapja: tárgyi gyűjtemény ezer db/fő. E szerint néhány tudományágban a helyzet a következő (országos átlagban):

1975			1982		
Műv. Min.	Tanácsi	Országos	Műv. Min.	Tanácsi	Országos
múzeumok		átl. össz.	múzeumok		átl. össz.
régészet		26	16,3	29,7	26,7
néprajz		4,9	5,9	6,0	6,3
képző- és iparműv.		3,3	3,3	5,0	4,3

(a gyűjtemények felügyeletenkénti és ágazatonkénti megoszlására 1975. évi adat nem áll rendelkezésre)

Az egy főre jutó tárgyi anyag mutatószámai valójában magasabbak, miután a létszámhoz sorolt vezetői állomány (az összlétszám kb. 1/3-a) nem feltétlenül gyűjteménykezelő szakmuzeológus is. Ily módon a mutatószámok nem abszolút értéket, hanem a *változások tendenciáját* érzékeltetik. A jelzések alapján levonható következtetés, hogy a fenti három szakágazatban is erősebb mértékű gyűjteményszaporulat van, mint a szakállomány létszámbővülése.

Arányok a felügyeleti szervek viszonylatában (ezer db/fő): tárgyi összgyűjtemény és szakállomány összesen: (könyvtáros, népműv. szakalkalm. nélkül)

	1975	1982
Műv. Min. múzeumokban	6,10	7,10
Tanácsi múzeumokban	16,9	15,2 ⁷
Együtt	10,8	11,9

Az adatok alapján megállapítható, hogy a tanácsi (vidéki) szakalkalmazottakra lényegesen nagyobb gyűjteménygondozási teher hárul (kivételet képeznek a néprajz és művészet-történeti szakágak, ahol a terhelés csaknem azonos a Műv. Min. és Tanácsi múzeumoknál).

7. Csökkenés oka azzal függ össze, hogy a történeti, legújabbkori tárgyi gyűjteménytől 1975 óta elkülönítették az archív jellegű anyagot.

A terhelés egyébként országos átlagban is növekvő tendenciájú. A Művelődési Minisztérium és Tanácsi múzeumok gyűjteményeihez viszonyított szakalkalmazotti ellátás aránytalansága mindenképpen gondolkodásra késztet. Óvatos prognosztikai jelzésként megapozottnak tűnik annak valószínűsége, hogy múzeumpolitikai változások nélkül vidéken az érdemi muzeológiai munka színvonala belátható időn belül mindinkább elsekélyesedik az aránytalan hálózatbővülés, a gyűjtemények mennyiségi növekedése s a muzeológiai felkészületlen szakalkalmazotti létszámbővülés következtében. A szakképzettségi kérdésre a későbbiekben visszatérünk.

A MÚZEUMI SZAKALKALMAZOTTAK SZÁMA, TERÜLETI MEGOSZLÁSA, SZAKÁGAZATONKÉNTI ÖSSZETÉTELE

Az 1975. évi adatokkal való összevetésben más szempont szerint már ismertetett létszámadatakból is megállapíthatóan, a múzeumi területen a vizsgált időszakban 929 fő a főfoglalkozású szakalkalmazottak száma. A betöltetlen 15 álláshellyel együtt összesen 944. Mint jeleztük, e tényszámokban a budapesti Természettudományi Múzeum 64 fő főfoglalkozású szakalkalmazott dolgozója is szerepel.

Az állomány megoszlása terület szerint: (zárójelben a betöltetlen⁸).

	Budapesten	Vidéken	Együtt
Műv. Min. felügy. alatt	342	24	366
Tanácsok felügy. alatt	45	381 (8)	426 (8)
Egyéb szervek felügy. alatt	108 (5)	29 (2)	137 (7)
Összesen:	495 (5)	434 (10)	929 (15)

8. Betöltetlen állások a Tanácsi múzeumoknál; 3 néprajzos, 1 irodalomtörténész, 1 népművelő, 1 történész, 2 muzeológus (?).

Tudományágak szerint:

	Műv. Min.		Tanácsok		Egyéb szerv ⁹			
	Bp.	Vidék	Bp.	Vidék	Bp.	Vidék		
Régész	31	5	27	93				
Néprajz	23	8	1	70				
Műv. tört.	96	—	5	34				
Történezm.	41	2	7	84				
Ipar és tech. tört.	8	—	1	—				
Népművelő	26	2	—	35				
Könyvtáros	31	—	3	8				
Term. tud.	52	—	—	25				
Irodalom	22	—	—	8				
Egyéb	12	7	1	25	108	(5)	29	(2)
Összesen:	342	24	45	381 (8)	108	(5)	29	(2)

9. Szakágak szerint bonthatatlan, ill. értelmetlen.

Meg- nevezés ¹⁰	Régészet	Néprajz	Műv. tört.	Történelem	Ipar. tört.	Népművelő	Könyvtáros	Term. tud.	Irodalom	Egyéb	Összesen
Műv. Min. felügy. alatt	36	31	96	43	8	28	31	52	22	19	366
Tanácsok felügy. alatt	120	71	39	91	1	35	11	25	8	25	426
Egyéb szervek felügy. alatt						13	20			104	137
Együtt:	156	102	135	134	9	76	62	77	30	148	929
<i>Múzeum, ill. megyei szervezeteként</i>											
Magyar Nemzeti Múzeum	26	1	6	8	—	3	4	2	—	—	50
Szépművészeti Múz.	5	—	21	—	—	4	2	—	—	—	32
M. Nemzeti Galéria	—	—	39	—	—	7	6	—	—	1	53
Iparművészeti Múz.	—	—	30	—	—	—	—	—	—	2	32
Néprajzi Múz.	—	22	—	3	—	—	—	—	—	1	26
Szabadtéri Néprajzi Múz.	—	7	—	2	—	1	—	—	—	7	17
M. Munkásmozgalmi Múz.	—	—	—	25	—	3	2	—	—	2	32
Petőfi Irodalmi Múz.	—	—	—	—	—	2	5	—	22	—	31
Színháztörténeti Múz.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	6

10. A munkaköri besorolás egyes esetekben csak a szakképesítés alapján történhetett a pontatlan vagy nem konkrét múzeumi adatközlés miatt.

Meg- nevezés	Régészet	Néprajz	Műv. tört.	Történelem	Ipartört.	Népművelő	Könyvtáros	Term. tud.	Irodalom	Egyéb	ÖSSZESEN
Pedagógiai Múzeum	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	2
Országos Műsz. Múzeum	—	—	—	4	8	1	1	—	—	—	14
Természettudományi Múz.	—	—	—	—	—	4	10	50	—	—	64
Mátyás K. M. Visegrád	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Rákóczi M. Sárospatak	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	3
Vármúzeum Esztergom	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Bp.-i Történeti Múz.	27	1	5	7	1	—	3	—	—	1	45
Baranya	6	5	4	3	1	—	3	—	2	2	24
Bács-Kiskun	6	6	2	3	—	—	—	—	—	3	20
Békés	3	—	1	3	—	2	1	1	—	8	19
Borsod A.—Z.	3	5	1	3	—	—	—	2	—	1	15
Csongrád	6	5	3	11	—	—	—	1	1	—	27
Fejér	9	1	2	2	—	—	—	—	—	2	16
Győr-Sopron	4	3	2	4	—	—	—	—	—	—	13
Hajdú-Bihar	3	6	3	6	—	1	—	1	1	—	21
Heves	5	4	1	4	—	—	2	4	—	1	21
Komárom	5	2	1	4	—	—	—	—	—	—	12
Nógrád	3	3	1	5	—	6	—	—	1	1	20
Pest	8	7	4	6	—	7	—	—	1	2	35
Somogy	3	2	2	5	—	2	—	1	—	2	17
Szabolcs-Szatmár	3	4	1	6	—	3	—	1	—	—	18
Szolnok	4	6	1	4	—	3	1	1	1	—	21
Tolna	3	2	—	3	—	3	1	—	2	—	14
Vas	8	4	3	5	—	2	3	4	—	1	30
Veszprém	6	2	1	5	—	1	—	5	—	1	21
Zala	5	3	1	2	—	4	—	1	1	—	17

A múzeumok nagyságával és szakerői ellátásának mértékével függ össze, hogy a fővárosban kevesebb intézmény és több szakalkalmazott van, mint vidéken, ahol a muzeális létesítmények száma 7-szerese a budapestinek. A vidéki szakerői osztódás aránytalanul szétaprózottnak tűnik. Annak ellenére, hogy egyes megyei szervezetekben jelentősen növekedett a szakerők száma, a történészek tekintetében.

A múzeumi szakalkalmazottak többsége a hagyományos muzeológiai tudományterületeken dolgozik. Feltűnően alacsony a természettudományok, különösen pedig a technikai, termeléstörténeti tudományokkal foglalkozók aránya. Az ilyen létszám számottevőben az egyéb szervek felügyelete alatti szakmúzeumoknál jelentkezik e múzeumok jellegeből adódóan, bár a fejlődés ellenére nem arányos a reális szükséglettel. A tanácsi múzeumoknál az elenyésző létszám is csökken, az általános történettudománnyal foglalkozók száma viszont jelentősen megnövekedett. A probléma lényege abban van, hogy a legújabbkori történet kutatása ma már elképzelhetetlen a gazdaság, ill. termeléstörténet nélkül. Ilyen irányú igényt viszont a létszámváltozási adatok nem tükröznek. A jellemzően történelemtanárokkal bővülő szakállomány ugyanis nem azonos a bizonyos természettudományos képzettséggel (vagy érdeklődéssel) rendelkező gazdaságtörténésszel. Az elmaradás ellentmond korunk elvárásainak a természettudományos, termeléstörténeti kutatások, ismeretterjesztések szükségességét illetően.

Megdöbbenően alacsony a könyvtáros szakalkalmazottak száma. Az MRMK 1980. évi statisztikai adatai szerint a múzeumokban mindösszesen 1,8 millió könyvtári egység (könyv, folyóirat) állományt őriznek. Egy könyvtári szakalkalmazottra átlagosan kb. 30 000 kötet (könyv, folyóirat) kezelési feladata hárul. A múzeumi könyvtárak nem szolgáltató jellegét is figyelembe véve, irreálisan alacsony a szakerői állomány. A létszám lényegében stagnál, holott a múzeumi könyvtári állomány évenként hozzávetőlegesen 60–70 000 könyvtári egységgel gyarapodik.

Az elmondottak szemléltetésére szolgáljon a következő táblázat a múzeumi szakalkalmazottak nem hagyományos szakágazati megoszlásában, hanem a tudományok más szempontú főbb csoportosításában¹¹ (szakképesítések alapján):

Az összes szakalkalmazotti állományból: (%-os arányokban)

	1975	1982
Történettudományok	47%	46%
Művészet és irodalomtudományok	21%	19%
Természettudományok	11%	9%
Technika- és termeléstörténet	3%	6%
Népművelők	7%	8%
Könyvtárosok	8%	7%
Egyéb	3%	5%
	100%	100%

Felügyeleti szervek szerint: (szakalkalmazottak száma szerint)

Felügyelet	Történettudományok		Művészet és irod.tud.-ok		Természettudományok		Technika- és term. tört.		Népművelők		Könyvtárosok		Egyéb képzettségűek	
	1975	1982	1975	1982	1975	1982	1975	1982	1975	1982	1975	1982	1975	1982
Műv. Min.	109	110	122	118	57	52	4	8	24	28	34	31	7	19
Tanácsok	213	282	40	47	18	25	3	1	29	35	17	11	4	25
Egyéb szerv.	49	35	6	12	12	3	21	47	5	13	17	20	14	7
Együtt:	371	427	168	177	87	80	28	56	58	76	68	62	25	51

11. A csoportosítás szempontja:

Történettudományok: régészek, történészek, néprajzosok.

Művészet és irod. tud.-ok: képzőművészet, iparművészet, irodalom, színház, zenetört.

Természettudományok: ásványtan, növénytan, állattan, antropol.

Technika- és termeléstörténet: műszaki, ipartörténeti, mezőgazdasági, tudománytörténeti, szolgáltatási területi szakmúzeumok szakalkalmazottai.

ISKOLAI VÉGZETTSÉG, SZAKKÉPESÍTÉS

Terület, ill. múzeum	Szakalkalm. összesen	EGYETEM						FŐ- ISKOLA			Tanítóképző	Középiskola	SZAKKÉ- PESÍTÉS ¹²			Szakképzettség nélküli
		ELTE	JATE	KLTE	humán	más szak	ÖSSZ.	Tanárkép.	humán	más szak			Term. tud. v. műszaki	Muzeológia	Egyéb	
Műv. Min. felügy. alatt	366	229	10	18	63	11	331	13	5	9	2	6	69	171	125	1
Tanácsok felügy. alatt	426	215	49	78	2	8	352	49	4	2	9	10	26	214	177	9
Egyéb szerv felügy. alatt	137	—	—	—	63	30	93	—	14	16	—	14	58	20	56	3
Együtt:	929	444	59	96	128	49	776	62	23	27	11	30	153	405	358	13
<i>Múzeum, ill. megyei szervezetenként:</i>																
Magyar Nemzeti M.	50	36	4	3		3	46	3		1	—	—	1	33	16	—
Term. tud. Múz.	64						60					4	55		9	—
Szépműv. Múzeum	32	31	1	—	—	—	32	—	—	—	—	—	—	31	1	—
M. Nemzeti Galéria	53	49	—	—		1	50	2		1	—	—	1	40	12	—
Iparművészeti Múzeum	32	26	—	1	—	1	28	2		2	—	—		21	11	—
Néprajzi Múzeum	26	19	—	4		1	24	—		2	—	—	—	22	4	—

12. Muzeológiai képesítésűekhez sorolva a más szakkal párosított múzeol. szakos is (pl. magyar-néprajz), az „egyéb”-nél: tanár szakos, népművelő, jogász, könyvtáros stb.)

Terület, ill. múzeum	Szakalkalm. összesen	EGYETEM					FŐ- ISKOLA			Tanítóképző	Középiskola	SZAKKÉ- PESÍTÉS			Szakképzettség nélküli	
		ELTE	JATE	KLTE	humán	más szak	ÖSSZ.	Tanárképző	humán			más szak	Term. tud. v. műszaki	Muzeológia		Egyéb
Szabadtéri Néprajzi M.	17	4		6		3	13	—		3	1	—	5	7	5	—
M. Munkás- mozgalmi M.	32	22	2	2		—	26	3		3		—	—	7	25	—
Petőfi Iro- dalmi M.	31	25	2	—		1	28	2		—	—	1	—	1	29	1
Színháztör- téneti M.	6	6	—	—		—	6	—		—	—	—	—	—	6	—
Pedagógiai Múzeum	2	2	—	—		—	2	—		—	—	—	—	—	2	—
Orsz. Mű- szaki M.	14	5	—	—		4	9	1		2	1	1	7	3	4	—
Mátyás Kir. M. Visegrád	3	2	1	—			3	—		—	—	—	—	3	—	—
Rákóczi M. Sárospatak	3	1	—	2			3	—		—	—	—	—	2	1	—
Vármúzs, Esztergom	1	1	—	—			1	—		—	—	—	—	1	—	—

Terület, ill. múzeum	Szakalkalm. összesen	EGYETEM					FŐIS- KOLA		Tanítóképző	Középiskola	SZAK- KÉPESÍTÉS			Szakképzettség nélküli
		ELTE	JATE	KLTE	Egyéb	Össz.	Tanár- képző	Egyéb			Term. tud. v. műszaki	Muzeológia	Egyéb	
Bp.-i Történeti Múzeum	45	43	2	—	—	45	—	—	—	—	36	9	—	
Baranya	24	17	5	—	1	23	1	—	—	3	15	6	—	
Bács-Kiskun	20	15	1	2	—	18	2	—	—	1	13	6	—	
Békés	19	6	5	2	1	14	4	—	—	1	2	3	14	
Borsod—A.—Z.	15	3	—	10	—	13	—	1	—	1	2	10	2	1
Csongrád	27	8	15	—	—	23	4	—	—	1	9	17	—	
Fejér	16	11	1	3	1	16	—	—	—	—	13	3	—	
Győr-Sopron	13	10	—	1	—	11	2	—	—	—	8	5	—	
Hajdú-Bihar	21	1	2	16	—	19	—	1	1	—	1	10	10	—
Heves	21	5	3	7	1	16	4	—	—	1	8	8	1	
Komárom	12	10	—	—	—	10	1	—	1	—	8	4	—	
Nógrád	20	8	—	4	—	12	2	1	—	5	4	11	5	
Pest	35	19	2	7	—	28	5	1	1	—	18	17	—	
Somogy	17	4	1	5	1	11	2	2	2	—	2	5	10	—
Szabolcs- Szatmár	18	5	2	7	—	14	3	—	1	—	1	9	8	—
Szolnok	21	7	2	7	—	16	3	—	2	—	11	10	—	
Tolna	14	7	—	1	—	8	3	—	1	2	4	8	2	
Vas	30	16	1	2	4	23	7	—	—	—	5	13	12	—
Veszprém	21	10	6	3	1	20	1	—	—	—	3	9	9	—
Zala	17	10	1	1	—	12	5	—	—	—	1	8	8	—

Az egyéb szervek felügyelete alatti múzeumoknál a fentiek szerinti részletezés rendkívül nehezen lenne áttekinthető az iskolai végzettség és szakképesítések sokfélesége miatt. Adataikból megállapíthatóan az egyéb szervek múzeumaiban dolgozó 137 főhivatású szakalkalmazott közül 123 fő a felsőfokú végzettségű (93 egyetemi, 30 főiskolai). A felsőfokú végzettségűek között 77 fő a humán, 46 fő az egyéb, de szakirányú végzettségű. Megjegyzendő, hogy e múzeumokban a 14 fő középiskolát végzett szakalkalmazott többsége is a múzeum jellegének megfelelő középfokú szakképzettségű (szakiskolák!).

Az összesített országos adatok szerint a múzeumokban dolgozó 929 szakalkalmazott közül 525 fő nem részesült muzeológiai képzésben az iskolai tanulmányai során. Ez a hiányosság mutatkozik, különösen a szakmúzeumoknál, bár számszerűleg kisebb nagyságrendben. A muzeológiai ismeretfogyatékoság még a népművelők és a szakkönyvtárosok leszámításával is feltűnően magas létszámot takar. A részadatok szerint a – gyűjteményi jellegüknél fogva lényegében hagyományos tudományágakat képviselő – megyei múzeumi szervezetekben tapasztalhatók a muzeológiai képzetlenség irányába mutató erőteljesebb eltolódások, néhány szervezetenél, múzeumi egységnél feltűnően (lásd: megyei szakképesítési táblázatnál az összlétszám és a muzeológiai szakképesítésűek rovatait). Összességében a tanácsi múzeumokban dolgozó 426 fő szakalkalmazott közül 214 fő rendelkezik muzeológiai (régész, néprajzos, művészettörténész) szakképzettséggel (212 fő nem), vagyis a szakalkalmazottak 50%-a. Az egyetemi muzeológiai képzés hiányosságának arányát számottevően nem befolyásolja a muzeológiát is hallgatott történelem szakalkalmazottak száma. Ugyanez az arány mutatkozik a megyei múzeumi szervezetek vezetői állományának esetében is. A helyzet kialakulása mögött feltehetően bizonyos helyi káderpolitikai szempontok is befolyásoló tényezők lehettek helyenként a személyi fejlesztések kapcsán.

A szakalkalmazotti állományban a képzettségi arányok eltolódását részben magyarázza a múzeumi gyűjtési irányok és körök kiszélesedése, új gyűjteményágak kialakulása (történelem, irodalom, termeléstörténet stb.), valamint az 1960-as évektől különösen tapasztalható erőteljes közművelődési tevékenység. Az ehhez szükségessé vált létszámfejlesztések zömmel a pedagógus szakképesítésű szakerőkből táplálkoztak, speciális muzeológusképzés hiányában.

Tapasztalhatók olyan esetek több múzeumnál is, amikor a szakalkalmazott szakképzettsége nem áll összhangban a múzeumban ellátott feladatkörrel (pl. angol szakos tanár a néprajzos, tanítóképzőt végzett pedagógus a művészettörténész vagy néprajzos, tanár-

képző főiskolát végzett a régész stb.), ez azonban országos viszonylatban elenyésző, ill. általánosíthatóan nem jellemző. A probléma inkább a legelemibb muzeológiai ismeretek hiányából adódik. Nyilvánvaló, hogy a muzeológiai képzésben nem részesült szakőrök számának várható további növekedésével egyre sürgetőbbé és elodázhatatlanabbá válik a szervezett képzés megoldása. Ezt a problémát egyébként a történész-muzeológus képzés is csak részlegesen oldja föl.

TUDOMÁNYOS FOKOZATOK

Műv. Min. felügyelete alatt:

	Kandidátus	Tud. doktora
Magyar Nemzeti Múzeum	9	2
Szépművészeti Múzeum	3	2
Természettudományi Múzeum	13	5
M. Nemzeti Galéria	1	—
Iparművészeti Múzeum	5	—
Néprajzi Múzeum	3	—
Szabadtéri Néprajzi Múzeum	1	—
M. Munkásmozgalmi Múzeum	1	—
Petőfi Irodalmi Múzeum	6	—
Orsz. Műszaki Múzeum	—	1
Műv. Min. összesen:	42	10

Tanácsok felügyelete alatt:

Budapesti Történeti Múzeum	5	1
Baranya	3	—
Bács-Kiskun	1	—
Borsod A.—Z.	1	—
Csongrád	2	—
Hajdú-Bihar	1	—
Szolnok	1	—
Zala	1	—
Tanácsi összesen:	15	1

Egyéb szervek felügyelete alatt:

M. Mezőgazdasági M.	2	1
Közp. Bányászati M.	1	—
	3	1
Felügyeleti szervek együtt:	60	12

Tudományágak szerinti bontásban:

	Kandidátus	Tud. doktora
<i>Műv. Min. felügyelete alatt:</i>		
régész	8	3
néprajzos	4	—
műv. tört.	8	1
történész	3	—
term. tud.	13	5
irodalom	6	—
műszaki	—	1
<i>Tanácsok felügyelete alatt:</i>		
régész	5	1
néprajzos	5	—
műv. tört.	2	—
történész	3	—
<i>Egyéb szervek felügyelete alatt:</i>		
néprajzos	1	1
agrártörténet	2	—

<i>Felügyeleti szervek mindösszesen:</i>		
régész	13	4
néprajzos	10	1
műv. tört.	10	1
történész	6	—
term. tud.	13	5
irodalom	6	—
műszaki és agrár	2	1
	60	12

SZAKALKALMAZOTTAK SZÁMA A MÚZEUMI SZOLGÁLATI IDŐ SZERINTI BONTÁSBAN

Terület, ill. múzeum	Szakalkalm. sz. összesen	Szakalk. összesen					ebből vezető (oszt. vez.-ig bezárólag)					Vezetők összesen
		0-3 évig	3-8 évig	8-15 évig	15-20 évig	20 felett	0-3 évig	3-8 évig	8-15 évig	15-20 évig	20 felett	
Műv. Min. felügy. alatt	366	38	74	78	39	73	6	6	14	12	34	72
Tanácsok felügy. alatt	426	99	129	100	45	53	14	29	38	18	29	128
Egyéb szerv. felügy. alatt	137	35	38	36	9	19	6	8	12	5	11	42
Együtt:	929	172	241	214	93	145	26	43	64	35	74	254
<i>Múzeum, ill. megyei szervezeteként:</i>												
Magyar Nemzeti Múzeum	50	1	12	12	6	19	—	—	1	2	6	9
Term. Tud. M.	64	Nincs adat										
Szépműv. M.	32	1	8	6	3	14	—	—	1	2	7	10
M. Nemzeti Galéria	53	13	9	12	5	14	4	—	—	—	8	12
Iparműv. M.	32	—	7	7	5	13	—	2	3	1	7	13
Néprajzi M.	26	10	4	6	4	2	1	—	2	1	1	5
Szabadtéri Néprajzi M.	17	1	7	6	3	—	1	2	—	1	—	4
M. Munkásmoz- galmi M.	32	1	12	7	6	6	—	1	1	2	2	6
Petőfi Irodalmi Múzeum	31	8	6	12	4	1	—	1	5	1	—	7
Színháztört. Múzeum	6	—	2	2	1	1	—	—	—	1	—	1
Pedagógiai Múzeum	2	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
												13

13. Vezető a kv. vezetője is egyben. Itt nem szerepeltetjük.

Területi, ill. múzeum	Szakalkalm. sz. összesen	Szakalkalm.összesen					ebből vezető (oszt. vez.-ig bezárólag)					Vezetők összesen
		0-3 évig	3-8 évig	8-15 évig	15-20 évig	20 felett	0-3 évig	3-8 évig	8-15 évig	15-20 évig	20 felett	
Orsz. Műszaki Múzeum	14	2	5	6	-	1	-	-	1	-	1	2
Mátyás Kir. M. Visegrád	3	-	1	-	1	1	-	-	-	-	1	1
Rákóczi M. Sárospatak	3	-	1	1	-	1	-	-	-	-	1	1
Vármúzeum Esztergom	1	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	1
Bp.-i Történeti Múzeum	45	4	7	14	7	13	-	-	4	1	6	11
Baranya	24	4	5	7	3	5	-	1	2	2	3	8
Bács-Kiskun	20	6	7	1	2	4	1	3	1	1	1	7
Békés	19	7	9	1	2	-	2	5	1	-	-	8
Borsod-A.-Z. Csongrád	15	4	4	7	-	-	-	1	5	-	-	6
Fejér	27	10	8	4	2	3	1	2	1	1	3	8
Győr-Sopron	16	1	7	1	2	5	-	1	-	1	4	6
Hajdú-Bihar	13	-	2	4	5	2	-	-	-	3	2	5
Heves	21	3	4	11	1	2	-	1	3	-	1	5
Komárom	21	3	8	5	3	2	-	1	1	1	-	3
Nógrád	12	1	3	4	3	1	-	-	2	1	1	4
Pest	20	9	6	3	1	1	-	1	-	1	1	3
Somogy	35	12	16	6	-	1	1	5	3	-	-	9
Szabolcs-Szatmár	17	8	5	4	-	-	1	1	2	-	-	4
Szolnok	18	6	8	-	3	1	-	5	-	2	-	7
Tolna	21	5	5	6	3	2	1	-	1	1	2	5
Tolna	14	3	6	3	2	-	1	1	1	-	-	3
Vas	30	4	10	8	3	5	3	1	3	3	3	13
Veszprém	21	6	2	8	1	4	3	-	5	-	1	9
Zala	17	3	7	3	2	2	-	-	3	-	1	4
<i>Egyéb szervek felügyelete alatt:</i>												
a) műszaki (ipartört.) jell. múzeumok	62 +4	18	19	12	5	8	3	4	3	2	5	17
b) egyéb szak-múzeumok	75 +3	17	19	24	4	11	3	4	9	3	6	25

A múzeumi szolgálati idők szerinti összetételét tekintve a szakalkalmazotti állomány országos viszonylatban kiegyensúlyozott helyzetet mutat. A szakerők kb. 2/3-ad része 15 évnél nem több múzeumi szolgálati idővel rendelkezik, vagyis a többség a fiatalabb, illetve közép-korosztályból áll. Még előnyösebb a helyzet ilyen vonatkozásban a tanácsi múzeumoknál, e korosztályok javára. E múzeumokban a 426 fő szakalkalmazott (vezetők és beosztottak együtt) kb. 25%-a 3 évnél kevesebb szolgálati idejű. A 8 évet meg nem haladó szolgálati idejűek (228 fő) a szakalkalmazotti állomány kb. 50%-át jelentik. Ellentétes a Múv. Min. múzeumainál, ahol a szakerők csaknem 1/3-a 15 év feletti (ennek is a zöme 20 évnél több) szolgálati idejű, vagyis arányaiban lényegesen több az idősebb korosztályokat képviselő dolgozó. Itt csupán kb. 10% a 3 évnél kevesebb múzeumi szolgálati idejű dolgozó. Lényegében ennek megfelelő megoszlású a vezetői állomány is: a tanácsiaknál kissé irreálisan is több a kisebb szakmai tapasztalatú vezető, az országos múzeumokban viszont a legtöbb vezető 20 év feletti szolgálati idejű. Ebből következik, hogy a legnagyobb múzeumokban a vezetői káderutánpótlás egyszerre (rövidebb idő alatt) több új vezető beállítását teszi majd szükségessé, az adatok mégis nagyobb céltudatosságot tükröznek a káderpolitikát illetően. Érzékeltetik, hogy nagy múzeumainkban jellemző túlsúlyban 8 év szakmai gyakorlat után válik valaki vezetővé, e követelmény a tanácsi múzeumoknál nem érződik ennyire nyilvánvalónak.

FÉRFIAK ÉS NŐK ARÁNYA

(részadatok hiányában a Természettudományi Múzeum 64 fő szakalkalmazotti állományának figyelmen kívül hagyásával):

Felügyeleti szervek szerint:

	Szakalkalm. összesen	Férfi	Nő
Múv. Min felügy. alatt	302	117	185
Tanácsok felügy. alatt	426	219	207
Egyéb szervek felügy. alatt	137	76	61
Együtt:	865	412	453

Múzeum, ill. megyei szervezetenként:

	Férfi	Nő	Együtt
Magyar Nemzeti Múzeum	22	28	50
Szépművészeti Múzeum	8	24	32
Magyar Nemzeti Galéria	13	40	53
Iparművészeti Múzeum	12	20	32
Néprajzi Múzeum	10	16	26
Szabadtéri Néprajzi M.	10	7	17
M. Munkásmozgalmi M.	15	17	32
Petőfi Irodalmi Múzeum	13	18	31
Színháztörténeti Múzeum	—	6	6
Pedagógiai Múzeum	1	1	2
Orsz. Műszaki Múzeum	8	6	14
Mátyás Kir. M. Visegrád	3	—	3
Rákóczi M. Sárospatak	1	2	3
Vármúzeum, Esztergom	1	—	1

	Férfi	Nő	Együtt
Budapesti Történeti M.	10	35	45
Baranya	12	12	24
Bács-Kiskun	11	9	20
Békés	9	10	19
Borsod—A.—Z.	10	5	15
Csongrád	22	5	27
Fejér	8	8	16
Győr-Sopron	10	3	13
Hajdú-Bihar	10	11	21
Heves	16	5	21
Komárom	4	8	12
Nógrád	11	9	20
Pest	13	22	35
Somogy	6	11	17
Szabolcs-Szatmár	12	6	18
Szolnok	10	11	21
Tolna	7	7	14
Vas	18	12	30
Veszprém	12	9	21
Zala	8	9	17
<i>Egyéb szervek felügyelete alatti szakmúzeumokban összesen:</i>			
Ebben a jelentősebb szakmúzeumok:			
Közlekedési Múzeum	14	8	22
Mezőgazdasági Múzeum	16	17	33
S. Orvostörténeti Múzeum	6	7	13
Hadtörténeti Múzeum	7	8	15

Nehéz megítélni, hogy a férfiak-nők jelenlegi aránya mennyiben előnyös, ill. hátrányos. Különösen mellőzhetőnek tűnik az ilyen elemzés szakágazonkénti összefüggésekben, hiszen a végeredmény nem lehet értékmérő az érdemi munkavégzés, muzeológiai színvonal tekintetében. Az országos viszonylatban mutatkozó jelenlegi kb. 50–50%-os megoszlás azonban — mint jelenség — figyelmet érdemel. A hozzávetőleges arányaiban vizsgált

(részben tapasztalati úton megállapított) korábbi férfi-nő létszámösszetétel alakulása ugyanis arra enged következtetni, hogy a személyi fejlesztések az utóbbi időszakban az elnőiesedés irányába mutatnak. A női létszám túlsúlyára való eltolódás (a létszámfejlesztési arányok változása nélkül) a tanácsi múzeumoknál várható elsősorban az 1990-es évekre, főképpen a régészeti szakágban. (1990-ig a régészek nyugdíjjogosultsági adatait figyelembe véve és a nemek szerinti létszámfejlesztés összetételét figyelmen kívül hagyva a várható arány: kb. 60 nő, 30 férfi.) Valószínűleg számolni kell azzal, hogy a régészeti szakágban (ahol lényeges a fizikai állóképesség adottsága a terepmunkák miatt) országos viszonylatban is erőteljesebb lesz a női arányeltolódás a jelenleginél. Természetesen a helyzetalakulást az egyetemi felvételek kiválasztási szempontjai alapvetően befolyásolják, ill. meghatározzák.

A NYUGDÍJJOGOSULTSÁG ALAKULÁSA 1990-IG¹⁴

Megjegyzendő, hogy a múzeumi területen (a Természettudományi Múzeum 64 fő létszámának leszámításával) 865 fő szakalkalmazott dolgozik. E tényszámhoz viszonyítandók az alábbi nyugdíjjogosultsági létszámadatok.

a) Nemek szerint (országos összesen):

	férfi	nő	együtt
1982-ben	30	41	71
1983–85 között	32	19	51
1986–90 között	60	32	92
1990-ig összesen	122	92	214

14. Adatok a Természettudományi Múzeum nélkül.

b) Felügyeleti szervenként:

	Műv. Min.		Tanács		Egyéb szerv	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
1982-ben	13	27	8	11	9	3
1983–85 között	10	8	14	8	8	3
1986–90 között	20	19	25	3	15	10
1990-ig összesen:	43	54	47	22	32	16
Férfi-nő együtt	97		69		48	

c) Szakáganként és felügyeletenként (férfi-nő együtt):

	1982-ben			1983–85 között			1986–90 között			1990-ig összesen		
	Műv. min.	Tanács	Egyéb sz.	Műv. min.	Tanács	Egyéb sz.	Műv. min.	Tanács	Egyéb sz.	Műv. min.	Tanács	Egyéb sz.
Régész	8	10	—	—	9	—	6	4	—	14	23	—
Néprajzos	2	2	—	1	2	—	1	6	—	4	10	—
Műv. tört.	22	2	—	4	3	—	13	2	—	39	7	—
Történész	3	2	—	5	3	—	6	7	—	14	12	—
Ipar- és tech. tört.	—	—	—	1	1	—	1	—	—	2	1	—
Népművelő	—	—	—	1	1	—	3	—	—	4	1	—
Könyvtáros	2	1	—	3	1	—	3	—	—	8	2	—
Term. tud.	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	2	—
Irodalom tört.	—	1	—	2	—	—	4	1	—	6	2	—
Egyéb	3	1	12	1	1	11	2	7	25	6	9	48
Összesen:	40	19	12	18	22	11	39	28	25	97	69	48

d) Szakáganként, országos összesen:

	1982-ben	1983–85-ig	1986–90-ig	1990-ig összesen
Régész	18	9	10	37
Néprajzos	4	3	7	14
Műv. tört.	24	7	15	46
Történész	5	8	13	26
Ipar-tech. tört.	—	2	1	3
Népművelő	—	2	3	5
Könyvtáros	3	4	3	10
Term. tud.	—	1	1	2
Irodalomtört.	1	2	5	8
Egyéb ¹⁵	16	13	34	63
Összesen:	71	51	92	214

ÖSSZEFOGLALÁS

1975-től a magyar múzeumi területen jelentős mértékű hálózatbővülés, gyűjteményi és szakerői létszámfejlődés tapasztalható. A hálózat, a gyűjtemények s nem utolsósorban a feladatok bővülését összefüggéseiben vizsgálva azonban az országos fejlődés rendkívül aránytalan. A szakerői fejlesztések volumene elmarad a hálózat és gyűjteményi változásokhoz képest. A Művelődési Minisztérium felügyelete alatti fővárosi múzeumoknál jellemzően stagnálás van a szakerői ellátás terén, a tanácsiaknál viszont ugrásszerű emelkedés, de az sem egyértelműen pozitív. A bővítés ugyanis csak részben mutatkozik a nagyobb múltú múzeumok erősítése terén, viszont szembetűnőbb a hálózatbővülés következményeként. Amilyen örvendetes néhány – korábban kislétszámú – megyénél a szakalkalmazotti létszám-bővülés (pl. Békés, Nógrád, Somogy, Szabolcs, Zala), annyira érthetetlen másoknál a megtorpanás, ill. eseti szakértői létszámcsökkenés.

Az országos viszonylatú tényszámok szerint a vidékre jellemző létszám-bővülés és – indokolatlannak tűnő – polarizálódás egyben a vidéki közgyűjtemények szakmai tevékenységi színvonalának csökkenése veszélyét is magában hordozhatja. Vidéken a szakerői ellátás

15. Idesorolva az „egyéb szervek” felügy. alatti múzeumok adata is; összesen 1990-ig: 48 fő. Ezek többsége történész, ipartörténész, műszaki szakalkalmazott.

a fiatalítás irányába tolódik (ez tendenciájában helyes), a fővárosban előregedési folyamatnak vagyunk a tanúi a szakerői utánpótlás biztosításának látszata nélkül. A fővárosban ez a helyzet ellentmondásosnak tűnik a felügyeleti szerv által 1975 óta biztosított szerény státusellátáshoz viszonyítva is. Tanulságos lehetne a pozitív-negatív szakerői létszámalakulás körülményeinek mélyebb elemzése az irányítás, a múzeumvezetés és a káderpolitika összefüggéseiben.

A múzeumi szakalkalmazottak iskolai végzettségét, szakképzettségét illetően a helyzet általánosságban kielégítőnek tekinthető. A szakképzettségi és a munkaköri, feladatköri besorolások jellemzően összhangban állnak, de tudatosítani kívánatos ennek követelményét az előforduló jó néhány eltérő példa kiküszöbölése érdekében.

Szükséges volna megvizsgálni a – legidősebb problémát jelentő – muzeológiai képzés kiterjesztésének lehetőségét a múzeumok gyűjtési, gyűjteményfejlesztési irányultságának megfelelően. Ennek elvileg lehetséges formái között megfontolást érdemelne a műszaki egyetemi szakmérnökképzéshez hasonló, de általános muzeológiai képzés, valamennyi szakágazatra kiterjedően (a múzeumok profiljának, sajátos feladatkörének megfelelő specializálódás lehetőségével). A hagyományos muzeológiai szakos (régész, néprajzos stb.) esetében ez nem jelenti a tudományági alapképzésben legszükségesebb muzeológiai módszertani ismeretnyújtás mellőzését, viszont alaposabb elméleti-gyakorlati ismereteket a múzeumi területen elhelyezkedett szakerők (függetlenül a szakági alapképzettségtől) kapnák a továbbképzés kötelezettségével. Speciális műszaki muzeológiai vonatkozásban hasonló kiegészítő szakképzési javaslat már évekkel ezelőtt elkészült az Oktatási Minisztérium felkérésére. Döntés mindezekig nem született. Ezt is figyelembe véve látszanék célszerűnek az általánosítás a muzeológusképzésben.

A megoldás keresését indokolja az a körülmény is, hogy a közölt táblázat adatai szerint 1982-től 1990-ig több múzeumi szakalkalmazott éri el a nyugdíjkorhatárt, ill. távozik a területről, mint amennyi a létszámfejlődés volt 1975-től 1982-ig. Ez a helyzet gyakorlatilag a legtapasztaltabb generáció távozását jelenti viszonylag rövid idő alatt. A maradó fiatalabb generáció nagyobbik része nem a hagyományos muzeológiai szakágakat képviseli, miután az 1970-es évektől tapasztalható létszámbővülés is erőteljesebben a történész (akik ugyan részint másodszakként vagy segédtudományként hallgatnak muzeológiát), valamint az egyéb (muzeológiát egyáltalán nem ismerő) szakerőkben mutatkozik. Ez a tendencia várhatóan a jövőben is változatlan marad. A szakalkalmazotti összetétel szükségzerűen még szembetűnőbben fog megváltozni, tehát a muzeológiai képzés kiterjesztése nyilvánvalóan országos érdekű területi alapkövetelmény.

Nyitott kérdés, hogy miképpen fog alakulni a hagyományos muzeológiai szakosok (régész, néprajzos, műv. tört.) iránti területi létszám bővítési igény, ami alapján a képzési volumen, arányok és irányok meghatározója. Mindezekre a választ (a reális egyéb szakigényekkel együtt) csak egy megalapozott és egyértelmű céltudatosságú országos múzeumfejlesztési – hosszabb távú – koncepció adhatná meg. A múzeumi tudományterületek összességét ugyanis a jövőben egyre kevésbé lehet a korábbi évtizedek folyamán rögződött muzeológiai szemlélettel vizsgálni (legújabbkori történet, termeléstörténet, természettudományok, műszaki tudományok stb. előtérbe kerülése.)*

*Kiss László tanulmánya a Művelődési Minisztérium megbízása alapján készült. Az adatok feldolgozása az 1982. IV. 30-i állapotot tükrözi.

MUZEOLÓGIAI MÓDSZEREK

SELMECZI LÁSZLÓ

A MÚZSÁK TEMPLOMA

(A MÚZEUMOK SZEREPE ÉS HELYZETE A KÖZMŰVELŐDÉSSEN)

A Magyar Szocialista Munkáspárt Budapesti Bizottsága a III. Budapesti Kulturális Aktíva alkalmából azzal a megtisztelő megbízással fordult hozzánk, hogy tartsunk vitaindítót, és folytassunk Önökkel beszélgetést tapasztalataink kicserélése és a múzeumok közművelődési tevékenysége általános modelljének, közös feladatainknak meghatározására.

Kétségtelen, hogy a vitaindítónak a múzeumi közművelődésről szóló gondolatai a jelenlevők többsége számára sokadik ismétlésként hat. Azonban meggyőződésünk, hogy talán mégsem lesz hiábavaló a jól ismerteket újra felidézni, ugyanis újabban olyan jeleket tapasztalunk, hogy a múzeumi közművelődés korábban tisztázottnak hitt problémái ismét magyarázatra szorulnak. Engedjék meg, hogy bevezetésként hadd idézzünk néhány kiragadott mondatot a „Népművelés” idei márciusi számának „A múzsák temploma” című cikkéből.

„— Akár fölírták a homlokzatára, akár nem, eredendően minden múzeumot a közművelődésnek szántak.

— Mi lehet akkor az oka, hogy a múzeumban mégsem találja helyét és szerepét a népművelő munkatárs?

— Hogy itt nincs minden a helyén, az bizonyos.

— Hogy milyen nagy szükség van e kérdéseknek — ti. a múzeum közművelődési tevékenysége általános modelljének (kiemelés a szerzőtől) — mielőbbi tisztázására, azt nemcsak a vitára érkezők száma és aktivitása jelzi, hanem sajnálatos tények is.”

A vitaindító előadásban minket is a kérdés tisztázásához való hozzájárulás szándéka vezet, s reméljük, hogy a kibontakozó vita elősegíti majd az egységes szemlélet kialakítását és közös feladataink jobb meghatározását.

Ahhoz, hogy a múzeumi közművelődés helyét, szerepét, sajátosságait meghatározzuk, a szóbanforgó problémahalmazt szélesebb összefüggéseibe ágyazva kell megközelítenünk, hiszen egyetlen ember számára sem lehet kétséges, hogy a múzeumi közművelődésben a meghatározó szerepet éppen az az intézmény — tehát a múzeum — játssza, amelynek funkcionális sajátosságait kell tükrözze a benne folyó közművelődési gyakorlat. Azonban a múzeum, mint önálló intézmény sem önmagában áll a társadalomban, hanem a kultúra, a kulturális tevékenység része. A kérdés vizsgálatánál induljunk ki tehát a kulturális tevékenység rendszeréből.

A kulturális tevékenységnek, mint általában a tevékenység bármely formájának rendszere három dialektikus egységben levő komponensből tevődik össze:

- a tevékenység szubjektumából, azaz emberekből, embercsoportokból;
- a kulturális tevékenység megvalósítására létrehozott szervezetekből, intézményekből, valamint
- tárgyakból, termékekből, vagyis a kulturális tevékenység tárgyasulásából, objektívációiból.

Következésképpen a kulturális folyamat egyik sajátossága, hogy szervezeteket, intézményeket hoz létre. Tulajdonképpen a logika is azt diktálja, de ugyanúgy erre bennünket a társadalmi gyakorlatunkban szerepet játszó nagyszámú kulturális szervezet és intézmény ismert vagy kevésbé ismert munkája, hogy felvessük a kérdést: milyen funkciók szerint rendeződnek, kapcsolódnak egymáshoz ezek az intézmények.

A kultúrának (a kulturális tevékenységnek) az anyagi termelés az általános alapja. A kultúra fejlődésének szintjét alapvetően a termelőerők fejlődésének színvonala határozza meg, ugyanis mind a termelőerőknek, mind a kulturális tevékenységnek alapvető komponense az ember, aki képességeit éppen a termelés folyamatában használja fel és bontakoztatja ki. A marxizmus—leninizmus klasszikusainak tevékenysége eredményeképpen ma már közismert, hogy a szellemi termelés kezdetben közvetlenül beleszövődött az anyagi termelésbe, és annak csupán mulékony pillanatát alkotta. A termelés méreteinek a növekedésével és struktúrájának mind bonyolultabbá válásával az ember személyiségminőségeinek társadalmi termelése és újratermelése sajátos szférát alkotott, a szellemi termelés szféráját, amely a társadalom életének alrendszere, azaz az anyagi termelés szféráihoz hasonlóan a szellemi javak termelése, elosztása, cseréje és fogyasztása.

A marxizmus—leninizmus klasszikusainak ezt a felismerését a kultúraelmélet a kulturális folyamat sajátosságaként ismerte fel. Eszerint a társadalomban a kultúra létrehozására, elosztására, terjesztésére és megőrzésére, cseréjére és fogyasztására, azaz felhasználására intézmények jönnek létre, amelyek e sorrendnek megfelelően a következő kulturális szférában találhatóak, kiadvány és művészet, közművelődés, tömegkommunikáció, valamint iskolarendszer.

A kulturális értékek elosztásának (terjesztésének és megőrzésének) szférája tehát olyan intézményekből áll, amelyek a kulturális értékek tömeges felhasználását (tömegfogyasztását) teszik lehetővé. Ezek az intézmények a hozzájuk kapcsolódó szervezetekkel együtt pedig a művelődési házak és az ún. közgyűjtemények, a könyvtárak, múzeumok, levéltárak, vagyis a szorosabban vett közművelődési intézmények, amelyek sokrétű tevékenységének közös sajátossága abban áll, hogy a permanens képzést és a folyamatos kulturálódást segítik elő.

Azonban a múzeum, mint a kulturális nevelésben stratégiai, de mindenképpen hosszútávú feladatokat megoldó intézmény, funkcionálisan egyenlő mértékben kapcsolódik két kulturális szférához: a tudományhoz és a közművelődéshez, ugyanis a múzeumban őrzött gyűjtemények, az azokat kiegészítő adattári anyagok és könyvtár felhasználása kétirányú. A gyűjtemény tudományos nyersanyagbázis, tehát gyarapítása is és feldolgozása is a múzeumok tudományos műhelyként való funkcionálását feltételezi. A múzeumi gyűjteményeket alkotó kulturális értékeknek a közönséggel való megismertetése, mégpedig a tudományos eredmények alapján, már közművelődési munka. A jól működő, normális funkcionálású múzeumok munkájában többé-kevésbé azonos arányban jelentkezik az említett két kulturális szféra.

A múzeum tevékenységének és kiállításainak lényeges eleme a történetiség. Múzeumaink szinte kivétel nélkül történeti múzeumok, tartozzék gyűjtési körükbe akár a természet, akár a társadalom, akár az eszme.

Múzeumaink közművelődési munkája egyidős az intézménytípus létrejöttével. Mégis vele kapcsolatban kiemelkedő fontossága van az 1976. évi V. törvénynek, közismert néven a közművelődési törvénynek, ugyanis az nem csupán kodifikált egy korábban meglévő folyamatot, hanem alapjában minőségi változást jelentett. A magyar múzeumügy történetében először szögezte le törvény formájában azt, hogy a múzeumok tudományos kutatói bázisukra és hatalmas gyűjteményeikre támaszkodva részt kell hogy vállaljanak a múzeumlátogatók széles tömegeinek nevelésében. Röviden összefoglalva az eimondotta-

kat – meggyőződésünk, hogy egyetértés mutatkozik közöttünk a következőkben:

- a múzeumok a közművelődési rendszer részei,
- a közművelődési rendszer egyes intézménytípusait sajátos, csak rájuk jellemző funkciók különítik el egymástól, de valamennyi intézménytípus közös funkciókkal is rendelkezik,
- mint ahogyan a közművelődési rendszer intézménytípusainak, a múzeumok munkájának is szerves része a közművelődési tevékenység. Következésképpen az említett intézménytípusokban dolgozó szakalkalmazottak tevékenysége részben vagy egészen közművelődési munkából áll.

De egyetértés mutatkozik abban is, hogy még nem kíséreltünk meg válaszolni arra a kérdésre, hogy miért hát a zavar, miért nem találja a helyét – tisztelet a kivételnek – a múzeumi népművelő. Vagy a kérdés más oldalról is megfogalmazható, miért nem látja ma már tisztán a közművelődésben való kötelességeit a muzeológus.

Véleményünk szerint, hogy ez a kétségtelenül létező zavar kialakulhatott, abban elsősorban történeti, bizonyos fokig politikai okok játszottak szerepet. A felszabadulás előtt a „népművelő” fogalom nem tükrözött önálló, jól körülhatárolható foglalkozást. A népművelési munkát végző szakemberek ún. közművelődési egyesületekbe tömörültek.

A felszabadulás után, a népi demokratikus forradalom folyamatában, majd a szocializmus építésének kezdeti éveiben a legfontosabb feladat volt a kultúrának, a kulturális életnek a fasiszta befolyástól való megtisztítása, a volt uralkodó osztályok kulturális monopóliumának megszüntetése a kultúra demokratizálásának útján. Részben az említett törekvések, részben az eluralkodó dogmatizmus következményeként feloszlatásra kerültek azok az egyesületek is, pl. a különféle olvasóköri, amelyek a közösségi művelődés színterei voltak.

Az így keletkezett hiátus betöltésére szocialista típusú intézmények szerveződnek, a kultúrházak, a mai művelődési házak elődei. A kultúrházak szakalkalmazottai használták először hivatalosan is a népművelő nevet. S ezzel kezdődött a zavar, ugyanis az azonos kulturális szférában közművelődési tevékenységet végzők egyik részét a munkamegosztásban elfoglalt helyük szerint nevezték könyvtárosnak, muzeológusnak, levéltárosnak stb., amíg a kultúrházak dolgozóit pedig tevékenységük funkciója alapján nevezték el népművelőnek (a nem nyelvhelyes, de a rendszerbe jobban illő, pl. kultúrházi dolgozó helyett).

A népművelők további elkülönüléséhez a következő lépcsőben egy önmagában politikailag igen pozitív lépés járult hozzá.

A művelődési házak munkája színvonalának emelésére, az e területen meglevő, már-már tűrhetetlen fluktuáció csökkentésére, ill. megszüntetésének céljával s a művelődési házakban dolgozók szakképzettségének biztosítására a hatvanas években egyetemi és főiskolai szinten népművelési (közművelődési) tanszékek létesültek, megkezdődött és azóta is folyik a népművelőképzés. A dolog lényegéből következően a népművelőképzés alapvetően a művelődési házakra, azok funkcióira, valamint általános politikai, művelődési (közismereti) és módszertani kérdések elsajáttatására koncentrálódik.

Az MSZMP KB 1974-ben korszakos jelentőségű határozatot fogadott el a közművelődésről, s azt az egész társadalom feladatává tette. Az egykori Kulturális Minisztérium múzeumi főosztálya rendkívüli gyorsaságról téve tanúbizonyságot, a következő elképzelést dolgozta ki a határozat végrehajtására. Javasolta, hogy az országos múzeumokban és a megyei múzeumoknál szervezzenek közművelődési csoportokat, alkalmazzanak népművelőket e munka végzésére és jobb megszervezésére.

A múzeumi főosztály szándéka és törekvése ellenére, noha végső eredőjében pozitív folyamatot indított el, erősítve a múzeumok közművelődési funkcióját, maga járult hozzá a zavar fokozódásához, a múzeumi népművelők egyrészének ma is meglevő bizonytalanságérzéséhez, s a muzeológusok közt a közművelődési tevékenységtől való elzárkózásra utaló, időnként tapasztalható tendenciák megjelenéséhez. Ugyanis a múzeumokba bekerült népművelők iskolázottságuk és előzetes tapasztalataik alapján általában nem a múzeumokban gyakorolt, történetileg kialakult közművelődési tevékenységet vették a továbbfejlesztés alapjául, hanem sokszor a múzeumi közművelődési rendszerbe nem illő formákkal és módszerekkel kísérleteztek, nem szólva tevékenységük gyakori tartalmi gyengeségeiről. S valljuk be férfiasan, a múzeumi közművelődés mikéntjéről és hogyanjáról vitatkozva a múzeumokba újonnan bekerülő fiatal ambiciózus népművelők és a muzeológusok között ma is nem egyszer előfordulnak konfliktusok, s elsősorban éppen a múzeumi közművelődés sajátosságainak meglehetősen hiányos ismeretéből következően.

S hogy mennyire szükség van nem pusztán a múzeumi közművelődés modelljének, hanem egyáltalán a közművelődési tevékenységet végző szakember fogalmának is az újbóli tisztására, arra Pozsgay Imre művelődési miniszter a következőképpen utalt zárszavában az Országgyűlés 1982. március 25–26-i ülésén az 1976. V. törvény végrehajtásáról szóló vita végeztével:

„Itt egy fogalmat szeretnék megismételni. A közművelődésben ki a szakember? Lehet, hogy majd ebben az ügyben dolgozó munkatársainktól is bírálatot kapok. De itt a szak-

ember fogalma talán nem szűkíthető le a szakképzett népművelő fogalmára, mert — bár a beszámolóban is beszéltünk róla —, a szakképzett népművelő nagyon szükséges a jövőben is, de itt szakember minden művelt ember, aki embertársaival tud bánni, aki embertársainak tudást, ismeretet és netalán még lelkesedést is tud adni.”

Vagyis Pozsgay Imre éppen azt hangsúlyozta, hogy a közművelődésben a közművelődési rendszer funkcionális sokrétűségének megfelelően különféle képzettségű szakemberek dolgoznak, s ebben az esetben a különféleség nem a hierarchiát, hanem a munkamegosztásban betöltött szerepet jelöli.

A közművelődési határozat megjelenése óta eltelt nyolc esztendő többek között azért sem hozott a múzeumi közművelődésben — ha szabad ezt a kifejezést használni — teljes konszolidációt, mert sem a szakmai irányítás, sem a főhatóság által jóváhagyott továbbképzési rendszer nem működött a hozzájuk fűzött reményeknek megfelelően. A múzeumi népművelők továbbképzése a muzeológiai ágak kizárásával folyt, legfeljebb az ún. általános muzeológiára korlátozódott, következőképpen nem szolgálta elég hatékonyan a népművelőknek a múzeumokba történő integrálódását, nem szolgálta a múzeumi közművelődés általános modelljének megismerését, s ebben a rendszerben a múzeumi népművelő helyének, szerepének meghatározását.

A múzeumok közművelődési munkájának tartalmát általános, elsősorban ideológiai és politikai jellegű feladatok és a konkrét helyi lehetőségek határozzák meg.

— A múzeumoknak közre kell működniök a maguk sajátos eszközeivel az ifjúság nevelésében, történeti érdeklődésének kielégítésében, részt kell vállalniuk a felnőtt lakosság s kiemelt figyelemmel a munkásosztály iskolán kívüli oktatásában, nevelésében, továbbképzésében, kulturált szórakozásának biztosításában.

— A múzeumok tudományos anyagukra és eredményeikre támaszkodva, sajátos eszközeikkel és módszereikkel aktív részesei kell, hogy legyenek a történelmi tudatformálásnak, az alkotó hazafiság és a helyes nemzeti öntudat kialakításának. Rá kell vezetniök a látogatókat, fiatalokat és felnőtteket, történeti emlékeink, kulturális örökségünk megbecsülésére, a megóvásukra és a jövő számára való átmentésükben történő aktív közreműködésre, a szűkebb haza történeti emlékeinek, műemlékeinek, a néprajzi és munkásmozgalmi hagyományoknak a megmentésére, rögzítésére.

— Sajátos helyzetünk és országunk történeti múltja, valamint szocialista jelenünk kötelező erővel írja elő a múzeumok számára a szomszéd népek nemzeti hagyományainak, nemzeti kultúrájának megismertetését és megbecsülését.

– S végezetül szinte valamennyi történeti kiállítás a legsajátosabb eszköze annak, hogy megmutassuk, mivel járultunk hozzá az emberiség kultúrájának fejlődéséhez.

Hasonló következtetésekre jutunk akkor is, ha a múzeumok közművelődés általános tartalmának meghatározásakor a múzeumok funkcióiból indulunk ki. A múzeumok helyét a közművelődési intézményhálózatban a nemzeti értéket képviselő műtárgyak gyűjtése, őrzése, védelme, a tudományos feldolgozás és a közkinccsé tétel egyenrangú feladatai határozzák meg. A magyarországi múzeumok, természettudományi, régészeti, néprajzi, történeti, iparművészeti, művészeti, műszaki-technikai gyűjteményeik és az ezekre alapozott tudományos kutatások révén alkalmasak arra, hogy dokumentálják és magasszintű, sokrétű közművelődési tevékenységgel a társadalom valamennyi rétegéhez eljuttassák:

– a természet alakulásának és a társadalom fejlődésének főbb tendenciáit és csomópontjait,

– a termelőerők és a termelési eszközök fejlődését,

– a társadalmi viszonyok alakulásának folyamatát, vagy annak egyes korszakait,

– a történelmi korszakok eszméi, művészi áramlatait, s ezek szervezeteit, intézményeit,

– a társadalom különböző osztályai és rétegei életmódjának alakulását,

– az ember és természeti környezete viszonyát, a természet átalakítását.

A fentiek alapján a múzeumok funkcióiból is törvényszerűen következik, hogy azok a szocialista társadalomban tevékeny szerepet vállalnak a marxista világnézet, a korszerű történelemszemlélet formálásában, a hazafias és internacionalista nevelésben, a technikai kulturáltság szintjének emelésében, az ízlésformálásban, a szocialista életmód és a szocialista magatartásformák kialakításában, s mindezenközben esztétikai élményt nyújtanak. Ahogyan a múzeumok közművelődési tevékenységének általános tartalmát is a gyűjtemények és az azokra épülő kutatás eredményei determinálják, ugyanúgy az intézmény funkciói határozzák meg a múzeumi közművelődés általános modelljét is (s egyelőre ne beszéljünk arról, hogy e modell megvalósításában és működtetésében mi a szerepe a muzeológusnak, és mi a feladata a múzeumi népművelőnek).

A múzeum funkcionális sajátosságaiból adódik, hogy ezen intézménytípus közművelődési tartalmakat a társadalmi-történeti összefüggéseknek a gyűjteményekben őrzött muzeális emlékek segítségével történő bemutatásával közvetít, vagyis egyszerűbben fogalmazva a múzeumok közművelődési tevékenységének alapvető bázisát, alapformáját a különböző típusú kiállítások képezik. A múzeumi kiállítások típusai hierarchikus rendszert alkotnak.

– A múzeumok törzsgyűjteményéből felépített, hosszabb történeti folyamatot, széles társadalmi összefüggéseket megfelelő ideológiai szemlélettel bemutató, korszerű tudomá-

nyos eredményekre épített, esztétikus kivitelezésű állandó kiállítások a folyamatos és megalapozott közművelődési munka alappillérei.

– Az időszaki kiállítások sajátos szerepet töltenek be a múzeumok közművelődési munkájában. Részben az állandó kiállításokhoz kötődnek, az abban bemutatott történeti folyamatok elmélyítését szolgálják az állandó kiállítás egy-egy részletének kibontásával, meghatározott vonatkozásainak részletes bemutatásával. Az időszaki kiállítások nagyobb hányada azonban nem kapcsolódik közvetlenül az állandó kiállításhoz. Pl. a tudományos és művészeti közismeretek elmélyítését szolgálják a tematikus sorozatok. De ugyanez a kiállítástípus elláthatja meghatározott lakossági rétegek konkrét közművelődési feladatait (pl. oktatás, szakmatörténet). Az időszaki kiállítások a legalkalmasabbak a politikai évfordulókhoz kötődő múzeumi feladatok megvalósítására, bemutatnak az adott tájegységre, vagy településekre nem jellemző muzeológiai gyűjteményeket, a kortárs művészet egyes mestereit, műhelyeit vagy tendenciáit. S e kiállítástípus az, amely leginkább alkalmas arra, hogy ébrentartsa a múzeumok iránti folyamatos érdeklődést.

– Amíg az állandó és időszaki kiállítások helyileg mindenkor a múzeumhoz kötöttek, addig a kiállítások egyéb típusai, így a vándorkiállítások, valamint a külföldön bemutatottak a közönség és a műtárgyak (kópiák) találkozását a múzeumon kívül biztosítják. A vándorkiállítások a kulturális szolgáltatásokkal rosszul ellátott településeken, ill. hasonló helyzetű lakossági rétegeknél hozzájárulhatnak az érintettek múzeumlátogatóvá történő neveléséhez. A külföldre küldött kiállítások pedig a magyar kulturális értékek nemzetközi elismertetésében töltenek be fontos szerepet.

A múzeumok közművelődési munkájának differentia specificáját tehát a különböző típusú kiállítások képezik. Ebből következően az általános múzeumi közművelődési modell második lépcsőjét a kiállításokhoz kapcsolódó közművelődési tevékenység képezi, amelynek célja nem más, mint valamennyi múzeumi kiállítás differenciált, komplex hasznosítása.

– A kiállításokban (nem számolva a gépi, valamint az idegen nyelvű tárlatvezetéssel) aktív, esetenként pedig szórakoztató, játékos, élősavas ismeretterjesztés folyik, illetve kívánatos volna, hogy folyjék, amely legfontosabb formáit tekintve lehet tárlatvezetés, egyes tárgyak, ill. tárgycsoportok speciális igényeknek megfelelő bemutatása, különböző típusú és tartalmú múzeumi órák, s a kiállításhoz, esetleg a múzeumi órákhoz kapcsolódó vetélkedő.

– A kiállítások által és az azokhoz kapcsolt élősavas ismeretterjesztéssel közölt természet- és társadalomtörténeti folyamatok, művészeti korszakok jellemzőinek megőrzését a

változatos formájú és terjedelmű tudományos igényrel készült katalógusok, valamint egyéb kiadványok, pl. különféle leporellók és szórólapok biztosítják.

— A múzeumokban az utóbbi esztendőben a kiállítások komplex hasznosításának elősegítésére megszerveztek olyan foglalkozásokat is, amelyek egy-egy kiállítás témájához, hangulatához szorosan kapcsolódva a látogatók kortörténeti ismereteit irodalmi alkotások, zeneművek, a kórusmuzsika és a film segítségével is bővítették.

A múzeumi általános közművelődési modell harmadik fontos területét képezik a kiállításon kívüli, de a múzeum gyűjteményeihez szorosan kapcsolódó egyéb közművelődési formák és módszerek. Ezek közül is a legfontosabbak azok, amelyek a látogatók aktív közreműködését igénylik, szellemi és manuális munkára készítetnek. Ilyenek például a kreativitás kielégítését és növelését, az esztétikum iránti fogékonyság kifejlesztését szolgáló, az ifjúság különböző rétegeinek tartott műhelyfoglalkozások.

A vázolt modell negyedik szférája pedig ellentétben az előzőekből, arra a rendszeres múzeumlátogató rétegre terjed ki, amely a múzeumok legszilárdabb lakossági bázisát jelenti. Ezt a múzeumlátogató réteget már el lehet, és el is kell látni szervezett múzeumi feladatokkal. E munka hatékonyságának növelését szolgálják a különféle felnőtt és ifjúsági múzeubaráti körök, az ásatási és gyűjtőtáborok, valamint a néprajzi, történeti, agrár-történeti és a Tanító Múzeum pályázatok.

A magyarországi múzeumok közművelődési tevékenysége nagy általánosságban a vázolt közművelődési modell szabta kereteken belül valósul meg, de még a legritkább esetben rendszerszerűen. Való igaz, hogy a múzeumok funkcionális sajátosságai erőszakoltság nélkül nem is teszik lehetővé „a múzeumtól idegen formák” működtetését, s ennek megfelelő tartalmak közvetítését. De ez a vázolt modell ellentétben nem egy népművelő véleményével, nemhogy „beskatulyázná” azt a közművelődési szerepkört, amelyet a múzeum tölt be, hanem éppen az adott intézményre jellemzővé teszi azt. A múzeumi közművelődési modell egyes területei egymással szorosan összefüggenek, egymást feltételezik, és mint már hangsúlyoztuk, rendszert képeznek. Ezért ellentétben a Magyar Népművelők Egyesülete budapesti szervezete a múzeumi közművelődésről 1981 decemberében rendezett tanácskozását előkészítő tézisekkel, mi nem tartjuk szerencsésnek, ha ezt a rendszert oly módon bontjuk fel, miszerint a kiállítás, a gyermek-, ifjúsági- és felnőttfoglalkozások, a kutatást kísérő kiadványozás, az előadások, s mindezek propagandája, reklámozása a múzeumi közművelődésben alaptevékenységként minősítendő, s minden más program pedig az ún. kiegészítő tevékenységek körébe tartozik.

De ha már a kiegészítő tevékenységről beszélünk, engedtessek meg nekem idézni a Kulturális Minisztérium a múzeumi közművelődésről készített, 1978 áprilisában kiadott elemzésének egy részét, amely a következőképpen hangzik: „A múzeumi közművelődés gyűjteményekhez kötődő kereteit túllépve, új rendezvényformák is kialakulnak. A múzeumok előadótermeiben és udvarain irodalmi programokat, jubileumi rendezvényeket, művészeti témájú film- és diavetítéseket, hangversenyeket tartanak”. Nos, ezek a rendezvények valóban messze a kiegészítő tevékenység körébe tartoznak, tulajdonképpen nem múzeumi közművelődési feladatot képeznek, s a múzeumokban támogatásuk csak akkor indokolt, ha az intézmény már a múzeumi közművelődési modell egészét működteti. Végezetül már csupán egy problémával szeretnék foglalkozni, azzal ugyanis, hogy a múzeumon belül kinek mi a szerepe a közművelődési modell tervezésében, működtetésében és irányításában.

Nem lehet vitás, hogy a múzeum közművelődési munkájában egyaránt tevékenyen kell részt vennie, mégpedig meghatározott munkamegosztás alapján a népművelőnek is, és a muzeológusnak is. Köztük a különbség annyi, hogy a népművelő teljes munkaidejét a közművelődési feladatoknak szentelheti, illetve kell szentelnie, a muzeológusnak pedig egyéb, a múzeum funkcióiból adódó feladatai is vannak. Teljes mértékben egyet lehet érteni a már említett múlt évi decemberi vita azon megállapításával, hogy „a múzeum közművelődési tevékenysége nem egy osztály, csoport vagy népművelő feladata, hanem az egész intézményé”.

A múzeumok közművelődési tevékenységének alapját képező kiállítások, az adatokhoz kapcsolódó írásos ismeretterjesztő anyagok, a speciális tárlatvezetések egy része, a különféle gyűjtőtáborok vezetése, a múzeumbaráti körök szakmai programjának megtervezése, a múzeumok által meghirdetett pályázatokon résztvevők szakmai instruálása, egyértelműen a muzeológusok munkájára épülnek.

A múzeumi népművelők feladata pedig legfőképpen a múzeumpedagógiai tevékenység, a közönségszervező és propagandamunka, valamint egyéb, a gyűjteményekre épülő közművelődési forma szervezése, működtetése és tartalommal való megtöltése, a múzeumbaráti körök programjának szervezése stb.

A múzeumi közművelődési csoportok léte és tevékenysége nem csupán a múzeumi közművelődési munka erőteljesebb végzéséhez járult hozzá, hanem egyúttal e csoportok, legalábbis elvileg, a múzeumokban szakmai munkaerőt szabadítottak fel az egyéb muzeológiai és a tudományos munka jobb végzéséhez.

Nos tehát a múzeumi közművelődési munka tervezői az adott intézmény szakalkalmazottai, a muzeológusok és a népművelők egyaránt. A múzeumi közművelődési modell sajátosságaiból azonban az következik — és ez nem jelenti a múzeumi népművelők szerepének lebecsülését, tevékenységük el nem ismerését —, hogy a közművelődési munka alapját képező formákat és tartalmakat a muzeológus tervezi, s erre épít, ezt fejleszti tovább a rendszeren belül a múzeumi népművelő.

Következésképpen a múzeumi népművelő nem is válhat ezen intézménytípus közművelődési munkájának „tervező-szervező-irányítójává”. Végző soron az éppen elég, ha a múzeumi munkamegosztásban elfoglalt helye szerint kivieszi a részét a tervezésből, önállóan végzi a reá eső közművelődési feladatokat, szervezi a múzeum és a közönség találkozási alkalmait, s tapasztalatait rendszeresen eljuttatja a muzeológusokhoz, az irányítást pedig hagyja a múzeum vezetőire, hiszen az úgyis az ő dolguk.

B. VILLÁNYI ÉVA

MÚZEUMPEDAGÓGIAI TAPASZTALATOK A SAVARIA MÚZEUMBAN

A múzeumpedagógia, a múzeumpedagógus szóhasználat elterjedt kifejezés a múzeumi terminológiában. Az eddigi tapasztalat szerint a tartalmát képező tevékenység a hagyományosan értelmezett pedagógia körében mozog, s csak annyiban válik múzeumivá, hogy múzeumi környezetben valósul meg. Értelmezése nem egységes, pedig az elnevezésnek a pedagógia egy sajátos területét kellene jelentenie.

A pedagógia oktatási és nevelési egységet, céltudatos folyamatot jelent — a személyiség kialakítása érdekében.

Ebben a folyamatban a múzeumpedagógia egy speciálisan kialakítható és felhasználható nevelési folyamatrészt, amelynek elhanyagolása a személyiséget hátrányosan befolyásolhatja, felhasználása, alkalmazása pedig elősegítheti annak kívánatos fejlődését, sokoldalúvá válását.

A mai múzeumpedagógiának meg kell határozni sajátos cél- és eszközrendszerét, természetesen úgy, hogy a neveléstudományban rögzített formákat és módszereket is felhasználja.

A formák és módszerek átvételét vagy átalakítását, a múzeumi nevelési cél és a felhasznált múzeumi tudományos eredmények sajátosságai határozzák meg, a szocialista nevelési elveknek megfelelően.

A nevelési célt a múzeumpedagógiában is egy-egy csoport számára az életkor, a meglévő iskolázottság, valamint a múzeumi foglalkozások gyakorisága befolyásolja.

A múzeumainkban alkalmazott pedagógia egyelőre a hagyományos formák és módszere adaptálására törekszik, amelyek egy részét iskolai nevelő munka módszerei közül, más részét egyéb művelődési intézményekben alkalmazott módszerekből veszi át.

Ennek oka lehet pl.: a külföldi múzeumpedagógia ismeretének hiánya, egyfajta hagyomány-nélküliség, illetve az, hogy múzeumaink közművelődési tevékenysége nélkülözi a szükséges tudományos kutatásokat. Jelen írásunkban nem törekszünk elméletek, szabályok rögzítésére, csak a gyakorlati munka néhány tapasztalatát szeretnénk közreadni.

Célunk egy eszmecsere elindítása, sokféle gyakorlati eredmény forma és módszer közlésével, amelyek elemzése lehetővé teheti, hogy megfogalmazzuk a hazai múzeumpedagógia elvi, módszertani problémáit, a következő esztendő munkáinak jobb, hatékonyabb megtervezéséhez.

Nem egy speciálisan magyar múzeumpedagógia kialakítására gondolunk – ez formális és lehetetlen – de a marxista–leninista világnézet, az adott oktatáspolitikai és művelődéspolitikai, az iskolai és múzeumi lehetőségek mégis adhatnak valamiféle karaktert a magyar múzeumok pedagógiai tevékenységének. Erre azért is szükség van, mert múzeumpedagógusaink képzése évek óta megoldatlan, valamint a sokféle és szerteágazó „múzeumpedagógiai” tevékenység nem teremt összehasonlítási alapot, nem tesz lehetővé egységes hatás-elemzést.

Mivel nincs egységes követelményrendszer, s a módszerek alkalmazása személyhez kötött, a személyi változás (sajnos igen nagy a területen a fluktuáció) lehetetlenné teszi még egy intézményen belül is a pedagógiai munka folyamatosságát.

Szó sincs arról, hogy minden múzeumban csak egy adott szisztéma szerint lehet dolgozni, de az is lehetetlen állapot, hogy nincs az országban két múzeum, ahol azonosan értelmezik a múzeumpedagógiát. (Képzelnék el ugyanezt a hagyományos múzeumi tudományágak területén.) Nem fogalmazódott meg legalább néhány egységes múzeumpedagógiai módszer, amely minden múzeumban érvényes (ennek jelentőségét az iskolai kirándulásokra gondolva, lehetne elemezni), és alkalmazását a múzeumpedagógustól meg is lehet követelni.

Az eddig elért eredményeket semmiképpen sem szabad lebecsülni, sőt az lenne a kívánatos, hogy azok a múzeumpedagógusok, akik évek óta sokféle tapasztalatot gyűjtöttek, ezek közreadásával járuljanak hozzá olyan elmélet és gyakorlat kialakításához, amely a képzésben és a továbbképzésben egyaránt felhasználható. Ennek szükségességét a múzeumpedagógusok érzik a legjobban, véleményüknek több fórumon hangot is adtak.

* * *

A tatarozási munkák befejezése után 1980. december 19-én nyílt meg egy képzőművészeti kiállítással a SAVARIA MÚZEUM.

Három év után folytathattuk azokat a múzeumpedagógiai ujjgyakorlatokat, amelyeket a hetvenes évek elején indítottunk, nem a legideálisabb körülmények között.

A passzivitásra kárhóztatott időszakban — ami nem volt teljes leállás, mert a városban levő többi múzeumban, iskolákban és óvodákban kihelyezett foglalkozásokat tartottunk — beszereztünk minden technikai berendezést, az audiovizuális oktatási módszerekhez szükséges minden eszközt, és berendezhettünk egy minden igényt kielégítő előadótermet, klubot a Savaria múzeum épületében.

Az 1981. év tavasza az indulás és az újrapróbálkozás néhány hónapja volt, a folyamatos munka 1981 őszétől indult meg.

Az első hónapokban nem volt állandó kiállítás, s a műtárgyraktárak is csak folyamatosan költöztek vissza.

Egy időszaki kiállítás „SZOCIALISTA SZOBRÁSZAT 1919—1945” állt rendelkezésünkre, valamint a korábbi években összeállított régészeti tárgyakat tartalmazó ún. „egység-csomagok”.

Ezen kívül felhasználhattuk az újonnan beszerzett audiovizuális eszközkészletünket. (Mozgó- és diafilmvetítők, magnó, írásvetítő, episzkép, képmagnó, mikroszkópok, lemezjátészó.)

A római kőtár 1981 márciusában nyílt meg, amelynek előterében a múzeum legszebb tárgyainak bemutatásával a „HÓNAP MŰTÁRGYA” sorozatot indítottuk el, s ezeket szintén fel tudtuk használni foglalkozások témáiként.

A múzeumban őrzött tárgyak felhasználásával, az óvodai nevelés programjának és az iskolai tantervek tanulmányozásával olyan foglalkozástervezeteket készítettünk, amelyek alkalmasnak látszottak arra, hogy intenzívebben bekapcsolódjunk az óvodai és az iskolai nevelés programjába, segítsük az óvodai és iskolai nevelési célok elérését.

Foglalkozásainkat a gyerekek számára szintetizálási lehetőségként fogtuk fel, amely alkalmas a különböző tantárgyak körében elsajátított ismeretek alkalmazására úgy, hogy a megtanult törvényszerűségek a múzeumi kutatás tárgyi és elméleti eredményeinek megismerésével teljes bizonyosságot nyerjenek. Ezért a foglalkozásokat mozgalmas, látványos, sokoldalú szemléltetéssel, játékkal, gyakorlati munkával, zenei, irodalmi összefüggések feltárásával terveztük meg, természetesen mindenből csak annyit, hogy az a lényeg megértését segítse, ne terelje el a figyelmet a központi témától.

Lehetőség szerint a csoportot kísérő pedagógussal előre ismertettük a foglalkozás tartalmát és formáját, s ezt alkalmanként a csoport igényeihez (a rendelkezésre álló időhöz) tudtuk igazítani.

Az óvodás és az alsótagozatos csoportoknál törekedtünk a fokozatosság elvének betartására, és a gyerekeknek csak 2–3 foglalkozás (séta, játék, ismerkedés) után tartottunk nagyobb odafigyelést kívánó komolyabb tartalmú múzeumi órát, foglalkozást.

Az óvodai nevelés programja (Tankönyvkiadó Bp. 1971. 1973. II. kiad.) sok lehetőséget biztosít a múzeumi foglalkozások megtervezésére. Nem a lehetőségek egyértelmű megfogalmazását tartalmazza a könyv, hanem a sorok között olvasva az óvónőnek és a múzeum-pedagógusnak együtt kell eldönteni a múzeumi foglalkozások témáit és módszereit.

A közösségi nevelés; – (az ünnepek), a játék; – (a dramatizálás, a bábozás), a munka az oktatás, az anyanyelvi nevelés, a környezetismeret; – (szín, évszakok, testünk), mese, vers, ábrázolás, kézimunka, ének-zene, – azok a fejezetek, amelyekből külön-külön és szintetizálva felépíthetjük, főleg a középső és felső csoport számára a múzeumi foglalkozást. A központban mindig a múzeumi élmény áll, de a megközelítés módja e nevelési program felhasználásával változatosan megtervezhető.

Mindezek figyelembevételével tartjuk évek óta változatlan érdeklődés és siker mellett A SZERSZÁMOK TÖRTÉNETE című foglalkozásunkat óvodásoknak (és általános iskolásoknak is).

Négy, ma is használt szerszámot (eszközt) választottunk, melyek története a gyűjteményünk tárgyaiból az őskortól napjainkig szemléletesen követhető. A TŰ, a BALTA, a SARLÓ és a KÉS fejlődését rekonstruáltuk a különböző korokból származó szerszámokkal.

Ezeket a tárgyakat a gyerekek a foglalkozásokon kézbevették, és „használták” funkciójuknak megfelelően. A foglalkozás, ha azt megelőzte egy séta a Vasi Múzeumfaluban, kezdődhetett azzal, hogy tisztáztuk a különbséget a mai lakótelepi házak és a múzeumfaluban látott épületek között, és ebből vontuk le az életmódkülönbségeket, amelyből a berendezési tárgyak és a használati tárgyak különbözősége, — változása, fejlődése — is adódott.

De kezdődhetett a foglalkozás filmvetítéssel is, amelynek témája szoros kapcsolatban van a többi szerszámmal, az életmódváltozással. Címe: Az eke fejlődése. (Magyar hangosfilm, az ált. isk. felső tagozat történelem tanításhoz. Forg. év: 1958. 16 mm 158 m. ff. vet. idő: 14 perc.)

A film sajnos nem elég korszerű, de didaktikusan felépített, az utolsó 2—3 perc hangját célszerű „lekeverni” és élőszóval helyettesíteni. Az 1958-ban felsőtagozatosok számára készült filmet óvodások is könnyen megértik.

A film rövid megbeszélése után kapták kézbe a gyerekek a szerszámokat, eszközöket, különböző sorrendben (nem is mindig mind a négy tárgy történeti rekonstrukciójára került sor).

TŰ — a csonttűtől a mai varrótűig mint szerszámot, funkciójának megfelelően használhatták, lyukaszhattak, varrhattak vele, a dísztüket ruharekonstrukción próbálhatták ki. A SARLÓ-val együtt „megtanultuk” a KÉVE jelentését is. A felnőttek számára közismertnek és egyszerűnek ítélt mezőgazdasággal kapcsolatos kifejezések megdöbbentő módon ismeretlenek a gyerekek előtt. A múzeumfaluból hoztunk a Savaria Múzeumba egy kéve kicsépelte rozsszalmát, annak segítségével dolgoztunk a különböző korok sarlóival.

A KÉS történetének megismerése végén pihenésképpen egy mai éles kenyérszeletelő késsel felvágunk 8—10 óriáskiflit, amit jóízűen fogyasztottak el a gyerekek.

Sajnos egy ilyen tanulmányban nem lehet visszaadni a gyermek-foglalkozások légkörét, hangulatát. Egy tudós történész vagy régész számára nevetségesnek tűnhetnek ezek a módszerek — a féltve őrzött tárgyakkal — és a 30—40 gyerekkel.

Az első, amit fontos leszögezni, hogy a gyerekek a tárgyakkal a kíváncsiságukkal együtt nagyon komolyan bánnak, komolyan játszanak. Egymást is figyelmeztetik egy-egy érzé-

kenyebb tárgy kézbevételekor, és még soha nem fordult elő, hogy a kezükben valami összetört volna.

A szerszámokkal legügyesebben tevékenykedőkből lettek a játékunkban is (és a valóságban is) a mesterek. Belefért a foglalkozásba egy vasi gyermekdal és játék megtanulása is a mesterségekről. (Békefi Antal: Vasi népdalok. Szombathely, 1976. 142. sz. Megkéretett egy kovács... 226. p.)

Ha hosszabb időre jöttek a gyerekek, elbeszéléseink, „meséink” alapján a megismert szerszámok alkalmazásáról életképeket rajzoltak.

Az óvodásokat soha nem akartuk „tanítani”, de mindig „komolyan” játszottunk. Szabadon engedve fantáziát, mesébe öntöttük a történelmet, szó szerint így kezdtük: „egyszer volt, hol nem volt”. Csak amíg a mese ábrándkép marad, a történelem a tárgyakon keresztül „kilépett” a meséből, valóságos mese lett, izgalmas érdekes, máshol be nem szerzhető tartós élmény.

* * *

A következő foglalkozások a szobrászati kiállításhoz kapcsolódtak. A kiállítás anyaga lehetővé tette, hogy az életkorhoz és a tudásszinthez alkalmazkodva differenciáltabb módszereket is alkalmazzunk.

Így alakult ki a három foglalkozástípus: A) MIT MESÉLNÉK A SZOBROK (5–10 éveseknek), B) HOGYAN KÉSZÜL A SZOBOR (5–14 éveseknek), C) KÉPZŐMŰVÉSZET ÉS TÖRTÉNELEM (13–18 éveseknek).

Az *A típusú* foglalkozás azzal a meghökkentő kérdéssel kezdődött, hogy: „Gyerekek, tudnak-e a szobrok beszélni?”

Döbrent csend után kórusban kiabálták — az egyébként természetesen előre tudott feleletet: NEM. Ellenkező állításunkra kételkedve figyelni kezdtek, s ahogy a szobrok előtt megállva hangosan mondtunk mindent, amit természetesen Ők is láthattak — már-már hittek, hogy a hangot csak „kölcönöztük” a műnek. A játék második részében saját maguk is vállalkoztak, hogy a szobor élő, beszélő másává változnak.

Nem csak beszélünk a szobrok helyett, hanem utánoztuk pózaikat, és a séta végére a beszélgetésben gondtalanul elemeztük a „mozgó”, a lendületes vagy az „álló”, statikus szobor közötti különbséget.

Egy-egy lendületes szoborhoz „gyerekekből készült” a mozgásfázisokat rögzítő szobor-kompozíció.

A kiállított 80 alkotásból 8–10 szobrot dolgoztunk fel, a gyerekek kívánsága szerint. A nagyobb gyerekekkel anatómiai megfigyeléseket végeztünk, fizikai törvényszerűségeket is rögzítettünk. A kicsiknél most sem maradhatott el a mese. Bokros Birman Dezső: Rokkant katona, Farkas Aladár: Fállábú (az első világháború áldozata), a Spanyol anya, Goldman György: Horthy rendőr, Mészáros László: Tékozló fiú (Parasztfiú) című szobra előtt néhány konkrét történelmi adattal mesét is szőttünk.

A *B változatban* néhány szobor elemzése után technikai és kompozíciós kérdésekről beszélgettünk, s aztán a gyerekek maguk készítették „szobrokat”, tetszés szerint. Volt, aki utánozta a kiállításban látottakat, de születtek eredeti „alkotások” is.

Az elemzés előtt lehetőséget adtunk a gyerekeknek az önálló szemlélődésre, és önállóan választották ki a szobrokat az elemzéshez.

Óvodásokat általában hétfői napokon fogadtuk, hogy a közönség ne zavarja őket, így nyugodtan körülülhették a szobrokat, és nem fáradtak el, mire a gyurmázásra került sor.

Előfordult, hogy néhány gyerek szívesebben rajzolt a gyurmázás helyett. Nem kényszerítettük rájuk saját akaratomkat, hiszen az effajta viselkedés életkori sajátosságból fakad, és egy bizonyos fejlődési szintet tükröz. Az volt a fontos, hogy a *gyerek a számára legmegfelelőbb* kifejezési formát válassza, amikor „alkot”.

A gyerekek, még a legügyesebb szobrokat készítőik is, azonnal felismerték, hogy műveik nem *művészeti alkotások*. De ez a játékos kísérlet rávezette őket arra a felismerésre, hogy a képzőművészeti alkotásoknak jelentése van, hogy meg lehet őket érteni, és hogy érdemes is figyelmesen, gondolkodva nézegetni a kiállításokat.

A *C típusú* foglalkozásnak a KÉPZŐMŰVÉSZET ÉS A TÖRTÉNELEM címet adtuk. A foglalkozásnak az volt a célja, hogy történelmi ismereteket elevenítsünk fel képzőművészeti kiállítás ürügyén. A kiállításához filmeket vetítettünk, a kiállításban szereplő művészekről, és a filmekből szerzett tapasztalatokat is bekapcsoltuk a beszélgetésbe.

Ezek az órák nagyon szélsőségesen sikerültek.

Az volt az érzésünk, hogy a módszer nem csak a gyerekeket, hanem az őket kísérő pedagógusokat is váratlanul érte. Az óra során nemcsak a „jelenlevő” művészek munkássága került szóba, hanem a *kor* baloldali művészeti élete, törekvései, zenében, irodalomban. Mindez abba a politikai, gazdasági, társadalmi történetbe ágyazva, ami a két világháború közötti időszakot idézi.

A következő években sok hasonló múzeumi órát szeretnénk tartani, főleg a középiskolásoknak, és nem 45 percben.

Az óra legnagyobb részében a sematikus gondolkodástól próbáltuk megszabadítani a tanulókat és a beszélgetésbe bekapcsolni az őket kísérő tanárokat. Ez sajnos nem mindig sikerült, így az órák jelentős része egyoldalú beszélgetéssé vált, saját kérdéseinkre saját magunknak kellett válaszolni.

A tapasztalataink szerint a gyerekekre a tantárgy szerinti gondolkodás volt a jellemző, s ha ismerték, vagy emlékeztek a történelmi eseményekre, és ismerték az általunk felemlített írókat, költőket, zeneszerzőket vagy azok műveit, nem merték ismereteiket egységbe rendezni. Általában rajzórakon jöttek, és nem történelemre készültek, tárlatvezetést vagy műelemzést vártak, képzőművészeti szempontok szerint.

* * *

Sok pedagógus panaszkodott, hogy nehéz megértetni a gyerekekkel a történelemben az IDŐ fogalmát, az időtávolságokat. Időszalagot ugyan készítenek, de keverik az időszámítás előtti és utáni évszázadok távolságát a mai kortól. Az ebből adódó bizonytalanság gondot okoz a történelmi események elrendezésében. Múzeumunkban a római kőtár az alagsorban van, és gyakran tartunk ott órákat, különösen a „Rómaiak hazánk területén” című tananyaghoz.

Ez adta az ötletet az IDŐHEGY című foglalkozás vázlatának összeállításához.

A gyerekek a földszintre érkeznek, és innen jutnak le a kőtárba. Készítettünk számukra egy „hegymászókötelet”, amelyen pihenőként az évszázadokat jelző táblákat helyeztünk el. A táblán az évszázadra jellemző használati tárgyak, épületek, bútorok, viseleti darabok képei láthatók.

A játék szerint a földszint az időhegy csúcsa, és innen ereszkedünk le a kötél mellett időszámításunk kezdetéig.

A pihenőknél megismerkedünk az adott évszázaddal, felelevenítünk néhány történelmi eseményt, főleg a magyar történelemből, visszatekintünk időnként a csúcsra, s mire a kőtárba érünk, 20 évszázadot mentünk vissza az időben.

Az időhegy természetesen nem állandó magasságú, ahogy követik egymást a nemzedékek, úgy növekszik a távolság az élők és az elmúlt nemzedékek, kultúrák között. Az időhegyen való leereszkedés nagyon megmozgatja a gyerekek fantáziáját, végig játékos, és felszabadítja a gyerekeket.

Versengve emlékeznek a nagyobbak a már megtanult történelmi események felidézésére, a kicsik (6–9 évesek) pedig a táblákon levő képek változásaiból ha még nem is teljesen tudatosan, de érzékelik az idő múlását.

A gyerekek életkorától függően folytatódik a foglalkozás a kőtárban.

Az óvodások pihenésképpen mesét hallgattak az IKARUS-t ábrázoló kő előtt az első repülő emberről, a Capitoliumi triás előtt az istenekről, a sírkövek előtt a bennszülött lakosság életéről, vagy a római katonáról, Paris királyfiról és az aranyalmáról, Romulusról és az Őket szoptató farkasról.

Akik már történelmet tanultak, könnyebben eligazodnak, és természetesen az életkoruknak megfelelően tárgyaljuk meg a látványt.

A játékban egy alkalommal még gimnazisták is szívesen vettek részt.

Nem állítjuk, hogy ez a módszer tökéletes, és minden eddigi problémát megold. A résztvevő gyerekeknek nem okozott nehézséget, és a kísérő pedagógusok szerint is segített az időtávolságok megértésében.

* * *

Többféle témazáró órához állítottunk össze múzeumi egységcsomagot múzeumi tárgyakból.

Ezeket az órákat rendszeresen tartjuk, főleg általános iskolás csoportoknak, egyre gyakrabban délután, amikor több időt tudunk a múzeumban eltölteni. Ezeknek az óráknak a témája nagyon változatos, őskortól a legújabb korig az iskola kérése szerint. A tanár csak az óra témáját határozza meg, és közli a rendelkezésünkre álló idő mennyiségét.

A tárgyakat a raktárakból mi válogatjuk össze, figyelembe vesszük a tankönyvet is természetesen, de nem félünk annak alapos kiegészítésétől sem.

A tárgyakkal nem szemléltetünk, hanem életmódot rekonstruálunk. Így próbáljuk eloszlatni a tárgyak körüli felesleges misztikumot, és erősíteni azok forrásértékét.

* * *

Mit lehet tehát a leírt példákból esetleg általánosítani? Csak olyan dolgokat, amelyekkel minden múzeum egyaránt rendelkezik.

Leszámítva a múzeumpedagógus személyét, minden múzeumban a „tárgy”, amivel dolgozni lehet. Adottak a kiállítások, adottak a tankönyvek, a nevelési és oktatási tervek.

A múzeumunkban alkalmazott módszereknek csak egy része az, ami jelen írásunkban közre-
adtunk.

A vasi népi játékok betanítása és azok bemutatása a múzeumfaluban, vagy a restaurátor-
műhelyben tett látogatásaink a gyerekekkel, rendszeresek és megszokottak intézmé-
nyünkben.

Külön szeretnénk megemlíteni, hogy iskolák kezdeményezésére több nevelési értekezlet
is szerveződött múzeumunkban, amelyen egy-egy iskola tantestülete vett részt, s az intéz-
mény megismerésével a lehetőségek is nyilvánvalóbbakká lettek. Ezek is olyan kapcsol-
atteremtő módszerek, amelyek általánosíthatók.

Rendszeres szaktanári konzultációinkat a következő tanévtől hivatalos továbbképzési
lehetőséggé léptette elő a Megyei Pedagógustovábbképző Kabinet.

Az idei tanévben pedig néhány más múzeum példájára, és mert az igény a városunkban is
egyre sürgetőbb, tanárok számára kézikönyvet, állítunk össze a múzeumi lehetőségek,
órák, foglalkozások feltárásával. 1982 májusára átlagosan napi egy múzeumi óra vagy
egyéb más foglalkozás megtartására került sor. Ez egyelőre elég kevés, az új állandó
kiállítás megnyitásával bizonyosan növekedni fog.

Mégsem tekinthető lebecsülendő mennyiségnek, ha az órák és foglalkozások módszereit
tekintjük. Egy-egy foglalkozáshoz csak az előadóterem előkészítése minimum napi 1,
1,5 óra.

A gyerekek mindent a múzeumban kapnak, saját eszközeiket (ceruza, papír stb.) fel sem
hozhatják. A képmagnótól, a filmeken át, a színes papír és a ragasztó, a tábla és a kréta,
az olló és a gyurma egyszerre 35–40 gyerek számára biztosítható.

Arra is törekedtünk, hogy az azonos témájú foglalkozásokat is változtassuk, ezért ha le-
hetséges volt, foglalkozások előtt a gyerekeket kísérő és ismerő pedagógussal részletesen
igyekeztünk a múzeumi foglalkozást előre megbeszélni.

Ha ez előre nem sikerült, a csoporthoz menetközben kellett a módszereket igazítani,
és ez meglehetősen nagy felkészültséget és alapos odafigyelést igényelt.

A gyerekek munkáit adattárunkban megőrizzük, amit nem lehet eltenni, fotóztatjuk, és
így dokumentáljuk. Sok esetben készítünk ezekből a szülők számára kis kiállítást, és rend-
szeresen értékeljük, összehasonlítjuk az azonos korosztályok munkáit.

A foglalkozásokról, a résztvevő csoportokról, az alkalmazott módszerek, filmek feltün-
tetésével naplót vezetünk, ami teljességet nem tükröz, mert ebben csak azok a foglalko-
zások szerepelnek, amelyekben múzeumpedagógus legalább közreműködött.

A többi iskolai csoport látogatását csak regisztráljuk, a létszám, az iskola és a kísérő tanár nevének feltüntetésével.

Befejezésül egy alapvetően fontos tapasztalatról kell szólnunk.

A múzeumpedagógusnak a foglalkozás tartalmát minden részletében ismernie kell, mindig többet kell tudnia a témáról, mint amennyit előreláthatólag a csoport *igényel*. Ebből a tudásból azonban *csak* annyit szabad átadni, amennyit a csoport *képes* kényszer nélkül, könnyen elsajátítani.

Nem válhatnak a múzeumi foglalkozások *iskolai órákká*, de akkor nyerik el igazi értelmüket, ha a gyerekek *a múzeumban felhasználhatják azt, amit az iskolában tanultak, és az iskolai órán alkalmazhatják múzeumban szerzett tapasztalataikat*. A legfontosabb nevelési cél megvalósításáról van szó, a meglevő *tudás állandó felhasználásáról és alkalmazásáról*, mert az ebben a korban kialakított szokások nyomában valósulhat meg a régi latin közmondás: *Non scholae, sed vitae discimus*.

KIÁLLÍTÁSOK

PETNEKI ÁRON

„KORVIN MÁTYÁS ÉS A RENESZÁNSZ MAGYARORSZÁGON”

A magyar múzeumok kincseinek külföldi kiállításai már bizonyos hagyományra tekintenek vissza. Ezek a bemutatók általában a magyar művészet fejlődésének áttekintését adták. Párizsban 1966-ban a Petit Palais-ban rendezték meg a „Magyar művészet a X. századtól a XX. századig” című kiállítást, amely a legjelentősebb magyar közgyűjtemények együttes munkájának eredménye volt. Ezt követte 1968-ban a londoni Victoria and Albert Museumban a „Magyar műkincsek a IX–XVII. századból” című tárlat. Szűkebb időhatárai miatt ez a korábbinál gazdagabb anyagot tudott fölvonultatni a régi magyar képző- és iparművészet mesterműveiből. Rómában a Palazzo Venezia-ban 1972-ben — a népművészeti anyagbővítéssel — ugyanezt a kiállítást ismételték meg („Régi magyar művészet a X. századtól a XVII. századig”). Más profilú volt az a közös vállalkozás, melyet 1970-ben Budapesten, illetve Krakkóban láthatott a közönség: ez a magyar–lengyel történeti és művészeti kapcsolatok ezer évét fogta át.

Az 1982 májusa és novembere között Schallaburgban bemutatott magyar reneszánsz kiállítás a magyar muzeológia történetében még ilyen előzmények mellett is egyedülálló vállalkozásnak tekinthető. A korábbi kiállítások rendezői szerencsésebb helyzetben voltak, hiszen a magyar művészettörténet egészének vagy nagyobb szakaszainak illusztrálását kellett elvégezniök, szintézist kellett adniök a külföldi látogatóknak. A helyi szervezők általában kész magyar anyagot fogadtak, s csak kivételesen egészítették ki azt saját gyűjteményeikből (pl. Londonban a yorki Zsigmond-kard és a Cambridge-i Livius-corvina, illetve a római kiállításon néhány olasz tulajdonban levő corvina). Ezek a kölcsönzések is elsősorban a magyar szakemberek korábbi kutatómunkájának voltak köszönhe-

tők. A mostani kiállítás azonban nem több korszakot fogott át, hanem egy alig évszázadnyi periódust, melynek középpontjában egyetlen művészeti stílus, a reneszánsz állott. Bár a korábbi kiállítások szintén államközi megállapodások keretében jöttek létre, mégis a munka legnagyobb része a magyar szakembereknek jutott. Most a magyar és osztrák specialisták kezdettől fogva együtt dolgoztak a koncepció kidolgozásától egészen a kivitelezésig. Nem hallgathatjuk azonban el, hogy a munka tudományos részében mégiscsak a magyar fél szava volt a döntő. A kivitelezésben viszont a nagy nemzetközi tapasztalattal rendelkező osztrák kollégák vállaltak döntő szerepet. A kiállítási anyag is többszöröse volt az eddigieknek. A műtárgyak nagyobb része hazai állami és egyházi gyűjteményekből származott. Érdekes itt kitérnünk arra a rövid statisztikára, amely némi fogalmat adhat a szervezőmunka nehézségéről és a kiállítási tárgyak egybegyűjtésének munkaigényességéről.

A magyarországi anyag legnagyobb része Budapestről származott (13 gyűjtemény), 25 vidéki városból és helységről került ki a hazai anyag többi része: Bogyiszló, Diósgyőr, Eger (két gyűjtemény), Esztergom (9 gyűjtemény), Gyöngyös (2 gyűjtemény), Gyöngyöspata, Kalocsa, Kaposvár (2 gyűjtemény), Keszthely, Miskolc, Nagyvázsony, Nyírbátor, Nyíregyháza, Pannonhalma, Pécs, Penc, Pomáz, Sárospatak, Simontornya, Solyvár, Sopron (2 gyűjtemény), Tata, Vác (2 gyűjtemény), Veszprém (4 gyűjtemény), Visegrád. A külföldi kiállítók zöme természetesen osztrák volt, itt Bécs, Budapesthez hasonlóan szintén 13 gyűjteménnyel szerepelt, továbbá Eisenstadt, Graz, Innsbruck, Klosterneuburg, Linz, Melk, Pitten, Salzburg adta az ausztriai anyag többi részét. Hat cseh-szlovákiai város és hat olasz város állott a második helyen (Prága, Pozsony, Késmárk, Lőcse, Olomouc, Poprád, illetve Firenze, Milánó, Modena, Rieti, Velence és Verona). Lengyelországból Krakkó két gyűjteménnyel, míg Wroclaw egy gyűjteménnyel szerepelt. Londonból három gyűjtemény és egy manchesteri kollekció képviselte Angliát, míg Jugoszláviából Zágráb szerepelt két gyűjteménnyel. Az Észak-Amerikai Egyesült Államok, az NDK és Nyugat-Berlin és Svájc, valamint a Liechtensteini Hercegség kölcsönzött egy-egy gyűjteményéből.

Mindezeket már csak azért is érdemes felsorolni, hogy lássuk, mennyire szerteágazó munkát kellett elvégezni azoknak, akik a különféle akadályok, biztosítási nehézségek, szállítási bizonytalanságok ellenére ilyen hatalmas anyagot tudtak összegyűjteni, alig egy év alatt.

Az előbbiek kapcsán, úgy gondolom, érdemes arra is kitérni, hogy a nemzetközi kölcsönzések, még különféle „költségkihatásaik” ellenére is, mennyire fontosak egy-egy nagyobb kiállítás megszervezésénél.

Fájó pontja ez a magyar muzeológiának, hiszen hazánk történelme során rengeteg magyar vonatkozású műkincs került külföldre, sőt nemegyszer ennek köszönhetően maradt meg napjainkig. Éppen ezért lenne fontos mind tanulmányi, mind közművelődési szempontból, hogy minél több, ma külföldi tulajdonban levő hungaricumot legalábbis rövid időre idehaza is lássunk. Ezek a külföldi kölcsönzések különösen hiányoztak olyan országos jellegű rendezvényeken, mint az 1980-as Bethlen-kiállítás, ahol éppen a kor legszebb autentikus darabjai (pl. a stockholmi lózserszám vagy a karlsruhei Újlaki-féle tegez) hiányoztak. Bár az idén, októberben megnyitott székesfehérvári Nagy Lajos-kiállítás kapcsán történtek erőfeszítések jelentősebb külföldi műtárgyak bemutatására is, nem a kiállítás rendezőin múltott, hogy ez csak nagyon kis mértékben sikerült. (A zárai Szent Simeon ezüstkoporsó 1938-ban készült zágrábi másolata, ill. a Drezdából csak egy hétre kölcsönadott Hedvig-kupa.) A köztudottan rossz valutáris helyzetben sem szabad elfelejtkezni a fentiek elvi fontosságáról. Remélhetőleg a schallaburgi kiállítás budapesti megismétlésekor a külföldi anyag többségét viszontláthatjuk a Magyar Nemzeti Galériában.

A nemzetközi kölcsönzések hosszadalmas lebonyolítást igénylő munkájával kapcsolatban meg kell említenünk még egy fontos kérdést, a nagy kiállítások előkészítésére hagyott idő problémáját. A hazai gyakorlatban — az elvi döntéstől számítva — általában egy éven belül születik meg egy kiállítás. Ez, tekintve a kiállítási anyagok hollétét, a szervezési és kivitelezési munkákat, gyakran elegendőnek is bizonyul. Ahol azonban nemzetközi relációkkal is számolni kell, már nem mindig tűnik elegendőnek. A nagy külföldi kiállítások is azt bizonyítják, hogy alapos anyagfeltárás, tudományos kiértékelés, tanulmányok elkészítése és részletes katalógus kiadása, valamint a nemzetközi kölcsönzés lebonyolítása számára legalább két esztendő szükséges. A Mátyás-kiállítás elkészítésére — bár az az élvonalbeli nemzetközi kiállítások sorába tartozik — gyakorlatilag szintén csak egy esztendő állott rendelkezésre. Ez az osztrák félnek is gondokat okozott, a magyar felet pedig szinte embertelen erőfeszítésekre kényszerítette. Éppen a kiállítás előkészítése során került ismét előtérbe az is, hogy műtárgyállományunknak egy jelentős része alapos restaurálásra szorul. Ha van időigényes munka, úgy az a restaurátoroké. Valóban komoly erőfeszítések kellettek ahhoz, hogy pl. az Esztergomból kölcsönadott egyházi paramentumok teljes szépségükben pompázhassanak Schallaburgban.

Csak egyetlen ellenpélda: a párizsi Musée de l'Armée Mátyás-féle temetési pajzsát azért nem kölcsönözték a kiállításra, mert állapota eléggé rossz volt, s az ottani restaurátorok ilyen rövid határidőre nem vállalták elkészítését.

Jóllehet a vállalkozás az osztrákokkal közös volt, nemegyszer jelentett problémát magának a kiállító helyiségnek az elrendezése is. Bár a schallaburgi vár jelenlegi formájában kifejezetten kiállítási célokat szolgál, az épület rendeltetése eredetileg nem ez volt. A XVI. század végén, késő reneszánsz stílusban újjáépült várkastély Alsó-Ausztria egyik jelentős műemléke. A második világháború és az azt követő időszak jelentős károkat tett az épületben, amelyet az alsó-ausztriai kormány az 1960-as években vett át közművelődési célokra. Példáсан elvégzett külső műemléki helyreállítások mellett a belső architektúra minden jelentős elemének megtartásával sikerült egy nagyszabású kiállítási célokra szolgáló komplexumot létrehozni. Azonban éppen műemléki jellege, annak szakszerű megtartása miatt a kiállítások megrendezésénél több gondot okoz, mint egy ma épült múzeum belső tere. Bár az esetek többségében sikerült igen szerencsés módon áthidalni az ebből fakadó nehézségeket, volt olyan eset, hogy a terem határozta meg a kiállított tárgyak tematikáját, mint pl. a Mátyás külpolitikáját tárgyaló résznel. Időnként viszont — miután tematikus és kronologikus sorrendet is kellett tartani — szükség lett volna egy-egy kisebb jól elkülönített részre (pl. Mátyás pénzügyei). A kiállítás kivitelezői, bár gyakran merültek fel vitás kérdések, feladataikat mégis jól meg tudták oldani. Az installációk az esetek többségében jók, biztonságosak és visszafogottságukkal a kerámia-padlózat színével harmonizálva esztétikusak voltak. Ahol azonban ez a visszafogottság megszűnt, már több probléma jelentkezett. Különösen ilyen volt az utolsó terem, ahol az osztrák kivitelezők nemes gesztusa, miszerint az egyes tárgyköröket szétválasztó háttér-színek a piros-fehér-zöld színegyüttest adták volna ki, nem mindenben sikerült legjobban.

A kiállítás egésze 23 teremből állott, ahol, mint már korábban említettem, a változó belsőtér nagyságok ellenére is sikerült egy nagyjából időrendi, illetve egyes helyeken tematikus egységet megtartani. Az I. emeletre feljutva a bejárati bevezető terem mindössze egyetlen nagy, szemléltető táblából állott, amelyen Fügedi Erik munkája nyomán a magyar királyok genealógiáját láthatta a látogató I. Istvántól Mátyásig. Ezután egy teljesen különálló teremben — mintegy elkülönítve Mátyás korától, de egyben szerves előzményként is — a magyarországi reneszánsz és humanizmus kezdeteinek emlékeit állították ki. Elsősorban a Zsigmond-kori, itáliai humanisták, majd a két magyar humanista egyház-nagy, Vitéz János és Janus Pannonius működésének dokumentumai kerültek a vitrinek-

be. A látogató itt már ízelítőt kapott a XV. századi könyvművészet remek darabjaiból (Pl. a bécsi Plautus-kódex Vitéz János miniatúr arcképével, illetve az itáliai hatást mutató magyarországi könyvkötések.)

A rendezők a szigorúan vett időrendi határokat didaktikus szempontból nagyon helyesen bontották meg, amikor itt helyezték el Janus Pannonius verseinek későbbi, XVI. századi kiadásait is.

A következő három terem a Hunyadi-család és Mátyás király életét, személyiségét, uralkodásának legfontosabb emlékeit mutatta be. A Hunyadiak genealógiájánál már megjelent az okleveles anyag is, aránylag rossz állapota ellenére kiemelkedett Hunyadi János 1453-as címerbővítő diplomája. Mátyás életútjának dokumentumai jellegüknél fogva igen vegyesek, ezért gyakran csak fotó szerepelt (Pl. építészeti emlékek). Határozottan ügyes megoldást jelentett a tárgyak különbözősége ellenére az a csoportosítás, amelyben a hollós címer különféle variánsait mutatták be. A kiállítás egyik érdekességeként tarthatjuk számon a Mátyás-ikonográfia szinte teljes bemutatását, a legkifejezőbb, leghívebb portré-medailionoktól a híres és közismert márvány-reliefen át a kései ábrázolásokig. Itt sem okozott semmiféle zavart a szemlélő számára a technikák és méretek nagyfokú különbözősége. Annál problematikusabb volt a Mátyás-kor pénzeinek bemutatása. A vízszintes üvegtárolók felső részéhez nehezen lehetett hozzáférni, a háttérszövet sárgája nem adott elég kontrasztot, a más tárgyakat megvilágító lámpák reflexei zavartak, és végül az érme elhelyezése sem felelt meg a kiállítás általános színvonalának.

A kiállításrendezői találmányságnak kiemelkedő példája volt a Mátyás külpolitikáját szinte csak egyetlen műtárggyal illusztráló rész szerves beleolvasztása a nagyterembe. A Mátyás-domborművek sorába illesztették ugyanis a király egy itáliai diplomatájának, Franciscus Cynthiusnak profildomborművét, méghozzá úgy, hogy az egy külön kisteremben, némileg a Mátyás-portrék vonala mögött, ám pontfényvel kiemelve volt felállítva.

A következő teremsoron áthaladva Mátyás király külpolitikáját és hadjáratait illusztrálták a különféle fegyverek, melyek közül külön figyelmet érdemeltek Bécs város Történeti Múzeumának Mátyás-monogramos pajzsai. Itt láthattunk olyan kiállítási tárgyakat is, amelyek jól illusztrálják a későbbi hagyomány által egy-egy nagy személyiséghez kötött ereklyék kialakulását és továbbélését. Ilyen volt Mátyás állítólagos gallérja és sapkája (Kat. sz. 156 és 157.). A következő két terem a budai királyi palota reneszánsz átépítésének legszebb darabjait tartalmazta, ahol a faragott vörösmárvány töredékek mellett a palotát díszítő bronzszobrok egyikének modelljét is láttuk. A Vaduzból kölcsönzött

kis bronzszobor (kat. sz. 265/a), amely valaha a palota kapujánál álló két kapuőrző figura egyikének modellje, művészi kvalitásában kiemelkedett az anyagból, a kiállításnak talán egyik legszebb darabja volt, és némi fogalmat adott arról, milyen is lehetett a Budán fölállított reneszánsz műalkotások kvalitása. Nemcsak a palota külső díszei, hanem annak felszerelése is ezekben a termekben kapott helyet. A legszebb majolika tálakat, amelyeket Mátyás és Beatrix címerei díszítenek, New Yorkból és Londonból kapta kölcsön a kiállítás. Elhelyezésük a terem közepén levő üvegszekrényben különösen szerencsés volt, a körüljárhatóság mellett a vitrin aljára tett tükör segítségével a látogató a tálak alsó felében is gyönyörködhetett. A hetedik terem a magyarországi humanizmusnak és tudománynak volt szentelve, ahol a legkiemelkedőbb élményt a krakkói egyetem múzeumában őrzött csillagászati eszközök jelentették. Ezek eredetileg Marcin Bylica, Mátyás udvari csillagásza tulajdonát képezték, aki azokat egykori alma materének, a krakkói egyetemnek hagyományozta, ahol ma is őrzik. Nemcsak tudománytörténeti, hanem művészettörténeti érdekessége is volt a bécsi egyetem magyar nációjának anyakönyve, amelynek miniatűrái Szent Istvánt és Imrét, valamint a kun vitézzel küzdő László királyt ábrázolták. Miután ennek a teremnek a természetes megvilágítása igen kicsi, a fények nem túl erős alkalmazása némileg egy tudós dolgozószobájának hangulatát adta vissza, amelyben az aranyozott réz csillagászati műszerek hatása igen jól érvényesült. A teremben a valódi csillogást a Sodalitas Danubiana arany csészéje jelentette. A drezdai Grünes Gewölbe által kölcsönzött tárgyat szintén tükör segítségével lehetett minden oldalról tanulmányozni. Két újabb teremben a visegrádi építkezések kőanyagát szemlélhettük. A nagyobbik terem eredetileg a schallaburgi vár kápolnája volt, így a nagyobb töredékek itt kaptak helyet, köztük a visegrádi címeres kút és a visegrádi kápolna bejáratának lunettája, a Madonna-dombormű. Tanulmányi szempontból talán a legérdekesebbnek a márványmadonnák mesterének azonosítása tűnt: egy berlini márványdombormű alapján szoros kapcsolatba lehetett állítani a nagyvázsonyi és a zágrábi töredékeket, s ez lehetővé tette a művész, Giovanni Ricci identifikálását. Talán egyetlen zavaró körülmény volt a kápolnában: az alapító Losenstein síremléke, az alsó-ausztriai későreneszánsz egyik jeles alkotása, nem különült el egészen a magyarországi anyagtól, jóllehet avval sem korában, sem stílusában nem egyezett meg. Elképzelhető lett volna akár valami jelképes kordonnal vagy csupán egy nagyobb méretű táblával jelezni ennek a műalkotásnak a különállását, miután azt a belső térből eltávolítani nem lehetett. A kápolna ajtaja melletti két benyílóban nagyon szellemesen helyezték el a budai palota ásatásaiból előkerült üveg- és kerámia tárgyakat.

A kiállítás „nagyágyúja” kétségkívül a Corvin-könyvtár újbóli „egybehordása” volt. A Corvinák szépségéről, esztétikai értékeiről itt fölösleges írnom. Az élmény, melyet a hajdani budai királyi könyvtár töredékeinek együttláthatása jelentett, szintén a történész szubjektív érzései közé tartozik. Ezt a felejthetetlen élményt azonban némileg rontotta a kódexek exponálása. A belépőt csupasz (néhol bizony nem a legtisztább) falak fogadták, első pillantása csak a tárlókra eshetett, hiszen azokban vízszintesen feküdtek a könyvek. Az egyedüli fényforrás egy mindössze 15 lúxnyi fényerősségű neoncső volt, amelyet a miniatúrák védelme érdekében redukáltak ennyire. Sajnos ebben a fényben az apró műalkotások színezése korántsem érte el a természetes fényben való ragyogását. Tökéletesen érthető ez a nagyfokú védelem, hiszen pótolhatatlan műkincsekről van szó, ám az már kétségtelenül zavaró volt, hogy kontaktus-hibák miatt több helyen is vibrált a neonvilágítás, és míg itt a miniatúrákat ilyen lelkiismeretesen, szinte az esztétikai élvezetlenség határán védték, addig a későbbi, Jagelló-kori részben a nap vidáman sütötte a leggyönyörűbb címeres leveleket. (A kiállítás egész területén alkalmazott védőfóliák egyébként általában elegendő védelmet nyújtottak a fény káros hatása ellen, és a művek esztétikai élvezetét sem zavarták.)

A kor iparművészetének bemutatása a 13-as teremben a látogatók számára ugyancsak érdekes élményt nyújtott. Az ötvöstárgyak közül — miután az esztergomi kincstárban őrzött Mátyás-kálváriát biztonsági okokból szállítani nem lehet — kiemelkedett a bécsújhelyi Corvin-serleg. Ezt külön tárolóban mutatták be, márcsak a többletől elütő, nagy méretei miatt is. Az egyházi kincsek közül főként az osztrák látogatónak mehetett újdonságszámba a gyöngyösi Szent Bertalan-templom kincstárának több darabja (a mai Magyarország területén ez az egyetlen, ma is eredeti helyen megmaradt középkori ötvöstárgy együttes, amelyet a magyar közönség először az Iparművészeti Múzeumban rendezett gótika-kiállításon láthatott). A terem egyik falát az egyházi paramentumok foglalták el, amelyek részint itáliai, részint hazai alkotóik kezét dicsérték. Sajnos nem mindegyikbe gyönyörködhattünk maradéktalanul és ennek mindössze egyetlen pontfény elmaradása volt az oka. A miseruhák csoportjának közepére az ún. fojnicai kazulát helyezték, amelyet egykor Mátyás király trónkárpitjából szabtak. A két oldalt állványra felállított, szintén pontfényvel megvilágított miseruhák árnyékot vetettek éppen arra a darabra, amely szinte a kiállítás mottója volt, hiszen ott szerepelt a plakátokon és a katalógus címlapján. A miseruhákat eredetileg nem akarták üvegfalal elválasztani a közönségtől, azonban biztonsági okokból egy hatalmas üvegalickát kellett építeni. Közeli korántsem hatott oly zavarólag, mint messziről.

Ugyanebben a teremben, az ötvösséget bemutató utolsó vitrinben három olyan műtárgyat is láthattunk, amelyeknek kiállítását hosszas vita előzte meg. Egy részben aranyból készült kettőskereszt (sztaurotéka) és két ostensorium formájú ereklyetartó zárta le az ötvöstárgyak sorát. (Kat. sz. 516, 517, 518.) Érdekességüket az adta, hogy eredetileg az esztergomi székesegyház kincstárába tartoztak, s 1476-ban vitte magával Johannes Beckensloer esztergomi érsek Ausztriába, mikor átállott Mátyás legnagyobb ellenségéhez, III. Frigyeshez. A három ötvöstárgy mind stílusában, mind méreteiben elütött a reneszánsz tárgyaktól, ezért művészettörténeti szempontból kifogásolták a bemutatást. A magyar felet talán a tárgyak kalandos sorsa is befolyásolta — a kiállításnak semmi esetre sem volt célja ilyesfajta emóciók felébresztése. Bár Beckensloer — akit Mátyás egy oklevelében egyenesen főellenségének nevezett (1480. május 3., kat. sz. 163.) — az érseki székesegyház értéktárgyait törvényellenesen saját vagyonának tekintette, s a kincstár jelentős részét Salzburgba hurcolta, most mégis az osztrák fél, éppen történeti, kultúrtörténeti szempontból javasolta a még identifikálható darabok kiállítását. Szerintünk ez a lépés csak pozitívnak ítéelhető, még ha a többi ötvöstárgytól való elkülönítést hiányoljuk is. A 14. és 15. terem már a Mátyás utáni időket, a Jagelló-kort reprezentálta. Különösen a nagyon ritkán látható (s méginkább együtt látható) címereslevelek keltették fel a figyelmet.

A vár dísztermének falát a Jagelló-kor reneszánsz kőfaragványai ékesítették. Itt a nehézséget az jelentette, hogy a nagytermet közművelődési célokra használják, vasárnapi koncerteket, egyenes rádióközvetítéseket rendeznek, s ennek megfelelően a széksorokat állandó jelleggel fenntartják. Emiatt nem maradt kellő tér olyan pompás domborművek nyugodt szemlélésére, mint Báthory András Madonnája (kat. sz. 655.). A díszteremből nyíló kis átvezető szobában a mindennapi élet — elsősorban ásatásokból előkerült — tárgyait láthattuk. Ez ismét kihangsúlyozta a kiállítás művelődéstörténeti oldalát. Az eddig végigtekintett anyag (715 pozíció) már bőven túlszárnyalt minden korábbi kiállítási tárgykvantumot, a látogató is jócskán belefáradhatott tizenhét terem megtekintése után. A kiállítás rendezői azonban igen jó érzéssel frissítették fel a már megfáradt szemlélőt: a XVI. század első felének képzőművészeti alkotásai még csak ezután következtek. Méreteivel, összhatásával különösen jól mutatott a csikszentléleki főoltár (1510 körül, kat. sz. 786). Elsősorban a más szárnyasoltár-típusokhoz szokott osztrák látogatók számára ígérkezett „csemegének”. Sajnos a gogánváraljai festett mennyezetre, amely rendeltetésének megfelelően a látogatók feje fölé volt illesztve, kevesen vetették tekintetüket.

A korábbiakban már említett utolsó terem volt a legproblematicusabb, hiszen itt egyetlen helyiségben kellett bemutatni a Bakócz-kápolna fotó- és rajzdokumentációját hat eredeti kőrészlettel, ugyanakkor a magyarországi síremlékszobrászat jeles darabjait, nagyrészt másolatokban. Ugyanide zsúfolódtak a török elleni harc fegyverei, mellettük egészen más dimenziókban a Felix Petancius-féle illuminált tekerccsel, mely a török császárok genealógiáját tartalmazta (kat. sz. 855.) és itt kaptak helyet a mohácsi vész korának oklevelei és könyvei is. Különösen ügyes ötlet volt a kiállítóktól, hogy utolsó tárgyként, mintegy szimbolikusan Sylvester János sárvár-újszigeti bibliafordítása zárta a teljes tárlatot (kat. sz. 893.). A könyvet 1541-ben nyomtatták, abban az esztendőben, melyben az ország végleg három részre szakadt. Ez a terem ismét csak fölvetette azt a kérdést: művészettörténeti vagy történeti kiállítást láttunk-e? Nem lehet egyértelmű igennel vagy nemmel válaszolni. Korábbi hazai múzeumi gyakorlatunk néha igen komolyan vette a szoros szétválasztást. Az európai nagy kiállítások azonban bebizonyították, hogy igazán teljes képet nem lehet kapni egy kor művészetéről nem ismerve annak történelmét, s megfordítva: a történelmi bemutató semmit sem ér a kor mentalitásának, művészeti ízlésének bemutatása nélkül. Ezért bátran nevezhetjük a schallaburgi kiállítást a szó legtágabb értelmében vett művelődéstörténeti jellegűnek, sokoldalú, széles spektrumú tárlatnak.

A kiállításnak fontos tartozéka, egyben annak legfontosabb dokumentuma a katalógus. Korábbi hazai kiállítási gyakorlatunk szerint a katalógus általában egy bevezetőből (esetleg nagyobb bevezető tanulmányból), műtárgylistából és legtöbbször különálló illusztrív részből állott. Az 1960-as évek elején meginduló addig nem látott méretű nagy európai kiállítások azonban létrehozták a sokszor többkötetes óriás-katalógusokat, amelyek egyenértékűvé váltak a tanulmánykötetekkel és nagymonográfiákkal. A műtárgyleírások ezekben már nem csupán az adatokra (technika, méret, leltári szám) korlátozódtak, hanem minden tárgy analitikus leírást kapott, külön kitérve a történeti vonatkozásokra, analógiákra, paralel darabokra, valamint a tárgyra vonatkozó lehetőleg teljes bibliográfiai anyagra. A képanyag is ennek megfelelően bővült: már nem csupán a legrepresentatívabb darabokat illusztrálták, hanem a lehetőségek szerint minden tárgy fényképet kapott. Hazai gyakorlatban — ha nem is technikájánál, de tartalmánál fogva — az egyik első ilyen katalógus a Székesfehérvárott megrendezett Árpád-kori kőemlékek tárlatának katalógusa volt 1978-ban. Ezt követte a MTA Művészettörténeti Kutató Csoport két nagy kiállítása, amely tartalmában szintén európai színvonalú katalógust adott (Magyarországi művészet 1780–1830 és Magyarországi művészet 1830–1870, uo. 1981., Magyar Nem-

zeti Galéria). A jelenleg látható kiállítások közül az ugyancsak székesfehérvári Művészet I. Lajos korában című kiállítás katalógusa érdemel említést. A külföldön rendezett magyar kiállítások katalógusai, bár jóval szerényebb terjedelemben, de szintén alkalmazkodtak az ottani kívánalmakhoz. A schallaburgi katalógus azonban mind tartalmát, mind kiállítását tekintve messze fölötte áll minden eddigi, magyar közreműködéssel készült kiadványnak. (A 89 szerző munkáját Klaniczay Tibor, Török Gyöngyi és Gottfried Stangler szerkesztette.) Eredetileg az osztrák fél sem számított ilyen terjedelemre, de amikor kiderült, hogy a tanulmányok, a katalógus-rész és az illusztrációk egyenesen historiográfiai fontossággal bírnak, vállalták az ezzel járó többletet is. A színes táblák nyomása, ha külön nézzük az egyes illusztrációkat, általában a legszebb hazai kiadványok színvonalán áll. A nehézséget nyomdatechnikailag az jelentette, hogy különféle tárgyak különféle fotóit kellett egy nyomdagépre hangolni, és így, itt már mutatkoztak bizonyos színhelyességi problémák (pl. egyes miseruhák, 75–76. ábra). Ugyanakkor igen szépek a Corvinák reprodukciói és a márványokról készült felvételek. A fekete-fehér illusztrációknál a dokumentatív jelleg sokszor csak kis képméretet engedett meg, emiatt pl. egyes pecsétek nehezebben láthatóak (Pl. Kat. sz. 549. v. 551.). Élvezhetetlennek minősülő kép talán csak egy akadt, ez Temesvári Pelbárt Pomeriumának címlapfotója volt. (Kat. sz. 612.) Ami a katalógus tartalmi részét illeti, a magyar szempontból igencsak szűk határidők ellenére is olyan könyv született, amely hosszú időre részletes összefoglalója marad Mátyás korának és a magyar reneszánsz művészet egészének. (A magyar „könyvátfutást” ismerők számára szinte hihetetlennek tűnik, hogy a 768 oldalas, többkilós katalógus egyik felét már nyomták, amikor még a másik felének szerzői és szerkesztői munkálatai folytak. Ennek ellenére az osztrák nyomda egyetlen napot sem késett.)

A sok apró kritikai megjegyzés egyet nem felejtethet el. Ez a kiállítás nemcsak az államközi kulturális kapcsolatok fontos mérföldköve volt. Igen nagyszámú látogató-seregének valami egészen újat tudott nyújtani: bemutatni egy szomszédos, ám mégis sokszor igen rosszul ismert ország kulturális múltjának legnagyobb értékeit.

Tudományos jelentőségét pedig az adja, hogy egy látszólag már jól ismert történeti korszakról nemcsak új részeredményeket, hanem új, nemzetközi megközelítésű szintézist is tudott adni.

„SZÁNTÓFÖLDEK ÜZENETE”

Noha erről már két évvel korábban a „Magyar konyha” című időszaki kiállítás is meggyőzött bennünket, az 1982 augusztusában Budapesten tartott VIII. Gazdaságtörténeti Világkongresszus alkalmából rendezett időszaki kiállítás ismét bizonyítja, hogy parasztágunk hétköznapijainak használati tárgyai, munkaeszközei önmagukban is alkalmasak látványos, közönséget vonzó múzeumi bemutatásra. A jelenlegi kiállítás tematikája természetesen jóval szélesebb, amint a hangulatkeltő címe sejteti, a földművelő gazdálkodás egészéről kíván képet nyújtani.

Hogy valójában milyen szempontok irányították a kiállítás készítőit, azt a rendezvénnyel egyidőben megjelentetett igényes kiállítási vezetőből tudjuk meg, amely „A magyar paraszti mezőgazdaság technikai újításai a 19–20. században” címet viseli. Természetesen már a kiállítástechnikai feltételek (a döntő mértékben szereplő tárgyi anyag, az alaprajzi tagolás, de főképpen a szemléltetés megoldása) sem nyújtanak alapot arra, hogy a katalógus címében szereplő tematikai követelményt, a paraszti innováció tárgyi vetületét szó szerint kérhessük számon a kiállításon. Ennek megvilágítására széles gazdaságtörténeti háttérelmezés és gazdag dokumentatív illusztrációs anyag kíséretében maga a katalógus vállalkozhatott, betöltve azt a fontos feladatot is, hogy a magyar mezőgazdaság sok ellentmondással járó több évszázados fejlődéséről kellőképpen tájékoztassa a világkongresszus résztvevőit. (Ezért jelent meg kétnyelvű: magyar és angol szöveggel a katalógus.) A kiállítási vezetőnek ez az elsődleges funkciója menti kisebb szerkesztési, megfogalmazásbeli egyenetlenségeit.

A másfélszáz oldalnyi katalógus – gazdag dokumentációs anyagával (177 fényképmelléklettel) és jól tagolt monográfikus igényű áttekintésével – önmagában is maradandó értékű, a kiállítástól függetlenül is hasznosítható önálló kiadványt képvisel. Ezzel pedig régi igény kielégítését szolgálja, mégpedig azt, hogy a számottevőbb időszaki kiállítás mondanivalója és dokumentációs értékű anyaga ne merüljön feledésbe a gyűjteménytárkba visszakerülő tárgyakkal együtt. Természetesen az ilyen kiadvány, már csak azon

ok miatt is, hogy a kiállítás megnyitásakor ott kell lennie az ünnepi asztalon, nem tartalmazhatja a kiállítási tárgyak kompozícióinak képeit, nem követheti szolgáiban a bemutatott tárgyi anyag tematikáját. Viszont éppen ez kölcsönzi a nem hagyományos értelemben vett katalógus különös értékét, amely – az oldottabb szerkesztés miatt – jóval szélesebb háttérinformációt képes nyújtani. Ennek pedig közművelődési jelentőségét nem kell bizonygatni.

A kiállítást rendezte és a katalógust írta Benda Gyula, Hoffmann Tamás, Szilágyi Miklós és Szuhay Péter. Az időszaki kiállítás – a katalógus szerint – annak bemutatására törekszik, hogy a 18. század második felét és a 19. század első harmadát jellemző paraszti-kisüzemi termelés hogyan alakult át az ország iparosodása és társadalmi modernizálódása hatására a 19. század végétől a 20. század közepéig. Elsősorban a termelés szerkezetében végbement változásokat követi nyomon, vagyis azt a folyamatot, hogy a hagyományos önellátó (gabonatermelő-állattartó) paraszti üzemből az áruterelés lehetőségei és a piac szükségletei milyen új termelési ágakat fejlesztettek ki erőteljesebben, majd pedig ezek milyen új termelési eljárásokat, üzemszerveket alakítottak ki. Ez a célkitűzés – munkaeszközökre átszámítva – egyértelműen a kronologikus tárgyelrendezést jelenti, amennyiben az egyes paraszti üzemszerveket mint típus, vagy egy adott korszak mezőgazdasági struktúrájának jellege szerszámokon, használati tárgyakon keresztül kifejezésre juttatható. Másként fogalmazva, az adott tematikát érvényesítő kiállítás annak is próbája, hogy a múzeumi tárgyakkal milyen mértékben lehet kifejezni, érzékeltetni a gazdasági-társadalmi változások bonyolult folyamatát.

Nyilvánvaló, hogy az időbeliség érvényesítése képviseli a változás érzékeltetésének alapvető faktorát. Ez határozza meg a kiállítás rendezőelvét is, amely időben egymást követő – a kapitalizálódás előtti és utáni – korszak tárgyi anyagát állítja szembe, ill. párhuzamba egymással. Hogy ezt a különbséget üzemszervezeti aspektusból is hangsúlyozza, az egyiket vegyes gazdaság, a másikat szakosodott gazdaság megjelöléssel illeti a kiállítás. A terminológiákban rejlő ellentét önmagáért beszél, nemcsak eltérő üzemtípust, de lényegesen különböző gazdálkodási struktúrát is érzékeltet. A két nagy gondolati egységen belül a kiállítás anyaga természetesen tovább tagolódik.

Az anyagbemutatás tematikai beosztásával, didaktikai szerepével kapcsolatban elkerülhetetlenül felmerül – különösen a nem múzeumi kiállítások célját szolgáló épületekkel rendelkező múzeumaink esetében – az eleve meghatározott, alig módosítható alaprajzi adottság. Ennek a hátrányos helyzetnek kényszerítő ereje alól a jelen kiállítás sem tudta

minden esetben kivonni magát, noha a rendezők és a kiállítás kivitelezői nagy ötletgazdagsággal igyekeztek a termeket összekötő folyosórészeket, benyílókat a tematikai folyamatossághoz igazítani, ill. a témacsoportokat az alaprajzi rendszerhez hangolni. Ilyen módon a vegyes gazdaságot jellemző különböző kiegészítő foglalkozások, mint a halászat, vadászat, erdőlés, méhészet, állattenyésztés, famunkák, háztartás, szőlőművelés, gyümölcsstermesztés stb. egy középponti nagy termet körülfogó kisebb helyiségekbe kerültek. Mivel azonban az önellátó vegyes gazdaság tevékenységének középpontjában a gabonaművelés és a rétgazdálkodás állt, vagyis az ember és az állat legfontosabb táplálékának biztosítása, ez a témakör a nagy teremben kapott helyet, mégpedig rendkívül hatásos formában.

A kiállítás rendezői éltek a tér adta lehetőségekkel, és anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben is zsúfoltnak tűnne a terem, a nagyesszközök és felszerelések, az enteriőrök egész sorát állították fel az egyes munkafolyamatok sorrendjében. Ami a legnagyobb hatást gyakorolja a látogatóra, a bejárattal szemben álló szénával megrakott fatengelyes ökörszekér.

Ez a méreteiben is imponáló rekonstrukció azonnal élettel tölti meg a kiállítást. Életszerűségét növeli a körülötte elhelyezett takarmánygyűjtő kéziszközök funkcionális rendje és a szénagyűjtést ábrázoló nagyméretű háttérfotó mozgalmassága. Külön is említést érdemel az olyan hangulatkeltő tárgyak alkalmazása, mint az iga két oldalára tett ökörszájkosár és a szalmából font ökörkalap. — Ez az egyik legsikerültebb enteriőrje a kiállításnak! A gabonaművelés technikai színvonalát faeke, faborona, aratósarló és a kézicséplés eszközkészlete reprezentálja. A munkaeszközök közé iktatott természetes installációs anyag, mint az eredeti gabonakévékből összerakott (és le is kötött) kereszt, vagy a fejjel egymásnak fordított, elcséplésre váró elterített gabona, a munkaeszközök funkcióját — a számos háttérfényképpel együtt — még szembetűnőbben kiemelik. Éppen ezért szúr szemet a kézicséplést megjelenítő enteriőr eszközökkel való túlzúsúfoltsága. (Egyáltalán nem indokolt az öt azonos típusú kézicsép, a több favilla, a két szórólapát stb. elhelyezése az önmagában is érdekes gabonaágyáson.)

Arról, hogy egy munkafolyamat tárgyai önmagukban is hangulatot teremtő, esztétikus egységet tudnak alkotni, ugyanebben a teremben látható szénaművelési eszközök csoportja bizonykodik, de ugyanígy a legtöbb kiegészítő tevékenységet megjelenítő tárgyegyüttes is. Bár meg kell jegyezni, hogy pl. a vegyes gazdaságban szerepet játszó háziipari tevékenység felidézése a csodálatosan szép ácsolt ládák egész sorának bemutatására

adott lehetőséget, vagy a kiállítótér mérete a szőlőgazdálkodás kapcsán az eleve látványos faragott prés, díszített hordófenék, pinceajtó stb. bemutatásának is teret engedett.

A kiállítás másik nagy témaköre: a „szakosodott gazdaság” megismertetése három közel azonos méretű teremre korlátozódik. Ehhez az alaprajzi megoszláshoz igazodva követi egymást a három legfontosabb specializálódott gazdálkodási ág: a gabonagazdaság, a kápkultúrák és a kertkultúrák bemutatása. A megelőző tematikai egységgel való összevetésre egyértelműen a gabonagazdaság mint szakosodott, tehát magasabb technikai színvonalú gazdálkodási forma ad legtöbb alkalmat. A kiállításban levő tárgyak nem is hagynak kétséget a munkaeszközök és munkatechnikák nagyobb termelékenységét illetően. A felsorakoztatott talajművelő nagyesszközök (a fagerendelyes vaseke, vasborona, fogas, hegyhúzó), az aratásra szolgáló kasza, a nagymennyiségű kötetlen gabona hordására alkalmas vontatókocsi, vagy éppen a nyomtatást idéző munkaeszközkészlet nyilvánvalóan kifejezi a paraszti technikai újítás tényét és formáit. Noha ez a különbség legalább annyira az évszázadok óta egymás mellett élő két gazdálkodási rendszer: a hegyvidék és az alföld eszközkészletében megmutatkozó tradicionális megoszlással esik egybe. Ezt a felsorakoztatott kézeszközök még inkább megerősítik. Annak ellenére is, hogy egyedül az Alföldre jellemző vontatókocsihoz a hegyvidéken használatos toldott ágú favillák vannak mellékelve, noha a szemközti háttérfotón, amely alföldi aratómunkásokat ábrázolt, kizárólag nagyméretű, hasított ágú favillákat láthatunk. A szakirodalmi adatok nyomán is inkább a század eleji fényképfelvételnek hihetünk.

A kiállítási terem anyaga a talajműveléstől a gabonaörlésig végig követi a földművelő gazdálkodás legfontosabb munkafolyamatait. A témabemutatást itt is több enteriőr igyekszik mozgalmasabbá tenni, így pl. a búzával megrakott vontatókocsi, vagy a búzászákokkal megrakott lovasszekér, mely utóbbi a malomba indulás hangulatát kelti. Amint azonban az első nagyterem méretei szinte felfokozzák az enteriőrök látványhatását, itt a jóval szerényebb alapterület és zártabb helyiség redukálón hat a megjelenítésre, közelít a zsúfoltság érzetének határához. Amíg a kiállítás nagyobb részében a tárgyak mögött meghúzódó hatalmas háttérfotók kiemelik, funkciójukban is megjelenítik azokat, addig itt a sarokban elhelyezett vontatókocsi az egyik oldalán kaszás aratójelenetet, a másikon szekérral végzett nyomtatást ábrázoló hatalmas fényképháttérrel inkább zavarja, mintsem erősíti a látványhatást. A terjedelmes tárgy ugyanis takarja a képek egy részét, a kompozíció elemeinek szoros közelsége pedig csökkenti a képek mondanivalójának kellő érvényesülését. E miatt a rendelkezésre álló tér szűkössége okolható.

A következő terem és egyben tematikai egység a kapáskultúrákat mutatja be. A mezőgazdasági termelés átalakulásában legfontosabb szerepet játszó növények (kukorica, burgonya, dohány, répa) speciális eszközeit a rendezők nem az egyes növényfajták szerint tagolják, hanem a művelésmód és a feldolgozás két nagy munkafázisára bontva együttesen kezelik azokat. Ennek nyomán sokkal szemléletesebbé válik, tehát jobban lemérhető az új műveléstechnika eszközellátottságának mértéke és minősége. Ez a tagolás egyben szembeötlőbbé teszi a tárgyak házilagos előállításának döntő méretét, ezen keresztül a paraszti találékonyosság, kreativitás, ha úgy tetszik innováció megnyilvánulását.

Az utolsó témakört jelentő kertkultúra bemutatása már jobban rákényszerül a növényfajták szerinti elhatárolásra. A hagyma és a paprika művelésének, feldolgozásának eszközeit szervesen egészítik ki a változatos fotók; különösen találó a paprikapiacot ábrázoló kép. Noha a melegágyat alkalmazó kertészet új korszakot nyitott, mégis erőltetettnek tűnik a nagy kiterjedésű, gyékénytakarós melegágy rekonstrukciója. Annál is inkább, mert a szakosodott szőlőkultúra ugyanakkor meglehetősen szűk helyre kényszerülve, csak a legfontosabb kézeszközökre koncentrálna képviselheti magát. Még inkább növekszik a szemlélődő hiányérzete, ha ezt a tárgycsoportot a vegyes gazdaságú szőlőművelés megjelenítésével veti egybe. Noha az itt látható kézeszközök (metszőollók, bujtóásók, speciális kapák, kéregkaparók stb.) egyértelműen dokumentálják a szakosodást, a műveléstechnika fejlődését, mégis az egyetlen kézi szőlődarálón kívül szívesen látnánk viszont a borászat előzőekben szereplő egyéb elemeinek, pl. présnek, borkezelésnek magasabb technikai színvonalat képviselő megfelelőit. A szakosodott szőlőművelés szegényes hangulatú részletével szemben a káposztaművelést mintaszerűen összefogott, az eszközkészlet teljességét nyújtó tárgykompozíció teszi emlékezetes látvánnyá.

Noha a tartalmi áttekintés során több ízben kitértem a kiállítástechnika problémáira, mégis szükségét érzem a formai megoldásokról külön is megemlékezni. Ami a legfontosabb tényezőnek tekinthető, az installáció és a kiállítás művészeti kivitelezése teljesen összhangban áll a bemutatott anyag mondanivalójával. Különösen méltányolható a kiállítás színekultúrája, amely az eredeti tárgyakat a maguk természetes valóságában hagyja érvényesülni. A homokszínű installációk, emelvények, a barna háttérképek, a kék színű nyers falfelülete, valamint az egyedi fényforrások, tárgymegvilágítások kiemelik, mozgalmassá teszik a bemutatott eszközöket. A fényképek barna színárnyalatának archaizáló hatása fontos hangulati tényezőként érvényesül. Ugyancsak elismeréssel kell szólni arról a gondos szövegválogatásról, amely a korabeli gazdasági szakírók munkáiból merített idé-

zetekkel világítja meg a munkaeszközök használatát, a munkatechnikák formáit. A korhú magyarázó, kiegészítő szemelvények tovább erősítik a kiállítás hangulati egységét. A tárgyfeliratokon kívül esetenként diagramok, kartográfikus ábrázolások járulnak hozzá a mondanivaló kifejtéséhez. Ennek a kiállításnak is erénye a célratoró szűkszavúság.

A kiállítás bensőséges hangulatát számottevően növelik az olyan törekvések, amelyek a tárgyak és az installáció, a fényképek tartalma és a munkaeszközök önmagukban hordott funkciója közötti kapcsolatot igyekeznek elmélyíteni. A már említett példák (szénászekér, kézicséplés) mellett figyelmet érdemel az az ötletes megoldás is, hogy a háttérfényképen szereplő kukoricagóré sarkához koszorúba font valódi kukoricacsöveket akasztottak, a szárításmód jelzéseként. Éppen így a témabemutató életközelségét növelik pl. a szecsavágóba helyezett zöld kukoricaszárak, vagy a kamrai kenyértartóra rakott házi kenyerek. A tárgyak funkcióját szemléltető „eleven anyagok” szakszerű és mértéktartó alkalmazása figyelmet érdemlő módszertani törekvés. A tárgyak, fényképek és szövegek összhatásának ilyen módon való étellel megtöltése emeli eredeti anyaggá a kiállítás egyes témacsoportjait.

Összegzésül elmondhatjuk, hogy mintaszerűen összefogott kiállítást láthattunk, amely jól áttekinthető, logikus tagolással és igényes technikai megoldásokkal nemcsak a műzeumlátogató érdeklődőknek, hanem a szakembereknek is maradandó élményt nyújt.

HAGYOMÁNY ÉS KORSZERŰSÉG

FODOR ISTVÁN

ŐSTÖRTÉNETI TÉVUTAK ÉS TÖRTÉNETI TUDATUNK TORZULÁSAI

Hosszasan aligha szükséges taglalni, hogy a nemzeti tudat és önismerete formálásában milyen előkelő szerepe van a történeti tudatnak, ez utóbbiban pedig milyen fontos helye van az illető nép származásáról, őstörténetéről való ismereteknek. Ezért a szakemberek számára sem lehet közömbös, hogyan alakulnak népünk őstörténeti ismeretei, főként a most felnőtté érő nemzedéké, amely az utána következőknek adja majd tovább tudását. Rövid dolgozatomban természetesen nem tekinthetem át részleteiben e szerteágazó problémát, csupán műkedvelő őstörténészeink újabb megnyilatkozásaihoz s fogadtatásukhoz fűzök néhány észrevételt, majd a háttérben megbúvó okokat s a velük kapcsolatos tennivalóinkat kísérlem meg röviden körvonalazni.

Az utóbbi években nem csupán a műkedvelő őstörténészek (vagy ahogyan Zsirai Miklós nevezte őket¹ „őstörténeti csodabogarak”) tevékenysége volt igen intenzív – főként külföldön –, hanem a szakemberek „ellenakciói” is, amelyek során alapos bírálat alá vették

e tévtanokat. Különösen a manapság divatos sumér származási elmélet tudománytalanságát tárta több alapos dolgozat a közvélemény elé. Komoróczy Géza két nagy munkája tűnik ki különösképp ezek közül,² valamint László Gyula és Hajdú Péter elemzése.³ Úgy vélem, sem a sumérosok nézeteinek, sem a cáfolatoknak a bemutatására nincs e helyütt szükség, hiszen azok nem csupán a szakkörökben, hanem a történelem iránt érdeklődők széles táborában is jól ismertek. A műkedvelő őstörténészek újabb, ha nem is eredeti megnyilatkozásai a kecskeméti Forrás című színvonalas folyóirat tavaly novemberi számában láttak napvilágot, s ezekről szeretnék az alábbiakban szót ejteni.

A folyóirat e számának zömét kitevő Műhely rovat tartalmazza az őstörténeti jellegű írásokat, közülük Lükő Gábor és Juhász Péter színvonalas tanulmánya⁴ szakfolyóiratban is megjelenhetett volna, Dorosmai Imre, Borisz Perlov és Henkey Gyula⁵ dolgozatával már több ponton vitába szállnék, de ez eléggé messze vezetne mostani mondandóm-tól. Mai őstörténeti felfogásunktól teljesen eltérő irányba terelik viszont az olvasó gondolatait Kunszabó Ferenc, Vértessy György és Grandpierre K. Endre tanulmányai. Az alaphangot kétségkívül Kunszabó Ferenc dolgozata adja meg, aki az ittenihez sokban hasonló gondolatokat fejtegetett az ugyancsak tavaly novemberi Kortársban „Hunok Svájcban?” címmel.⁶ A vélt svájci hun atyafiságról az ez évi márciusi számban Radó György igazolta be tudományos alaposítással, hogy e feltevés nem más, mint a romantikus rokonkeresés csalfa játéka.⁷ Cikke végén mégis megjegyzi, hogy ennek ellenére örömmel és rokonszenvvel regisztrálja Kunszabó Ferenc írását. Megvallom, az alább elmondandók miatt bennem sem örömet, sem rokonszenvet nem keltett Kunszabó Ferenc egyik szóban forgó írása sem, még ha végső soron segíteni akaró szándék vezette is tollát.

Nos, mit is tart Kunszabó „idült lépéstévesztésnek”? Természetesen elsősorban azt, hogy nyelvünket finnugor eredetűnek tartjuk, mivel szerinte szókészletünknek csak mintegy 10%-a finnugor származék. Számításainak szakszerűtlen, hibás voltára — ugyancsak a Kortársban — Bereczki Gábor mutatott rá.⁸ Szellemes cáfolatából azt is megtudjuk, hogy a Hunok Svájcban? c. cikk első 500 szavának jóval több mint 70%-a finnugor eredetű. Igencsak bőven merített tehát Kunszabó Ferenc az általa elhanyagolhatónak vélt finnugor szóállományból. A bírálat szavai szerint azonban „...ha a magyar szókészletnek csak 10%-a lenne finnugor, az a magyar nyelv hovatarozásán mit sem változtatna, hiszen az alaktani elemek több mint 90%-ban finnugor eredetűek, s végeredményben ez a döntő. Az angol szókincs túlnyomó többsége latin és újlatin eredetű, de ettől még senki se vonja kétségbe az angol nyelv germán eredetét.”⁹ Az idézett mondatokból az is nyilvánvaló,

hogy a tudományos nyelvhasználat alapvető elemeinek ismerete nélkül igen-igen kockázatos dolog bármely nyelv hovatarozásáról magabiztos ítéletet mondani. Márpedig Kunszabó ezt teszi a magyar nyelv esetében, s következtetése: „valami ördögi lépésvesztés tanúi vagyunk a magyar hivatalos nyelvkutatás, de a vele kapcsolatos egész eredet- és fejlődéskutatás terén.” Aligha kétséges azonban, hogy Kunszabó vonata futott „ördögi” vakvágányra.

A Forrás-béli cikk nagyobb megértést kér a dilettáns „sokszögű” nyelvhasználat iránt (amivel egyébként foglalkoztak nyelvészeink bíráló dolgozatai¹⁰), ugyanakkor ő maga cseppet sem türelmesen és udvariasan mutatja be az egyik televízióadás őstörténész szereplőit. Mint írja „...nyelvészek meg régészek, vitát imitálva, fantom-kijelentéseket tettek. Felolvastak például egy meg nem nevezett szerző meg nem nevezett művéből pár sort, majd kijelentették, hogy ez nem helytálló. Aztán egymás szájába adva a szót beszéltek arról, hogy egyes személyek meg irányzatok a finnugrisztikát akarják felelőssé tenni a trianoni békéért. Ezt hosszan és mély beleéléssel taglalták...” stb. De vajon a szerző utána nézett-e annak, hogy az említett gondolat a trianoni békéről valóban „fantom-kijelentés”-e? Azt hiszem, nem. Az ilyenfajta vádak ugyanis eléggé gyakoriak. Lássuk például Baráth Tibor: Tájékoztató az újabb magyar őstörténeti kutatásokról című füzetét.¹¹ Ő „a finnugor rokonságra felépített magyar származáselmélet” következményeit többek között az alábbiakban látja: „Ebből a minden ízében hamis és káros történet szemléletből született meg a történelmi Magyarország szétdarabolásának igazoló irata. Azt mondták ellenségeink, hogy Magyarország Trianonban szentesített szétdarabolása ezer év óta esedékes igazságszolgáltatás volt és örvendjünk, amiért az Alföldet még meghagyták birtokunkban jutalmul európai határőr szerepünkért.”¹² Az említett TV-adás szereplői tehát nem kiagyalt, rágalmazó idézetekkel traktálták a nézőket.

De a cikk szerzője az írott források idézése tekintetében sem jár el lelkiismeretesebben. Azt állítja, hogy a honfoglaló magyarok Krisztus-hívők voltak, s „...a keresztény vallásnak nem a római, de nem is a bizánci rítusát követték, hanem azt a változatot, mely a Kazár birodalomban és egyáltalán a Közel-Keleten akkoriban igen elterjedt volt, sőt, mai napig is megtalálható a grúz egyházban meg a libanoni keresztényeknél.” Itt nem csak azt felejtí el megemlíteni, hogy a kazárok közt nem a keresztény, hanem a zsidó hit terjedt el, hanem mondanivalójának igazolására két jeles korabeli szerző munkájára is hivatkozik. Az egyik Liudprand cremonai püspök, aki 910-ben a magyarokat állítólag keresztényeknek nevezi, a másik pedig Bíborbanszületett Konstantín bizánci császár,

aki szerint „...a IX. század végén a magyarok egy tömege, át a Kaukázuson, „eredeti hazájuk tájára’ vonult...” Ezzel szemben a longobard nemesi családból származó Liudprand 920 táján születhetett, s így 910-ben aligha vethette papírra művét, Cremona püspökévé pedig 962-ben nevezte ki I. Ottó császár. Művét csak 958-ban kezdte el írni, amelyben Arnulf nyugati frank uralkodót abban marasztalja el, hogy a morvák ellen „...a magyarokat hívja segítségül, ezt a kapzsi és vakmerő népet, amely nem ismeri a mindenható Istent, de járatos mindenfajta gazságban, s csupán gyilkolásra és rablásra vágyik”.¹³ Később a merseburgi (933) csatáról írva, annak kezdetéről így emlékezik meg: „Haladék nélkül megkezdődik az ütközet, és a keresztények oldalán gyakran hallatszik a szent és csodálatos Kyrie eleison, „Isten irgalmazz’ kiáltás, míg amazok oldalán az ocsmány és ördögi hui, hui.”¹⁴ Ezenkívül többször is hangsúlyozza a magyarok pogány voltát.

Most nézzük, mit ír valójában Bíborbanszületett Konstantín császár a szavárd magyarokról. (A magyarokat a császár türköknek nevezi.) „Amikor a türkök és az akkor kangarnak nevezett besenyők közt háború ütött ki, a türkök hadserege vereséget szenvedett és két részre szakadt. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le, ezeket a türkök régi nevén mostanáig szavartü ászfalünek hívják, a másik rész pedig vajdájukkal és vezérükkel, Levedivel nyugatra ment lakni, az Etelközü nevezetű helyekre...”¹⁵ Nincs tehát szó a Kaukázuson túli „eredeti” magyar őshazáról, ahonnan az állítólagos „harmadikutas” magyar kereszténység származik. (A magyarság egy töredékének a Kaukázustól délre való vándorlása Czeglédy Károly újabb feltevése szerint 854 körül lehetett.¹⁶) Nem arról kívánom természetesen meggyőzni az olvasót, hogy a Kárpátoktól még keletre élő magyarság előtt a kereszténység ismeretlen volt, hiszen levédiai és etelközi szállásaikon nyilvánvalóan gyakorta felkeresték őket a bizánci hittérítők, s 860 körül Cirill szerzetes is találkozott a Krím-félsziget tájékán egy magyar csapattal, akik „...meghallgatván a Mester szavait, elengedték őt az egész kíséretével.”¹⁷ A keresztény jelképek ismeretéről tanúskodik honfoglalóink egyik ötvösremeke, a bizonyára még Etelközben készült bezédi tarsolylemez is, amelyen a bizánci kereszt ábrázolása békésen megfér a samanisztikus életfa és az iráni zoroasztrizmust jelképező két pávasárkány ölelésében.¹⁸ A lemez ábrázolása tehát a kereszt ellenére sem keresztény, hanem a honfoglalás előtti magyarságot ért sokszínű művészi és ideológiai hatás hű lenyomata. Hogy őseink Géza és Szent István koráig valóban pogányok voltak, nem csupán az írott források, hanem napvilágra került sírjaik ezrei is kétséget kizáróan igazolják.

Annak bemutatására talán ennyi is elég, hogy Kunszabó Ferenc meglehetősen „szabadon” értelmezi a forrásokat, a forráskritikai szakirodalom alaposabb megismerésére pedig láthatóan nem is feccsélte idejét.

Talán mondanom sem kellene, hogy a finnugor származáselmélet elterjesztésében — „sumérosainkhoz” hasonlóan — a Habsburgok magyarellenes ármánykodását látja. Ebbéli vélekedését is tényekkel cáfolta idézett cikkében Bereczki Gábor.¹⁹ A források és adatok torzított értelmezése, az őstörténetünket kutatók — főként a nyelvészek — rosszindulatú, a hatalom emlőin csüngő, tudatlanságukat hatalmi bástyák mögül védelmező vaskalaposokként való feltüntetése — ez az, ami miatt nem volt számomra rokonszenves Kunszabó írása. A szellemi vitapartnerek lebecsülése még akkor sem lenne helyénvaló, ha a tények a szerző igazát bizonyítanák. Ismét Bereczki Gábor szavait idézem, vitacikkének befejező mondatát: „A kérdés felvetésében, a magyarság lépéstévesztéseinek nyomozásában nincs vitám Kunszabó Ferencsel, de szemelt magból álljon a tényanyag, s alaposabban, pontosabban tájékozódva, elfogultság nélkül vizsgálódjunk.”²⁰

A szóban forgó Forrás-szám másik „rendhagyó” őstörténeti jellegű írását, Vértessy György: Egy ősi hiedelem nyomai Magyarországon c. cikkét itt nem taglalom, mivel a „sárkány-kutatás” kapcsán gondolatai azokon a megszokott utakon kalandoznak, amelyeket a sumérosokhoz hasonló műkedvelő nyelvészek és őstörténészek tapostak ki. (Dömös neve a mezopotámiai Dumuzi isten nevéből származik, s ez kapcsolatban van az itteni Árpád-kori templom építésével stb.)

Grandpierre K. Endre a Tárih-i Üngürüş nevű török krónika alapján vázolja fel a magyarság „előtörténetét”. Mint ismeretes, ezt a krónikát Székesfehérvár török általi elfoglalásakor (1543) ott talált latin nyelvű magyar krónika felhasználásával állította össze Mámud Terdzsümán, Szulejmán szultán bajor származású tolmácsa. E művet a múlt században Vámbéry Ármin fedezte fel s ismertette először a magyar tudományos világban. Már ő rámutatott, hogy a török fordító munkájában nem lehet az eredeti műre ráismerni, mert szerzője — a keleti krónikaszerkesztés hagyományait követve — a szöveget számtalan mesével szőtte át. A munka magyar fordítása az 1982-es könyvhétre jelent meg, sajnos részletes, forráskritikai értékelés nélkül,^{20a} ami a szóban forgóhoz hasonló újabb „interpretációkat” tesz lehetővé. Blaskovics József prágai egyetemi tanár fordítása azonban már a megjelenés előtt kéziratban terjedt, s ezt használta a cikk szerzője is. Feltevése szerint a török krónika azért különbözik gyökeresen az eddig ismert magyar krónikáktól, mert az a később megsemmisült ősgeszta alapján készült, s „...az ősgesztát a királyi könyv-

tár titkos anyagaként őrizték és ahhoz senki sem férhetett hozzá, létezéséről sem szerezhették tudomást.²¹ Ezzel az abszurd feltevessel aztán megnyílhat az út a szerző fantáziája előtt, s a török krónika tekervényes meséinek szövevényéből kényére-kedvére bonthatja ki a magyarság „őstörténetét”.

Vizsgálódásainak eredményeit összegezve, először is leszögezi, hogy „...László Gyula elévülhetetlen érdeme a kettős honfoglalás elmélete, hiszen ezt az egyszerű honfoglalás elméletével szemben érvényesítette, amely a Bach-korban vált uralkodóvá.”²² László Gyula széles körben ismert feltevését tehát – amelyet mellesleg a kutatók többsége egyáltalán nem lát igazoltnak^{22a} – a szerző sziklaszilárd tételként kezeli, s az idézetből az is nyilvánvaló, hogy könnyen Habsburg-bérencé válik, aki nem hisz benne. Miért fontos a szerzőnek ez a indítás? Azért, mert ő még a kétszeri honfoglalással sem elégszik meg, s a 89. lapon közölt táblázata szerint volt egy ősfoglalás, majd ezt hét (!) visszafoglalás követte. A legősibb magyarok „meghatározatlan ősidőben” hajtották végre az „ősfoglalást”, s a jégkorban már itt kellett lenniök, hiszen az „első honvisszafoglalás” az i.e. 1200–8000 között volt a szerző szerint, tehát az átmeneti kőkorban. Nem csoda hát, hogy őseink ragaszkodása oly erős volt e föld iránt, hogy az első visszafoglaló „Hunor népét” követően még hatszor „foglalták vissza” mint szkíták, szarmaták, hunok, korai és késői avarok s legutoljára már mint magyarok. De ez még semmi! A szerző ugyanis így folytatja: „Talán fölösleges mondanunk: ez a táblázat is hiányos. Nem esett szó például többek között a budinok, kiket Herodotos is nagy népnek nevez, a palócok, bese nyők, jazygok (jászok), csángók, akiknek ősbetelepüléséről a helynevek tanúskodásán kívül úgyszólván semmit sem tudunk, továbbá a dákok vagy dahák, akiknek etnikai hovatartozása vitatott, noha bizonyos jelek, a fentebbi csoport-kritériumok őket is a szkíták közé sorolják”... és így tovább.

Íme, így kerekedett ki a török krónikából a nyolcszoros magyar honfoglalás, amelyből a fenti idézet alapján ítélve, még több is lehet. Kétségtelen, hogy a Forrás őstörténeti számának különcségeire ezzel az „elmélettel” Grandpierre K. Endre tette fel a koronát. (Később dolgozatából a Látóhatár is közölt részleteket.²³) A Forrás ez évi júniusi számában visszatért az őstörténeti összeállítás visszhangjára s néhány újabb őstörténeti témájú dolgozatot is közölt.^{23a} Gulyás Mihály lírai merengése az Obnál arra a gondolatra csábítja az olvasót, hogy az obi ugorok és magyarok nyelve nem közös gyökerű, hanem az eredetileg más nyelvet beszélő vogulok és osztjások valaha átvették a magyarok nyelvét. Annak magyarázatába azonban nem bocsátkozik, hogy e nyelvcsere nék miért nincsenek nyelvi nyomai.

Bakó Ferenc — Henkey Gyulához csatlakozva — a középkori népesség továbbélésének vizsgálatát sürgeti. Kálmán Béla tudós alapossággal cáfolja a nyolcszoros honfoglalás és a dömösi szómagyarázat légbőlkapott ötleteit, valamint Kunszabó Ferencnek nyelvünk eredetéről és a finnugorbarát Habsburgokról kifejtett gondolatait.

Gellért Sándor suméros ihletésű nyelvészeti eszmefuttatása után Kunszabó Ferenc foglalja össze a tavaly novemberi szám visszhangját. Az idézett vagy hivatkozott olvasói levelek mind az ő igazát támogatják, s közben elválaszthatatlanul összegyűlik írásában a magyar őstörténet és például a vértesszőlősi szlovák nyelvoktatás ügye. A kövendő példává magasztosul két „elfogulatlan” amatőr kutató műve, a dombegyházi Attilahagyományokat kutató Radnai Mikes megmosolyogatóan naiv munkája és az Ausztriában élő orvos, Götz László „Keleten kél a Nap” című háromkötetes, mindenkit fölényesen és durván kioktató „kiskatéja”.^{23b} A cikk szerzőjét tehát láthatóan megnyugtatták az olvasói reagálások, s erőt gyűjthetett belőlük további „alaprengetéseihez”.

A Forrás „őstörténeti” számának rövid bemutatása nem lenne teljes, ha nem idézném fel, milyen nehezen, hosszú utánjárás eredményeként jutottam hozzá, végülis kecskeméti barátaim segítségével. A pesti elárusítóhelyeken a lap megjelenése után egy-két nappal már mosolyogva fogadták kérdésemet.

Nem kétséges hát, hogy a lap megjelenésének híre futótűzként terjedt, s érdeklődőkben nem volt hiány. Úgy vélem, e jelenség nem véletlen, s az érdeklődés sem egyszeri, nem csak az idézett Forrás-számnak szólt. Igaz, általában megélnékült a népünk őstörténete iránti érdeklődés, de egyedül ezzel aligha magyarázható, hogy jelentősen megnőtt a „csodabogarak”, a megszokottól eltérő elméletek iránti figyelem. Talán nem fölösleges, ha erre felfigyelünk, megkíséreljük ennek okait, gyökereit is feltárni, s azon is eltöprengünk, hogy milyen tennivalóik vannak ezen a téren a hivatásos őstörténészeknek, a pedagógusoknak és a népművelőknek.

A magyar őstörténet hazai műkedvelő művelői a legtöbb esetben semmivel sem dolgoznak magasabb „szakmai színvonalon”, mint a határon kívüliek. Többségüktől sem itt, sem ott nem tagadhatjuk meg a jószándékot. Nézetük szerint ugyanis ősi történelmünk sokkal több dicső lappal toldható meg, mint amennyit a tudományos tollak eddig összeírtak. Ennek a történelmi időszaknak azonban nem ismerik sem az írott, sem a nyelvi, sem pedig a régészeti forrásait. A saját maguk által felállított „elméletekben” azonban rendületlenül hisznek. A tudomány eszközeivel való meggyőzésük ezért majdhogynem lehetetlen. S azoké is, akik e hit hívéül szegődnek. Azt hiszem, már itt elértünk a tennivalók-

hoz. Tudniillik a történelem, esetünkben az őstörténet iránt érdeklődő közönség véleményem szerint túlságosan keveset hall vagy olvashat arról, hogy az őstörténet kutatása igen komoly ismereteket követel, nem elegendő néhány cikk vagy könyv elolvasása, hanem ennek a szakterületnek is vannak forrásai. A fentiekben arról már szó esett, hogy nyelvrokonságot csak az kutathat, aki ismeri a nyelvfejlődés törvényeit, s nem játékos kedvtelésből etimologizál üres óráiban. Az írott források értőjének pedig hiánytalanul kell ismerni a latin, görög, arab, szláv forrásokat, azok keletkezésének minden csínját-bínját. Tehát minderre hosszú évek keserves munkáját kell előbb fordítani, s csak azután lehet az őstörténet egyes kérdéseiről értekezni. Azt hiszem, ez kevésbé tudatosult a közvéleményben. Nem tartom szerencsésnek annak unos-untalan hangoztatását a széles olvasóközönségnek szánt tudományos munkákban, hogy őstörténetünk szinte minden pontja bizonytalan, a források bármilyen értelmezése megengedett. A túlságosan szabadjára engedett tudományos fantázia, különösen ha az szép nyelvi köntösbe öltöztetett, bizonyára gyakran önt bizalmat az amatőr őstörténészekbe.

Természetesen nem arról akarom az olvasót meggyőzni, hogy tudományos kutatással csak az foglalkozhat, aki az egyetemen erre ilyen irányú képesítést szerzett. Csakhogy esetünkben az őstörténeti bűvárkodást nem az elméletek gyártásával kell kezdeni, hanem a források és a szakirodalom, valamint a tudományos módszertan megismerésével. Erre a nagy erőfeszítést és tetemes időt igénylő munkára azonban kevesen vállalkoznak. S számot vetve a reális lehetőségekkel, kevesen is vállalkozhatnak. Napjainkban ugyanis a történettudomány bármely ágában igen nehéz áttekinteni a szerteágazó szakirodalmat. Kívülállóként rendkívül nehéz erdményes tudományos kutatást folytatni. Bizonyára ezért tud oly kevés középiskolai történelemtanár színvonalas kutatómunkát folytatni, ami a századfordulón még megszokott jelenség volt.

A tévutakat járó amatőr őstörténész nem azzal okoz kárt, hogy önmaga szórakoztatására őstörténeti dolgozatokat írogat, hanem e „művek” hatása okoz kárt több-kevesebb ember történeti tudatában. S ha valaki eléggé „rámenős”, viszonylag könnyen szerezhethet ezeknek az írásoknak nyilvánosságot. A kiadók és szerkesztők nem látnak benne különösebb veszélyt. (Nem tudom, hányan ülnének be közülük például egy műkedvelő fogorvos székébe.) A közzététel után a szerző, mivel nem emelik pajzsra a Magyar Tudományos Akadémián, a legtöbb esetben ellenséges érzülettel viseltetik a szakterület hivatásos művelői iránt. A leggyakrabban ebből az érzésből táplálkoznak a „hivatalos” irányvonal elleni támadások. Néhány szerző ennél tovább is megy, és szinte törvényszerűen eljut a kül-

földön élő „sumérosok” vádaskodó tételeinek ismételtetéséhez: a finnugor származás-elmélet a Habsburgok magyarellenes koholmánya volt, ők kényszerítették azt tudományos életünkre, hogy ezzel népünk tudatát megnyomorítsák. (Azt itthon nem teszik hozzá természetesen, amit a nyugaton élők egy része, hogy ti. most pedig ezt a káros elméletet a Szovjetunió kényszeríti ránk.) S itt lehetetlen nem felismernünk a háttérben meghúzódó — jóllehet a legtöbbször nem tudatos — politikai-ideológiai indítékot. Mit tehet, mivel segíthet a jelen helyzeten a szaktudomány, az oktatás és az ismeretterjesztés? Érdemes talán kis kerülővel igyekeznünk a válasz felé.

A magyar őstörténet kutatása hosszú ideig nem tartozott a tudományirányításunk által különösen támogatott témák közé. A felszabadulás után kibontakozó, majd megizmosodó magyar marxista történettudomány vezető-irányító egyéniségei úgy vélték, hogy a szocialista nemzettudat kialakítása szempontjából elsősorban a korábban elhanyagolt új- és főként legújabbkori történelem, valamint a munkásmozgalom történetének kutatására és bemutatására van szükség. Jellemző, hogy az ötvenes években — amikor a szovjet régészettudomány eredményei a kutatók számára a korábbinál sokkal jobban hozzáférhetővé váltak — a magyar őstörténet régészeti szempontú vizsgálatával csak egyetlen régészünk foglalkozott, László Gyula, ő is csak „önszorgalomból”, magára hagyatva.²⁴ Iszonyú adósságainkra ezen a területen — miközben közelebbi s távolabbi szomszédaink példás szorgalommal búvárolták ősi múltjukat — csak akkor döbrentek rá a szakterület felelős vezetői, amikor a magyar történelem új, sok kötetes szintézisének megírása napirendre került. A kutatás lendülete a hatvanas években, majd főként a hetvenes évek elején fokozódott, de napjainkban újólag lankadni látszik.

Bár az utóbbi évtized látványos eredményei a negyedszázados mulasztásból sokat pótoltak, a korábbi szemlélet nyomai még ma is élénken virítanak. A régebbi korok kutatásának megítélését tükrözi az említett új magyar történelmi szintézis köteteinek terjedelmi felosztása is, ahol ezek az időszakok aránytalanul kevés helyet kaptak. De hasonló képet mutat tudományos intézeteink személyi összetétele is. A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében például egyetlen kutató sem foglalkozik „főhivatás-ként” a magyar nép Szent István előtti történelmével, s aránytalanul kevés a középkorkutatók száma is. Míg a magyar és egyetemes történelem majd minden jelentősebb korszaka rendelkezik intézeti vagy egyetemi kutatóbázissal, addig a magyar őstörténet-kutatás irányát és ütemét még ma is zömmel az egyéni kezdeményezések és az egyéni lelkesedés szabja meg.

Nyilvánvaló, hogy a magyat őstörténet oktatása magán viseli a kutatás hiányosságának minden nyomát. Egyeteminken és főiskoláinkon az őstörténet oktatása távolról sem elégitő, zömmel más korszakkal foglalkozó, szükségszerűen nem eléggé tájékozott oktató adja elő jól-rosszul ennek a kornak a történetét. Így aztán a felsőoktatási intézményekből az őstörténet területén jobbára szinte teljesen tájékoztatlan közép- és általános iskolai tanárok kerülnek ki, akik a legfogékonyabb korban levő tanítványaiknak semmivel sem tudnak többet mondani a többnyire szárazon megírt, általánosságokat és túlhaladott ismereteket tartalmazó tankönyveknél. (Igaz, az újabb tankönyvek színvonala lényegesen magasabb.) Nem csodálnivaló tehát, hogy a tanulók nem tesznek szert többé-kevésbé szilárd őstörténeti ismeretekre, sem most, sem későbbben nem lesznek képesek az ismeretterjesztő irodalomban feltűnő, gyakran egymásnak ellentmondó vélemények és elméletek súlyát hozzávetőlegesen sem megítélni. Ráadásul a tanulók a színtelenül oktatott történelmet kedvetlenül tanulják, s sok esetben ellenszenvessé válik számukra. Bizonyára részben ezért fogadják későbbben érdeklődéssel a dilettáns őstörténészek munkáit is, akik fennen hirdetik, hogy a bennük amúgy is rossz emléket idéző „hivatalos állásponttal” szemben a derítőbb igazságot nyomozzák. (Ennek a viszonynak a kialakításában alighanem jelentős szerepe van történettudományunk és történeti publicisztikánk „deheroizáló” korszakának is.)

A tudományos kutatásnál és oktatásnál jóval intenzívebbnek vélem a különböző keretek közt folyó tudományos ismeretterjesztő tevékenységet, amelynek színvonala is többnyire megfelelő. Csakhogy a valóban színvonalas ismeretterjesztés — különösen annak szóbeli formája — elenyészően kevesekhez jut el, ha az őstörténet iránt érdeklődők egyre növekvő táborát vesszük alapul. Emellett gyakran azt is tapasztalhatjuk, hogy az előadások és előadás-sorozatok szervezői nem mindig a vonzóan előadó szakembereket nyerik meg az előadásokra, s a szárazon előadott mégoly fontos és jelentős tudományos eredmények is csak arra jók, hogy a közönséget elriasszák. A sorozatok pedig gyakran tarka egyvelegé válnak a nem egészen avatott szervezők kezében. Azt hiszem, ennek esett áldozatul Boros János és Rapcsányi László szép, sikeres riportsorozata is a rádióban („Vendégségben őseinknél”), amikor a hallgató csodálkozva kapkodhatta a fejét a számos tudós még számosabb elképzeléseinek hallatán. A közönség szélesebb köréhez jut el az ismeretterjesztés írott formája, s az utóbbi években a kiadók is élénk érdeklődést mutatnak az őstörténeti témájú művek iránt. Kevés viszont a szép, élvezetes stílusban írni tudó, ugyanakkor színvonalas ismereteket tolmácsoló szakember, s itt is kiütköznek

kutatásbeli elmaradásaink. Az olvasmányosan megírt publicisztikai jellegű írások tudományos színvonala pedig gyakran siralmas. S ne feledjük: az írásos ismeretterjesztésbe a fentebb említett dilettáns őstörténészek „alkotásai” is beletartoznak. Az ilyenfajta irodalmat nyomon követő olvasót tehát gyakran nem orientálja, hanem inkább összezavarja az ismeretterjesztő irodalom.

Azt hiszem, semmiképp nem lenne helyes elhallgatnunk az őstörténeti téveszmék terjedésének okai közül a néhány szomszédos országban hivatalos rangra emelt nacionalista őstörténeti mítoszok hatását sem. Ezek az elméletek nálunk is eléggé közismertek, elég csak röviden utalnom lényegükre.

A román történetírásban uralkodó dák kontinuitáselmélet szerint a mai román nép a romanizált dákok utódja, s így Erdély a román népalakulás bölcsője. A népvándorlás viharait Erdély hegyei közt csodálatos módon átvészelő őstrománok (akikről egyébként egyetlen írott forrás sem tesz említést!) a politikai uralmuk alatt levő szlávokkal Erdélyben és az Alföld keleti részén a IX. században államalakulatokat hoztak létre, amelyek élén Ménmarót, Glad és Gelou állott. (E neveket – mint a közismert – román történészek a magyar Anonymus regényes gesztájából kölcsönözték, valós történeti szereppel ruháztatva így fel az 1200 körül költött alakokat.) A honfoglaló magyarok csak a só megszerzéséért vonultak be Erdélybe, utána ki is vonultak onnét. Az említett román fejedelemségek további virágzását tehát nem akadályozták, amelyekben egyébként a hatalom öröklődött. Gelou utóda Gyula lett, Gládé pedig Ajtony (Ahtum). Ménmarót bihari központú tartománya jórészt Gyulára szállt. A magyarok a XI–XIII. században fokozatosan veszik birtokukba Erdélyt, s megyeservezetüket a korábbi román-szláv előzmények átvétele útján építik ki. Az erdélyi honfoglaláskori régészeti leleteket – amelyek száma valóban nem nagy – a honfoglaló harcok emlékeinek vagy a nép zömétől „elkalandozott” közösségek hagyatékának tartják.²⁵ A magyar államszervezés idejéből származó erdélyi földvárakat az imént említett román „hercegek” székhelyeinek vélik a román kutatók, s ezért azok építését jó száz esztendővel „visszakelteznek” a IX. századra.²⁶ Újabban a románság IX–XI. századi emlékének vélik az Al-Duna vidékén és Havaselvén kialakult balkán-dunai vagy másképpen Dridu-kultúrát.²⁷ Ez a régészeti műveltség azonban a megszilárduló első bolgár állam keretei közt fejlődik, s zömmel bizonyosan délszláv lakosság hagyatéka.²⁸

A szlovák történetírás pedig azt a történetileg szintén igazolhatatlan feltevést hangoztatja, hogy a mai szlovák nép a Nagymorva „Birodalom” (helyesen: fejedelemség) örököse,

a nagymorvák utóda. A dicső múlt megalkotásának lázában néhány szlovák kollégánk a morva fejedelemség határát nem a Garamnál vonja meg, amint ezt a cseh krónikás igazolja, hanem a „birodalom” keretei közé utalja Kelet-Szlovákiát, a Duna-Tisza közét Szolnokig, s a Dunántúl északkeleti részét is, a Dunántúl többi részén pedig szintén szláv fejedelemséget tételeznek fel. A morva fejedelemség kiterjedését igazolandó a IX. századra kelteznek vissza a magyar államszervezés korában épült zempléni földvárat,²⁹ s Feldebrőt, amely kétségkívül a XI. században épült. A mai Szlovákia területén előkerült keleti, nomád rítusú avar temetők „avar-szláv”, „szláv-avar” vagy egyszerűen „szláv” jelzõt kapnak. (Szinte komikus, hogy például a pilismaróti avar temető avarként szerepel a szakirodalomban, de a határ másik oldalán levő párkányit már „avar-szláv”-nak tartják szlovák kollégáink, mintha már az avarok is tiszteletben tartották volna a trianoni határokat, s a túloldalon buzgón igyekeztek volna elszlávosodni.) „Dél-Szlovákiát” (amely erre a korra vonatkozóan ugyanolyan történetietlen kifejezés, mintha például Német Demokratikus Köztársaságról beszélnénk) a magyarok e feltevés szerint csak 950-ben szállták meg.³⁰ Nincs itt terünk ennek az elméletnek sem a részletekbe menő bírálatára, talán elegendő Györffy Györgynek Ján Dekan könyvéről írott bírálatára hagyatkoznom,³¹ szösz szerint idézve a koncepció lényegére vonatkozó szavait: „...olyanféle viszony van a szlovákok és a nagymorvák között, mint a XII. századtól Erdélybe beköltözött románok és az ókori dákok, illetve az őket megsemmisítő római legionisták között, avagy a 895-ben beköltözött magyarok és Attila hunjai, illetve az avarok között.”³² Hozzátehetjük még ehhez, hogy a szlovák kutatók egy része a 450-es évekre teszi a legkorábbi szlávok megjelenését Szlovákia területén, jóllehet a Visztula vidékéről dél felé nyomuló ősszlávok a VI. század előtt aligha érhatték el az Északi Kárpátokat.³³ Meg kell azonban azt is jegyeznünk, hogy a román kutatással ellentétben szlovákiai kollégáink közül többen nem osztják a fenti véleményt, s az írott, valamint a régészeti források objektív, tudományos értékelésén alapuló állásponton vannak.

Szovjet Kárpátalja (Kárpát-Ukrajna) helytörténészei közül többen régóta hangoztatják, hogy a kijevei keleti szláv állam jelentős nagyságú területet birtokolt a Kárpátokon belül. E nézet helyet kapott az ismeretterjesztő munkákban is. Ezek egyikének szerzője, I. H. Sluha így értékeli a honfoglalás utáni viszonyokat a Kárpát-medence északkeleti részén: „A társadalmi és kulturális fejlődés magasabb fokán álló szlávok jó hatással voltak a magyar törzsek további fejlődésére. A magyarok fokozatosan áttértek a földművelésre és a kötött állattenyésztésre, megindult osztálytársadalmuk kialakulása. A szláv hatás meggyorsí-

totta a magyar állam megalakulását és a kereszténység felvételét. A magyar feudális állam keleten az ó-orosz állam legtávolabbi földjeivel — a Kárpáti Russzal — volt határos. Ez a határ a Tokaji hegyektől a Tiszáig, onnan pedig a lápig húzódott, és azután a Szamos és a Kraszna felé kanyarodott. A XII. század nyolcvanas éveinek végén Magyarország elfoglalja a Kárpátontúlt, és a Kárpátokig tolta ki határát.³⁴

Ezzel szemben a Szovjetunió történetét összefoglaló nagy történeti szintézisben a Kijevi Oroszország, illetve később Halics határa a Kárpátok gerincén húzódik,³⁵ amit egyébként minden számbajöhető forrás megerősít. Kétségtől erre utal, hogy a Kárpátok neve a magyar oklevélben „Orosz Havasok” (Ruthenorum Alpes), az orosz őskronika viszont „Magyar Hegyek”-nek (gori Ugorszkija) nevezi.³⁶ E feltevés nem adja annak sem magyarázatát, hogy miért éppen az állítólagos orosz területen találjuk a legszebb leletanyagban bővelkedő X. századi magyar temetőket Rakamaztól Szolyváig, s hogyan került egy szintén rangos, határvédő magyar közösség a Kárpátok vonalán kívülre, akiknek temetője Przemyslben került elő.³⁷ (Nem térek itt most ki az idézet kezdő mondataira, amelyek a honfoglalás kori szlávok „kultúrförlényének” idejétmúlt gondolatát elevenítik fel.³⁸) Újabban a bolgár történettudományban is felmerült az a nézet, hogy a Kárpát-medence keleti felének nagy része még Sámuel cár uralkodása alatt, 996 körül is Bulgáriához tartozott.³⁹ Ezt azonban sem a történeti, sem a régészeti források nem erősítik meg. Való igaz, hogy az avar birodalom bukása után, a IX. század első felében Krum, majd Omurtag országához csatolta a Szerémséget, az Alföld déli részét és Dél-Erdélyt, ez azonban akkor is elsősorban katonai megszállást jelentett, bolgár lakosság régészeti nyomait csak Dél-Erdélyben, a só- és aranylelőhelyek környékén tudjuk egyértelműen kimutatni. A honfoglaló magyarság azonban éppen a bolgárok elleni harcokban foglalta el új hazáját, s nem férhet hozzá kétség, hogy nyomban véget vetett a Kárpát-medencén belüli bolgár uralomnak.⁴⁰

Talán nem minden tanulság nélküli, ha térképre vetítjük, milyen uralmi körzetekre oszlott a Kárpát-medence a fenti elképzelések szerint. (1. kép.) Megjegyzem: nem is a legvérmesebb változatokat vittem térképre, hanem az említett összefoglaló jellegű munkák adatait. Így is láthatjuk azonban, hogy a honfoglaló magyarság számára alig marad hely újonnan szerzett hazájában, ahol szerényen meghúzódhatott, s ahonnan sikeres kalandozó hadjáratokat vezetett Európa majd minden részébe. A honfoglalás utáni évtizedekben e hadjáratok eredményeként sarcolta s adóztatta Itáliát, Nyugat-Európa számos tartományát és Bizáncot, érthetetlen hát, hogy miért éppen a tőle karnyújtásnyira levő, a Kárpát-medence legértékesebb területeit kézben tartó fejedelmekkel nem boldogult.⁴¹

Nyilvánvaló, hogy e történeti konstrukciók nem vehetők komolyan. Hatásuk azonban – főleg ami a román és szlovák elképzelést illeti – az erős hazai és külföldi tudományos és publicisztikai propaganda következtében igen jelentős. Ezért a közép-európai nemzeti kérdésben egyébként elfogulatlan külföldi kutatók is lassan magától értetődő igazságként kezelik ezeket az elméleteket.⁴² Emellett ez a mozzanat a szóbanforgó kérdés szempontjából sem elhanyagolható. Az ősi kontinuitást igazoló, légből kapott és a hivatalos propaganda minden eszközával terjesztett elméletek nyilvánvalóan mind itthon, mind külföldön nem egy amatőr magyar őstörténészben hívták életre a még régebbi és még dicsőbb ősök keresésének vágyát. S így jutottak el a sumérokig, majd – mint láttuk – az ősemberig. A nacionalista őstörténeti mítoszok tehát újakat szültek. (Nem állíthatom még hozzávetőleges biznysággal sem, de gyanítom, hogy hasonló meggondolásból adta fejét őstörténészkedésre életének megkeseredett korszakában az egyetemes magyar irodalom két kiválósága, az erdélyi Szabédi László és a kárpátaljai Kovács Vilmos.⁴³) E jelenség kialakulását nem kis mértékben elősegíthette az a rosszul értelmezett tapintat is, amellyel a hivatalos magyar történettudomány ezeket az elméleteket kezelte az elmúlt három évtizedben. Pedig megalkotóik egyáltalán nem tisztelték a mi nemzeti múltunk iránti érzékenységünket (nagyobb baj persze, hogy még a forrásokat sem), ami talán a fentebb idézett gondolatokból is egyértelműen kiviláglik. Nyilvánvaló ugyan, hogy a valóságtól elrugaskodott tudományos dogmák az illető nép történeti tudatának és történettudományának ártanak a legtöbbit, hiszen a kötelező hamis illúziók e népek valós őstörténetének felderítése elé állítanak tilalomfát, s vetik azt vissza évtizedekkel, nem beszélve a történeti tudatban végzett káros voltokról. Nem lehetünk azonban mi sem tétlen, bárgyú szemlélők, hiszen itt a mi múltunkról is szó van. A források ismeretén és tiszteletén alapuló véleményünket akkor is határozottan meg kell mondanunk barátainknak, ha az esetleg közülük jelenleg nem is mindig és mindenkinek kellemes. (Ők ezt velünk nap nap után megteszik.) Természetesen nem támadó, érzelmeket korbácsoló hangnemben, hanem például úgy, ahogyan Arató Endre kiváló könyvében bemutatta a dáko-román és nagy-morva kontinuitás-elmélet kialakulását és egykori haladó szerepét a román és szlovák polgári nemzettudat formálódásában.⁴⁴

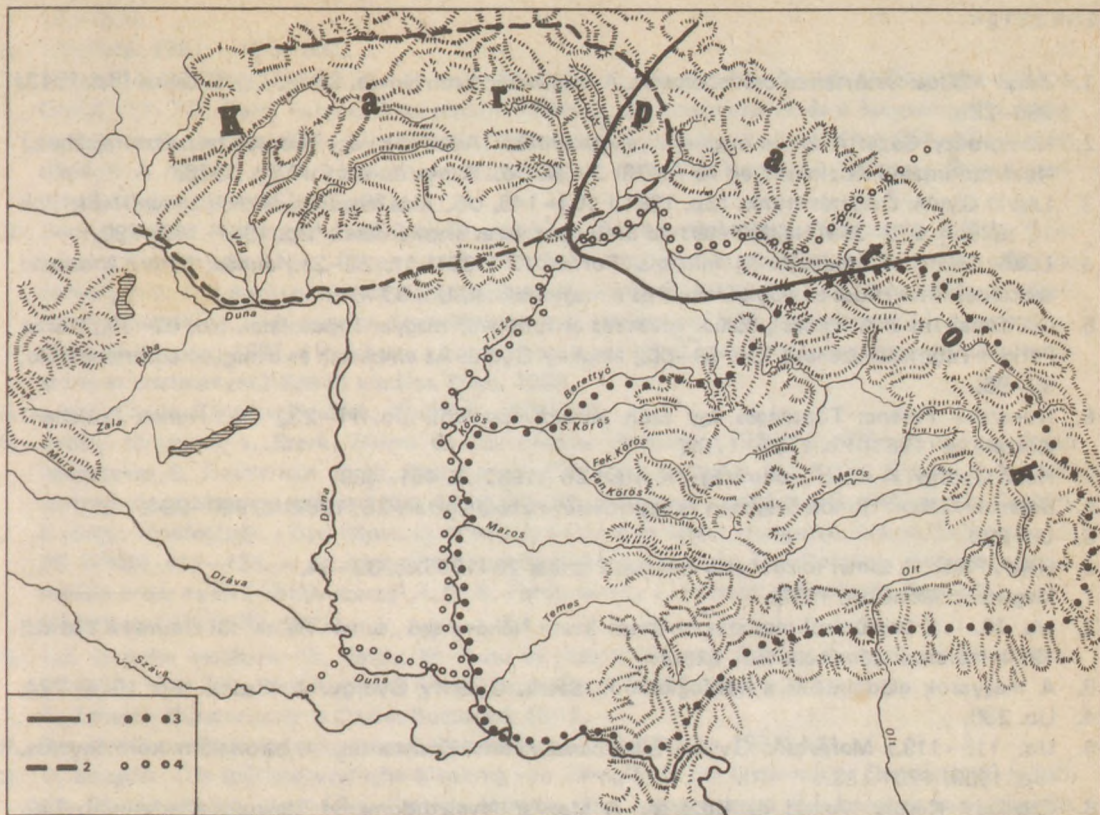
E polémiák természetesen nem maradhatnak a szakirodalom szűk körei között. Tájékoztatni kell erről az érdeklődő közvéleményt és a tanulóifjúságot egyaránt, amelynek ma zömmel csak zavaros sejtései vannak a fenti elméletekről. És cseppet sem barátságos indulatú sejtései. E nézetek lényegének, kialakulásuk körülményeinek megismerése nem

csak hogy nem ártana a kölcsönös megértésnek, hanem — meggyőződésem — éppen ellenkezőleg: elősegítené azt. Ráadásul nem zárkóznának el e téma megvitatása elől nemzetközi társaságban sem. Ahhoz természetesen, hogy például fiataljaink higgadtan érvelni is tudjanak, az őstörténeti oktatás színvonalát lényegesen emelni kellene. Kezdeni mindenképpen a felsőoktatásban lenne célszerű, mégpedig a tanterv átalakításával, abban nagyobb szerepet biztosítva az őstörténeti stúdióknak. Tapasztalataim szerint — amelyet a szegedi egyetemen szereztem — a fakultatív módszer nem célravezető.

Az okok vizsgálatától tehát szükségszerűen eljutottunk a tennivalókig. Természetesen nem csupán az oktatás területén kellene újult erővel munkához látnunk. Az őstörténeti ismeretek oktatásának és népszerűsítésének szilárd alapját a kutatásnak kell megvetnie. Az előbbieken már utaltam az ilyen irányultságú kutatások szervezeti hiányosságaira. Úgy vélem, a jelenlegi akadémiai bizottsági forma nem alkalmas maradéktalanul e feladatok ellátására. Alapvető hiányosság ezen felül a magyar őstörténet írott forrásainak modern szempontú, magyar fordítással kísért kritikai kiadása. (Ezt a munkát például a román és bolgár történészek már rég elvégezték.) Láttuk, milyen téveszmék bölcsője lett például a Tarih-i Üngürüz kiadásának és forráskritikai elemzésének hiánya. Az eddigiekhez képest jóval nagyobb figyelmet kellene szentelnünk tudományos eredményeink népszerűsítésének itthon, s megismertetésének határainkon kívül is. Megalapozott tudományos kritikával kell fellépünk a mi történelmünket is érintő tudománytalan őstörténeti mítoszokkal szemben, s nem csupán a hazai, hanem a külföldi vagy idegen nyelvű tudományos sajtóban is. A szemérmes elhallgatás a téves nézetek közhiedelemmé válásához vezet, annak minden káros következményével együtt.

Végezetül teendőink sorában javítandónak vélem a tudományos ismeretterjesztés színvonalát és szervezettségét is. Talán többet kellene ilyen kérdésekkel foglalkoznia a tömegkommunikációs eszközöknek, nem kampányszerűen és magas színvonalon.

A kutatás, oktatás és ismeretterjesztés területén tett egyidejű erőfeszítések járulhatnak hozzá ahhoz, hogy népünk történeti tudatában észlelhető „őstörténeti zavarok” ritkábban jelentkezzenek. A téveszmékben vakon hívőket ugyan aligha lehet valaha is meggyőzni, de a közvélemény őstörténeti s egyúttal történeti műveltségének a mainál magasabb színvonalán hatásuk kevésbé ronthatja majd népünk remélhetőleg egészségesebb történeti tudatát.⁴⁵

1. A KIJEVI KELETI SZLÁV ÁLLAM HATÁRA A X–XII. SZÁZADBAN I. H. SLUHA SZERINT.
2. A 950-IG MORVA KÉZEN LEVŐ TERÜLETEK JÁN DEKAN TÉRKÉPE ALAPJÁN.
3. AZ ERDÉLYI ROMÁN FEJEDelemsÉGEK TERÜLETE A X–XI. SZÁZADBAN ST. PAŞCU SZERINT.
4. A BOLGÁR ÁLLAM ÉSZAK-NYUGATI HATÁRA 996 KÖRÜL D. ANGELOV SZERINT.

1. Zsirai Miklós: Őstörténeti csodabogarak. A magyarság őstörténete. Szerk. Ligeti Lajos. (Bp. 1943.) 266–289.
2. Komoróczy Géza: A sumer-magyar nyelvrokonítás. (Adalékok egy jelenség természetrajzához.) Nyelvtudományi Közlemények 78 (1976) 3–38. Uő.: Sumer és magyar? Bp. 1976.
3. László Gyula: Őstörténetünk. (Bp. 1981.) 104–145. Uő.: Más megoldás is elképzelhető? Életünk 16 1979/4. 273–289. Hajdú Péter: Az uráli nyelvészet alapkérdései. (Bp. 1981) 175–190.
4. Lükő Gábor: A Medvecsillag mítosza. Forrás 13 (1981):11. 28–31.; Juhász Péter: A nomád szerződéskötés rítusa az óbolgároknál és a magyaroknál. Uo. 33–51.
5. Dorosmai Imre: A karacsáj-balkár rovásírás és feltehető magyar kapcsolatai. Uo. 52–59.; Borisz Perlov: Tatárlaka üzenete. Uo. 59–66.; Henkey Gyula: Az embertan és a magyar őstörténet. Uo. 90–95.
6. Kunszabó Ferenc: Töprengés egy idült lépéstévesztésről. Uo. 17–23.; Uő.: Hunok Svájcban? Kortárs 25 (1981):11. 1793–1796.
7. Radó György: A svájci „rokonság”. Kortárs 26 (1982):3. 461–469.
8. Bereczki Gábor: Hunok Svájcban és egy lépéstévesztés. Kortárs 26 (1982):6. 990–994.
9. Uo. 993.
10. Hajdú Péter: A sumér mítosz és a valóság. Tiszatáj 26 (1975):5. 33–34.
11. Megjelent: Montréal, 1973.
12. Uo. 28. – E brosúráról részletes bírálatot írtam Néhány szó „sumér eleink”-ről címmel a Tiszatáj 1974. márciusi számában. (59–62. l.)
13. A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Szerk. Györffy György. 2. kiadás. (Bp. 1975) 224.
14. Uo. 230.
15. Uo. 118–119.; Moravcsik Gyula: Bíborbanszületett Konstantín, A birodalom kormányzása. (Bp. 1950) 170–173.
16. Czeglédy Károly: Árpád és Kurszán. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 140. (Bp. 1975) 52. Vö.: Fodor István: A magyar-bolgár-török kapcsolatok történeti háttéréről. Bolgár Tanulmányok, III. (Debrecen, 1980) 31–32.
17. A magyarok elődeiről... 127.
18. Vö.: Fodor István: Verecke híres útján... (Bp. 1975) 214–216.
19. I. m. 991–992.
20. Uo. 994.
- 20a. A magyarok története. Tarih-i Üngürüş. Madzsar Tarih. Fordította Blaskovics József. Bp. 1982.
21. Grandpierre K. Endre: Előstörténetünk a Tarih-i Üngürüş őscsodaszarvas-mondái tükrében. I. m. 67.
22. Uo. 87.
- 22a. Ld. László Gyula: A „kettős honfoglalás.” (Bp. 1978) 97–125, ahol megtaláljuk az ellenvélemények rövid felsorolását, valamint ld. még az 1975-ös budapesti IV. Nemzetközi Finnugor

Kongresszus vitáját: *Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ungraistarum*, II. (Bp. 1980) 195–238.

23. Látóhatár 1981:1, 195–200.
- 23a. Forrás 14 (1982):6. 72–92. Az itt említett cikkek a következők: Gulyás Mihály: Merengés az Obnál (72–74); Bakó Ferenc: A középkori népesség megmaradásának és a falucsoportok összetartozásának kérdései (74–76); Kálmán Béla: Nyelvtudomány és őstörténet (77–82); Gellért Sándor: A magyar nyelv kialakulásának vázlata elé (83–86); Kunszabó Ferenc: „Éppen ezvégett muszáj ezt zengeni” (86–92).
- 23b. Radnai Mikes: A dombegyházi Attila-hagyomány új megvilágításban. Békéscsaba, 1981.; Götz László: Keleten kél a Nap. (Nyelvészeti és történettudományi értekezések.) I. kötet: Az előázsiai ősnyelv felé. (Az európai nyelvtudomány és történelemszemlélet kritikája.) H. n. 1981. II. kötet: Kettős mértékkel... (A magyar őstörténetkutatás módszereiről és eredményeiről.) A szerző kiadása. Altötting, 1981. III. kötet: „Boncold csak nyelvész!” (A finnugor nyelvtudomány módszerei és eredményei.) Szerző kiadása. Wien, 1982.
24. László Gyula: Régészeti levelek. (Szolnok, 1980) 93.
25. Erdély története, I. Szerk. Miron Constantinescu (Bukarest, 1964/70–109.) A szóban forgó fejezeteket C. Daicovicin és Șt. Pascu írta.) E felfogás bírálatát ld.: Kristó Gyula: A feudális széttagolódás Magyarországon. (Bp. 1979) 96–99. Anonymus művének értékelését ld.: Györffy György: Honfoglalás előtti népek és országok Anonymus *Gesta Hungarorum*ában. *Ethnographia* 76 (1965) 411–434. – Az ismertetett román álláspontot veszik át a Románia régészetét összefoglaló orosz nyelvű könyv szerzői is: G. B. Fjodorov–L. L. Polevoj: *Arheologija Ruminii*. (Moszkva, 1973) 340–341.
26. Ld. Doboka esetében: Șt. Pascu, M. Rusu és mások: *Getatea DăbŃca*. *Acta Musei Napocensis* 5 (1968) 153–202. Bírálata: Bóna István: *Arch. Ért.* 97 (1970) 232–233.
27. E. Zaharia: *Săpaturile de la Dridu*. București, 1967.
28. Szt. Vaklinov: *Formirane na sztarobalgarszkata kultura*. (Szófia, 1977) 131.
29. B. Benadik: *Die spätlatenzeitliche Siedlung von Zemplín in der Ostlowakei*. *Germania* 43 (1965) 63–91. V. Budinský–Krička–Fettich Nándor: *Das altungarische Fürstengrab von Zemplín*. (Bratislava, 1973) 47–48. Bírálata: Fodor István: *Megjegyzések a zempléni sírról*. *Arch. Ért.* 103 (1976) 282–283.; Németh Péter: *A korai magyar megyeszékhelyek régészeti kutatásának vitás kérdései*. *Arch. Ért.* 104 (1977) 212–214.
30. Ján Dekan: *Moravia Magna. A Nagymorva Birodalom – kora és művészete*. (Bratislava, 1980) 7–28.
31. Györffy György: *Kortárs* 25 (1981):5. 826–828.
32. Uo. 826. – A nagymorva-elméletről és a szlovák nép kialakulásáról alapvető fontosságú Györffy György újabb tanulmánya: *Néppé válás Európában és az Északi Kárpátokban*. *Kortárs*, 1982 február, 296–303.
33. V. V. Szedov: *Proiszhoszenie i ranjaja isztorija szlavjan*. (Moszkva, 1979) 112–118.
34. *A boldogság felé. Kárpátontúl vázlatos története*. (Uzshorod, 1975) 13–14.

35. Isztorija SzSzSzF drevnejsih vremjon do nasih dnei. Szerija pervaja, tom I. (Moszkva, 1966) 521, 571, 559.
36. Györfly György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, I. 2. kiadás. (Bp. 1966) 519.; Hodinka Antal: Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. (Bp. 1916) 41, 53.; Németh Péter: Borsova határvármegye kialakulása. (Kisvárd, 1975) 5, 19.
37. Közlése: A, Koperski—M. Parczewski: Das altungarische Reitergrab von Przemyśl (Südostpolen). Acta Arch. Hung. 30 (1978) 213—230.; A, Koperski: Cmentarzysko „staromadziarskie” w Przemyślu. Przemyśl, 1979.
38. Erről ld. Fodor István: Az újabb szovjetföldi régészeti kutatások és a magyar őstörténet. Uralisztikai olvasókönyv. Szerk. Domokos Péter. (Bp. 1977) 115.
39. Szt. Vaklinov: i. m. 229.; D. Angelov: Bulgarien. Enzyklopädie zur Frühgeschichte Europas. Arbeitsmaterial. (Berlin, 1980) 59. — Vaklinov térképén a Duna-Tisza közének déli része (kb. Kecskemét magasságáig) is Bulgáriához tartozik a jelzett időben (a X. század végén). Abban mindkét szerző egyetért, hogy a IX. században az egész Duna—Tisza köze és Pest is Bulgária része volt. E feltevés arra alapul, hogy Pest bolgár határváros lehetett, mivel a szó bolgárszláv eredetű a magyar nyelvben. (Szt. Vaklinov: i. m. 131.) Nyelvünkben azonban csak a „kemence” jelentésű pest szó bolgár jövevény, a helynév már magyar névadás szülötte. Vö.: Melich János: A honfoglaláskori Magyarország. (Bp. 1925—1929) 138—140.; Györfly György: Budapest története az Árpádkorban. Budapest története, I. Szerk. Gerevich László. (Bp. 1973) 259—260.; Fodor István: Régészeti adalékok lakáskultúránk történetéhez. Népi kultúra — népi társadalom 13 (1982) s. a.
40. Ezért aligha tarthatjuk valószínűnek Kristó Gyula elgondolását sem, amely szerint a X. században Dél-Erdélyben bolgár fejedelemség volt. (I. m. 109—110.) Vö.: Fodor István: Bolgárok a honfoglaláskori Magyarországon. Mai Bulgária, s. a.
41. Igen tanulságos, hogy az ismertetett elméletek képviselői hol jelölik ki a honfoglaló magyarság Kárpát-medencei lakóhelyét. D. Angelov a szlovákiai Kis-Alföldre és a mai Észak-Magyarország középső részére írta a magyarok nevét (i. h.), Ján Dekan térképe szerint a magyarok Ungváron át a Tisza mellékeire költöztek, előtte pedig 880—882 körül a Dél-Bácskában tanyáztak. St. Pascu pedig így ír: „A finnugor eredetű magyar törzsek török törzsek nyomására elhagyták az Észak-Ural területét és a IX. század végén, Árpád vezetésével letelepedtek Pannóniában, majd később a Tiszamenti síkságon is.” (I. m. 101.) Mindegyik igyekszik tehát a magyarokat az általa konstruált határoktól „távol tartani”, nem riadva vissza eközben a források adataival homlok-egyenest ellenkező magyarázatoktól sem (hogy például a magyarok elsőként a Dunántúlt szállták meg stb.).
42. T. Pekkanen például a dák továbblépés mintájára tartja lehetségesnek, hogy a magyarországi jászok az itteni római szarmaták egyenes leszármazottai: On the oldest Relationship between Hungarians and Sarmatians: From Spali to Asphali. Ural-Altische Jahrbücher 45 (1973) 35—40. Dolgozatának más szempontból is hibás kiindulópontjáról ld. Szádeczky-Kardoss Samu: A magyar őstörténet görög és latin forrásainak néhány problémájáról. Antik Tanulmányok 22 (1975) 148—150.

43. Szabédi László: A magyar nyelv őstörténete. Bukarest, 1974.; Kovács Vilmos: Uráli népek és a honfoglaló konglomerátum. *Forrás* 10 (1978):4,48–68. Szabédi László könyvének bírálata: Hajdú Péter: Őstörténeti perspektívák. *Korunk* 35 (1976):1–2. 135–138.; Uő.: Őstörténetünk perspektívái. *Tiszatáj* 27 (1976):1. 76–80.; Uő.: Az uráli nyelvészet alapkérdései. 186–190.
44. Arató Endre: A feudális nemzetiségtől a polgári nemzetig. (Bp. 1975) 88–100, 106–121. A dákoromán kontinuitás-elmélet bírálatáról legújabbban ld. Balla Lajos: De la romanisation de la Dacie. *Acta Classica Univ. Debrecen.* 14 (1978) 51–56.; Bartha Antal: A dákoromán kontinuitás problémái. *Magyar Tudomány* 22 (1977) 145–156. A dákoromán kontinuitás-elmélet magyar nyelvű irodalmának új terméke: Ligia Bărzău: A román nép anyagi és szellemi műveltségének folytonossága az egykori Dácia területén. Bukarest, 1981.
45. E dolgozat első formájában előadásként hangzott el a Magyar Nemzeti Múzeumban, 1982. február 26-án.

HÍREK ESEMÉNYEK

1982. január 1.–június 30.

KINEVEZÉSEK

A Magyar Nemzeti Galéria főigazgatójává *dr. Bereczky Loránd* művészettörténészt nevezték ki V. 1-től.

Bíró Zoltán a Petőfi Irodalmi Múzeum mb. főigazgatója lett VII. 1-től.

A Békés megyei Múzeumi Szervezet új igazgatója *dr. Szabó Ferenc* V. 1-től.

Oszetczky Gábort nevezték ki a pápai Képfestő Múzeum igazgatójává

Varga Béla lett a vajai Vay Ádám Múzeum mb. igazgatója

*Szentes Lajosné*t nevezték ki I. 1-től a Magyar Nemzeti Galéria Közművelődési Osztályának vezetőjévé

Dr. Szemkeő Endre a Néprajzi Múzeum Adattárának vezetője lett

Cseicserné Hegedűs Erikát a kaposvári Rippl-Rónay Múzeum Közművelődési Osztályának vezetőjévé nevezték ki.

ÁTHELYEZÉSEK

Ferenczy Gábornét a volt MRMK gazdasági igazgatóját a Petőfi Irodalmi Múzeum gazdasági igazgatójává nevezték ki

Dr. Czeglédy Ilona, a volt MRMK munkatársa I. 1-vel a Magyar Nemzeti Múzeumba került

Muzslainé Katona Júlia, a KMI könyvtárának vezetője II. 1-vel a Szabó Ervin Könyvtárba került

NYUGDÍJBA VONULT

Mester Zoltánné, a nyíregyházi Jósa András Múzeum gazdasági igazgatója
Dr. Solymos Edéné, a bajai Türr István Múzeum munkatársa

ELHUNYT

Molnár Mátyás, a vajai Vay Ádám Múzeum igazgatója
Dr. Szabó Béla, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum osztályvezetője
Dr. Váczi Miklós, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum muzeológusa
Kukán Géza, a Természettudományi Múzeum nyugalmazott könyvtárosa
Dr. Julow Viktor, a debreceni Déry Múzeum irodalmi gyűjteményének létrehozója,
Simon Ruszinkó Gábor, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum munkatársa
Vajda Pál technikatörténész, az Országos Műszaki Múzeum nyugdíjasa

KITÜNTETÉSEK

„Munka Érdemrend” arany fokozata kitüntetésben részesült
Dr. Vaszkó Ákos, a Közlekedési Múzeum volt mb. igazgatója
Dr. Czenner Mihály, a Magyar Színházi Intézet osztályvezetője

„Munka Érdemrend” bronz fokozata kitüntetésben részesült
Kőrösiné Ember Ildikó, a Szépművészeti Múzeum munkatársa
Kiss István, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum gépkocsivezetője

„SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT” kitüntetést kapott
Dr. Vajk Ödön, a Szépművészeti Múzeum nyugalmazott gazdasági igazgatója
Cziffka Péterné, a Szépművészeti Múzeum osztályvezetője
G. Aggházy Mária, Szépművészeti Múzeum tudományos főmunkatársa
Dr. Czére Andrea, Szépművészeti Múzeum muzeológusa
Dr. Selmeczi Lászlóné, a Damjanich János Múzeum könyvtárosa
Dr. Gaál István, a Béri Balogh Ádám Múzeum muzeológusa

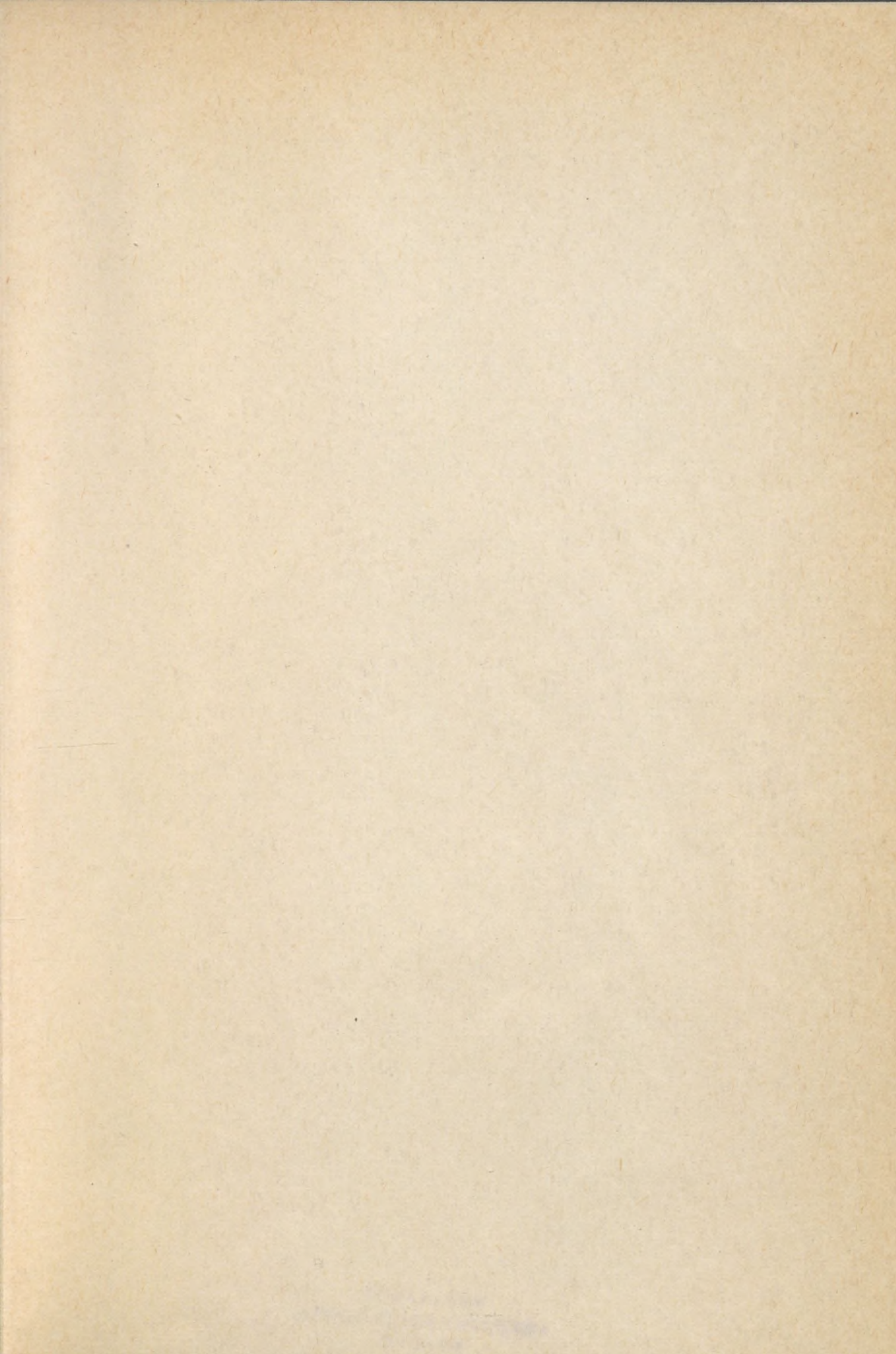
Hernádi György, a Budapesti Történeti Múzeum restaurátora

„Bugát Pál Emlékérmét” kapott

Dr. Balassa Iván, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgató-helyettese

„Herman Ottó Emlékérmét” kapott

Dr. Jánossy Dénes, a Természettudományi Múzeum tudományos főmunkatársa

MAAYAN
TUDOMTAYOZ ARADOMI
KONYTYAMA

